

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

VLIV ZRUŠENÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE NA VÝVOJ DÍTĚTE

Vedoucí práce: Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D.

Autor práce: Bc. Kateřina Tůmová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 3. / forma kombinovaná

2014

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

24.3.2014

.....
Bc. Kateřina Tůmová

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce Dr. Ing. Aloisi Křišťanovi, Th.D. za cenné rady, připomínky a trpělivé metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Legislativa ČR, vývoj postavení dítěte ve společnosti, statistické údaje.....	9
1.1 Postavení dítěte ve společnosti a jeho právní aspekty.....	9
1.2 Přehled zákonů, které zaručují ochranu rodiny a jsou důležité pro institut pěstounské péče.....	11
1.3 Formy náhradní výchovy v ČR.....	12
1.4 Zprostředkování osvojení a pěstounské péče.....	14
1.5 Navazování kontaktu s dítětem.....	17
1.6 Povinnosti úřadů při poskytování pomoci rodinám s dětmi v náhradní rodinné péči.....	18
1.7 Statistické údaje.....	19
1.8 Shrnutí.....	21
2. Vývojové potřeby dítěte.....	21
2.1 Socializační proces.....	21
2.2 Rodina a proces socializace.....	24
2.2.1 Socialita a společnost.....	25
2.2.2 Rodina – nejvyšší sázka naší kultury.....	25
2.3 Teorie psychického vývoje dítěte.....	26
2.3.1 Základní psychické potřeby dítěte dle Langmeiera a Matějčka.....	27
2.3.2 Potřeby pro zdravý vývoj osobnosti dle Prekopové.....	29
2.3.3 Potřeba někomu patřit dle Křivohlavého.....	30
2.3.4 Připoutání – attachment.....	31
2.3.5 Resilience – pojem související s psychickou odolností.....	32
2.3.6 Psychodynamické teorie vývoje osobnosti.....	33
2.3.7 Teorie kognitivního vývoje.....	35
2.4 Vědomí sebe sama – vznik a vývoj vědomí já.....	36
2.4.1 Morální stupně Kohlberga.....	37
2.4.2 Carol Gilliganová – ženská a mužská morálka.....	39
2.4.3 Cesta zralosti k mravnímu rozhodování.....	42
2.5 Shrnutí.....	43

3. Nový trend v péči o ohrožené děti v ČR inspirovaný Slovenskou republikou	44
3.1 Vývoj sebeobrazu dítěte vyrůstajícího v náhradní institucionální výchově, nebo v náhradní rodině dle Škoviery.....	45
3.2 Paradoxy v náhradní institucionální výchově dle Škoviery.....	47
3.3 Nutnost vzdělávání pěstounů ve specifickém přístupu k péči o děti s nenaplněnou potřebou bezpečné vazby.....	49
3.4 Psychická deprivace a její projevy.....	52
3.5 Změna rodičovské identity pěstounů.....	53
3.6 Shrnutí.....	54
4. Možná ohrožení dítěte předčasně vráceného z NRP	56
4.1 Již samotná výchova dítěte v NRP představuje určité riziko.....	56
4.2 Problém neúspěšné socializace.....	57
4.3 Nenaplněná potřeba emancipace.....	59
4.4 Rizikové školní prostředí.....	60
4.5 Problematický vývoj osobnosti.....	61
4.6 Problematické morální uvažování, morálka delikventa.....	63
4.7 Shrnutí.....	65
5. Sociální práce s dětmi vrácenými z neúspěšné pěstounské péče	67
5.1 Fakta z krajského úřadu ohledně NRP.....	67
5.2 Kazuistiky dětí vrácených z pěstounské péče, které krajský úřad vede ve své evidenci NRP ve sledovaném období od roku 2008 do roku 2012.....	69
5.3 Ověření důsledků předčasně ukončené pěstounské péče u ředitelů dětských domovů v Jihočeském kraji.....	71
5.3.1 Řešení aktuálních otázek týkajících se předčasně zrušené pěstounské péče.....	71
5.4 Kazuistika.....	92
5.5 Shrnutí.....	95
Závěr	97
Seznam použitých zdrojů.....	100
Seznam zkratk.....	103
Abstrakt.....	104
Abstract.....	105

Úvod

V současné době zažíváme rozsáhlou kampaň Ministerstva práce a sociálních věcí na podporu pěstounství. Především se jedná o profesionalizaci pěstounské péče na přechodnou dobu. V roce 2014 uplynul jeden rok od novely zákona o SPOD, od které si autoři slibují rozšíření pěstounství a zároveň snížení počtu dětí v ústavní péči. Rozhodnout se přijmout cizí dítě do vlastní rodiny a poskytnout mu rodinné zázemí s sebou nese mnohá rizika. Vzhledem k tomu, že se ve společnosti postupně vytváří povědomí o pěstounské péči, jakožto státem hrazeného povolání, je zde předpoklad, že počet pěstounských rodin bude narůstat. Stává se, že pěstouni tíhu svého poslání nezvládnou a rozhodnou se pro zrušení pěstounské péče. Tento závažný krok může mít neblahý vliv na vývoj již tak životem zkoušeného dítěte.

Bohužel, každé dítě nemá to štěstí vyrůstat ve funkční rodině. Ve svém výzkumu podpořeném MPSV autoři Ptáček, Kuželová a Čeledová uvádějí, že v České republice vyrůstá zhruba 1% dětí mimo vlastní rodinu. Jedná se o děti, jejichž rodiče je nemohou, nechtějí nebo nezvládají vychovávat sami. Častými důvody k zařazení dítěte do náhradní péče jsou nezvládnutá výchova, zanedbávání, týrání dětí, alkoholismus, trestná činnost rodičů či nízká sociální úroveň rodiny. (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011, s. 6). Na ochranu dítěte má stát propracovaný systém. Je úkolem státu rychle a účinně zakročit a dítěti poskytnout náhradní prostředí, ve kterém zajistí jeho vývoj. Náhradní péče zahrnuje dva odlišné modely výchovy dítěte – náhradní péči ústavní a náhradní péči rodinnou. Pokud původní biologická rodina selže, nemůže, nechce nebo není schopná o dítě pečovat, přichází v úvahu svěřením nezletilého do péče širší rodiny, pěstounům, nebo zvolit umístění dítěte do ústavního zařízení. Pěstounská péče zaujímá své podstatné místo v systému náhradní výchovy. Zájem státu je nadále tento způsob péče o děti podporovat. V roce 2012 došlo v rámci Individuálního projektu „Systémová podpora procesů transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny“ Ministerstva práce a sociálních věcí k realizaci pilotních projektů, které jsou zaměřeny na zkvalitnění systému péče o ohrožené děti. Klíčovou oblastí, na kterou je zaměřena pozornost, je pěstounská péče na přechodnou dobu. Psychický vývoj dítěte probíhá v interakci s jeho sociálním prostředím, kde jsou rozhodujícími činiteli „jeho lidé“, tj. lidé, kteří dítě bezvýhradně přijímají, a dítě bez výhrad přijímá je. Pro dítě je významná rodina v širším smyslu, tedy vztahy všech příbuzných v přímé i nepřímé linii. Vývoj dítěte je do jisté míry dán geneticky, postupně dochází ke zrání centrální nervové soustavy a vytváří se určité fyzické a men-

tální schopnosti. Vztah socializace, prostředí a genetiky je komplikovaný. Umístění dítěte do náhradní péče s sebou přináší značný zásah do jeho života a silně ovlivňuje jeho vývoj, a to jak v oblasti duševního, tak sociálního vývoje. Dochází k narušení vztahů s biologickými rodiči. Dítě si s sebou nese možné specifické traumatické zážitky. Problémem je emocionální narušení v důsledku umístění do náhradní péče, nutnost přizpůsobení se náhradnímu prostředí. Základní psychické vývojové potřeby vymezeny v různých teoriích, musí být v náležité míře uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost. Tyto potřeby nejsou omezeny jen na dětský věk, ale působí v podstatě v celém životě. „*Aby se dítě vyvinulo v psychicky a sociálně zdravého člověka, musí mít od narození možnost zažít vztah s dospělým jedincem, který je pečující, ochranný a který vzbuzuje v dítěti důvěru a pocit bezpečí.*“ (Trubačová, K. 2011, s. 17)

Sociální pracovnice SPOD, která spravuje agendu náhradní rodinné péče, se však setkává i s případy, kdy je pěstounská péče neúspěšná. Dochází k tomu, že děti od pěstounů odchází zpět do ústavu, zpravidla pro tzv. výchovné problémy. Příčina těchto výchovných problémů a následně mnohých zrušených pěstounských péčí má počátek v nesprávně zvoleném náhradním rodinném prostředí. Krajské úřady zprostředkovávají NRP. Vedou podrobnou evidenci dětí, které jsou navrženy jako vhodné pro náhradní rodinnou péči. Mají taktéž informace o počtu dětí, které se od pěstounů vrací předčasně, tedy před dovršením zletilosti. MPSV ve svých statistikách zveřejňuje počty zaniklých NRP na návrh pěstouna. Počet pěstounských péčí zrušených před dovršením zletilosti dítěte narůstá v poměru ke zvyšujícímu se počtu pěstounů neúměrně rychleji. Děti od pěstounů přecházejí s největší pravděpodobností do diagnostického ústavu, kde s těmito dětmi pracují psychologové, speciální pedagogové, a poté bývají umístěny do jiných rodin, nebo do dětských domovů. Dalo by se očekávat, že dítě navázané na pěstounskou rodinu, která o něho často od útlého věku pečovala, bude prožívat frustraci a traumata spojená s odmítnutím a přerušením vztahu, navíc, když ke zrušení pěstounské péče dochází v největší míře v období puberty, tedy ve velmi citlivém vývojovém období, kdy si dítě hledá svou identitu. Dítě je vystaveno opakovanému a hlubokému zklamání. Dochází k zpřetrhání vazeb a pocitům vlastního selhání, které v dalším životě dítěte mohou způsobit nenapravitelné škody. (Hofrová V., Rotreklová E. 2008) Tento zlom ve výchově může vést k vyvolání úzkostných stavů a agresivity.

Jihočeský kraj má 7 dětských domovů, jeden dětský diagnostický ústav. To, jak se děti vyrovnávají s tím, že byla pěstounská péče zrušena, jsem se rozjela ověřit přímo za řediteli těchto zařízení, se kterými jsem vedla rozhovory.

Tato diplomová práce si klade za cíl zkoumat dopady neúspěšné pěstounské péče na vývoj dítěte. Abych mohla cíl splnit, uvádím v první kapitole legislativu naší republiky, právní normy, ze kterých se při rozhodování o pěstounské péči vychází. Pokud chci zkoumat vliv zrušené pěstounské péče, tedy negativní zásah do vývoje dítěte, nejprve se musím ve druhé kapitole zabývat vývojovými potřebami dítěte a uvést, jak se má dítě vyvíjet správně. Zrušená pěstounská péče může mít vliv na různé složky nezralé psychiky mladistvého, proto je dán prostor různým pojetím. Uvádím teorie morálního vývoje, proces socializace, nemohu opomenout zdůraznit důležitost rodiny a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Pěstounská péče prochází změnami, proto je ve třetí kapitole představen nový směr v péči o ohrožené děti inspirovaný slovenským modelem NRP. Nutnou podmínkou pro zvládnutí role pěstouna je profesionální vedení a doprovázení. Proto je zde zdůrazněna nutnost vzdělávání pěstounů v podporování osobní odolnosti psychicky deprivovaného dítěte. Pokud pěstounská péče předčasně zkrachuje, je nezletilé dítě vystaveno mnohým nebezpečím. Ve čtvrté kapitole proto zkoumám rizika a ohrožení dítěte v souvislosti s neúspěšnou socializací, nenaplněnou potřebou emancipace, se školním prostředím. Řeším problematiku vývoj osobnosti a problematiku morálního usuzování, pokud jedinec zažil neúspěšnou pěstounskou péči. Pro ověření zjištěných údajů jsem zvolila formu rozhovorů s řediteli dětských domovů Jihočeského kraje. Jsou to profesionálové, kteří přicházejí do kontaktu s dětmi, u kterých byla pěstounská péče předčasně zrušena. Podílí se na jejich začleňování do společnosti. Mohou se tedy vyjádřit k tomu, jakým způsobem děti přicházející z neúspěšné pěstounské péče, svou situaci zvládají. S řediteli DD byla řešena i otázka možného alternativního řešení problému, a to hostitelská péče.

1. Legislativa ČR, vývoj postavení dítěte ve společnosti, statistické údaje

Diplomová práce se zabývá neúspěšnou pěstounskou péčí, proto je zapotřebí nejprve uvést zákony a právní normy, na jejichž základě soud o svěření dítěte do náhradní rodinné péče rozhoduje.

1.1 Postavení dítěte ve společnosti a jeho právní aspekty

Postavení dítěte se ve společnosti vyvíjelo postupně. „V klasickém světě antiky bylo dítě bezprávným tvorem. Patriapotestas ve starém Římě znamenala, že otec – pater familiaris, může při uplatňování své otcovské moci dítě trestat i smrtí. Mohl ho prodat i zabít. Obrat v životě antické společnosti nastal až ve 4. století po Kristovi, když římský zákon z roku 374 pokládá zabití dítěte za vraždu. S křesťanstvím, které se stalo mezi tím v Římě státním náboženstvím, vstoupilo i do právního kodexu chápání dítěte jako samostatné lidské bytosti, s lidskou duší, na kterou se potom vztahuje přikázání „Nezabiješ!“. Kristovo přijetí „dítěte“ dává dítěti v podstatě obdobný význam, jako komukoliv jinému z dospělých a staví ho na úroveň dospělých před Bohem“ (Oláh - Roháč, 2008, s. 10)

Počátky novověku přinesly ve vztahu k dítěti změny v chápání jeho potřeb a jeho odlišností. Od 16. století dochází postupně k přeměně rodiny a vnímání dětství. Rodiče měli více času zaobírat se dětmi. Více si s nimi hráli, vyprávěli jim pohádky, utišovali jejich bolesti. Zároveň se rodiče zaobírají tím, že dítě potřebuje také určitou disciplínu, morální zakotvení a určité vědomosti. Povinnou školní docházku mají u nás děti až od doby Marie Terezie v polovině 18. století. Ve druhé polovině 18. století se objevují nové pokrokové myšlenky v prospěch dítěte a dětství. J.J. Rousseau a osvícenci nanovo formulovali postavení dítěte ve společnosti. 18. století se svými demokratickými revolucemi přináší pod vlivem J.J. Rousseaua, Pestalozziho a dalších velké změny v myšlení o dětech, jejich potřebách, nešťastném dětství, opuštěných, zapomenutých a o rodiče připravených dětí. Jako největší hrozbu pro děti a celou společnost vnímají dětskou práci, proti které se zdvihl neobyčejně ostrý odpor. Tento odpor se projevuje postupnými zákazy různých forem námezdní dětské práce. Na konci století byla dětská práce zakázána. (Oláh - Roháč, 2008)

19. století znamená další příliv citovosti do rodinného života při současném důrazu na disciplínu dětí a autoritu otce. V 19. století vznikly základy celé řady lékařských a dalších oborů a podmínky pro jejich ohromný rozvoj. Z nich nejvýznamnější byla pediatrie, hygiena a veřejné zdravotnictví a na druhé straně sociální práce, psychologie, pedagogika, právní vědy a jejich aplikace. Rozvoj těchto věd umožnil na konci 19. století vytvořit nový vědní odbor, pedologii – nauku o dítěti.

(Oláh - Roháč, 2008)

Od počátku 20. století dochází ve výchově dětí k oslabování důrazu na jejich poslušnost. Zdůrazňuje se „rozumnost“ výchovy a vytváření správných návyků dítěte. Demokratizace rodiny pokračuje hlavně po druhé světové válce. Z rodiny se stala malá společenská jednotka a empatie se směřují dovnitř tohoto celku. Současným vrcholem celého vývoje v chápání dětství a jeho sociálně právní ochrany je Úmluva o právech dítěte. (Oláh - Roháč, 2008)

Úmluva o právech dítěte Organizace spojených národů je významný dokument, kterým je Česká republika vázána od 1. ledna 1993 a která je uveřejněna ve Sbírce zákonů ČR pod č. 104/1991 Sb. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, mají respektovat rodinu jako základní jednotku společnosti a jako přirozené prostředí, ve kterém se mohou rozvíjet a prospívat všichni její členové, zejména pak děti. Rodina má proto nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. Dítě má vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění a z důvodu jeho tělesné a duševní nezralosti je třeba mu poskytnout zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před i po narození. Při všech činnostech a opatřeních uskutečňovaných veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními a zákonodárnými orgány je předním hlediskem zájem dítěte. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 60)

Úmluva uvádí následující práva dětí:

- Právo na život a přežití (na přiměřenou životní úroveň včetně bydlení a zajištění základních potřeb, potravy, zdravotní péče apod.)
- Právo na osobní rozvoj (na vzdělání, na svobodu myšlení a náboženství, na přístup k informacím, na hru zábavu a odpočinek apod.)
- Právo na ochranu (proti všem druhům násilí, krutosti, vykořisťování, oddělení od rodiny apod.)

- Právo na participaci (svobodně vyjadřovat své názory, mít slovo v záležitostech týkajících se jeho osoby apod.)

Z jednotlivých článků Úmluvy je zde třeba zmínit ty, které se týkají rodiny a řešení situace dítěte mimo rodinu:

- Dítě má právo žít s oběma rodiči a udržovat s nimi styk, není-li to v rozporu s jeho zájmy.
- Oddělení dítěte od rodičů proti jejich vůli je možné jen v případě, že je to v zájmu dítěte, a může se uskutečnit jen soudním rozhodnutím.
- Dítě, které je dočasně nebo trvale zbaveno svého rodinného prostředí, nebo dítě, které ve vlastním zájmu nemůže být ponecháno v rodinném prostředí, má právo na pomoc a ochranu poskytovanou státem. Takovému dítěti se v souladu s vnitrostátním zákonodárstvím zabezpečí náhradní péče, přičemž je třeba brát zřetel na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.

Pokud je dítě svěřeno soudně do péče, ochrany nebo léčení tělesného či duševního zdraví náhradnímu zařízení, má právo na pravidelné hodnocení toho, jak je s ním zacházeno, stejně jako všech dalších okolností souvisejících s jeho umístěním.

Základním principem, na kterém je sociálně-právní ochrana dětí v naší republice postavena, je nejlepší zájem, prospěch a blaho dítěte. Sociálně – právní ochrana je poskytována všem dětem mladším 18 let bezplatně a bez rozdílu a jakékoliv diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického a jiného národnostního, etnického nebo sociálního původu. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 60-61.)

1.2 Přehled zákonů, které zaručují ochranu rodiny a jsou důležité pro institut pěstounské péče

Ústava ČR zaručuje článkem 4 ochranu základních práv a svobod soudní mocí. Tato práva jsou deklarována v Listině základních práv a svobod, na které se usneslo předsednictvo ČNR dne 16.12.1992 a která je součástí ústavního pořádku. Článek 32 této Listiny je celý věnovaný rodině a dětem a zdůrazňuje právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 59)

Pro institut pěstounské péče jsou nejvýznamnější dva zákony:

Zákon č. 89/2012 Sb, nový občanský zákoník (dále NOZ), který od 1.1.2014 nahrazuje Zákon o rodině, a Zákon č. 359/1999 Sb, o sociálně - právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o SPOD).

Mezi další významné patří:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém zabezpečení

Zákon č. 109/2002 Sb., o ústavní a ochranné výchově ve školských zařízeních

Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 500/2004 Sb., o správním řízení

1.3 Formy náhradní výchovy v ČR

V knize Pěstouni mají právo na služby, zpracovaly Alena Vávrová a Věduna Bubleová ze Střediska náhradní rodinné péče srozumitelné pojednání, kterým objasňují pěstounům systém náhradní rodinné péče.

Ústavní výchova

„Jestliže rodina neplní svou funkci, výchova dítěte je vážně ohrožena nebo narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo se rodiče či osoby odpovědné za výchovu nemohou o dítě ze závažných důvodů starat, starat se nechtějí nebo to neumějí, může soud dítě umístit do zařízení vyžadující okamžitou pomoc nebo může nad dítětem nařídit ústavní výchovu. Před nařízením ústavní výchovy je však soud povinen přezkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit formou náhradní rodinné péče.“ (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 64.)

Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinná péče je formou péče, při které je dítě vychováváno „náhradními rodiči“ v prostředí nejvíce se podobajícím životu v přirozené rodině. Výkon náhradní rodinné péče spadá do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí, které je cent-

rálním orgánem státní správy pro tuto oblast. Na nižším stupni je náhradní rodinná péče zajišťována krajskými úřady, pověřenými obecními úřady s přenesenou působností a obcemi v samostatné působnosti.

O všech formách náhradní rodinné péče v konečné fázi rozhoduje podle zákona o zvláštních řízeních soudních soud.

V České republice rozlišujeme následující formy náhradní rodinné péče:

- Svěření do péče jiné osoby než rodiče
- Osvojení
- Poručenství
- Pěstounství (pěstounská péče dlouhodobá, pěstounská péče na přechodnou dobu)

Svěření do péče jiné osoby než rodiče

Podle ustanovení § 953 NOZ, nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poruční, může soud svěřit dítě do osobní péče jiného člověka. Pečující osoba musí skýtat záruky řádné péče, mít bydliště na území ČR a souhlasit se svěřením dítěte do osobní péče. Při výběru vhodné osoby dá soud zpravidla přednost příbuznému. Ve svém rozhodnutí soud vždy vymezení pečující osobě rozsah práv a povinností vůči dítěti. (§ 953 Z. 89/2012 Sb.)

Osvojení

Právní úpravu nalezneme v NOZ §§ 794 – 854. Při osvojení vznikají mezi osvojiteli a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Vzájemná práva mezi osvojencem a jeho biologickou rodinou zanikají.

Poručenství

Není-li tu žádný z rodičů, který vykonává rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu, soud jmenuje dítěti poručníka. Poručník má vůči dítěti zásadně všechny povinnosti a práva jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, jmenuje soud poručníkem toho, koho naznačili rodiče, ledaže tato osoba poručenství odmítne. Poručníkem lze jmenovat jen plně svéprávnou osobu, která způsobem života zaručuje, že je schopna funkci poručníka řádně vykonávat. Před jejím jmenováním do funkce poručníka soud zjistí, zda její jmenování není v rozporu se zájmem dítěte. Každé rozhodnutí poručníka v nikoli běžné záležitosti týkající se dítěte musí být

schváleno soudem. Pokud poručník osobně pečuje o dítě, je zabezpečován dávkami státní sociální podpory jako pěstoun. (§§ 928-934 Z. 89/2012 Sb.)

Pěstounství

Soud může svěřit dítě do pěstounské péče, jestliže to vyžaduje zájem dítěte a jestliže osoba pěstouna poskytuje záruku jeho řádné výchovy. NOZ řeší otázku pěstounství v §§ 958 – 970. Pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově. Soud může svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Podrobnosti stanoví zákon o SPOD. Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat. Pokud bylo dítě svěřeno do pěstounské péče jen jednomu z manželů, podílí se na jeho výchově i manžel pěstouna, pokud žije v rodinné domácnosti. Pěstoun při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud. Soud může dítě svěřit zájemcům o pěstounskou péči do předpěstounské péče. Nad průběhem a úspěšností předpěstounské péče vykonává dohled. (§§ 958-966 Z. 89/2012 Sb.)

Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.

Dítě svěřené do pěstounské péče pomáhá podle svých možností a schopností v pěstounově domácnosti. Má-li vlastní příjem, přispívá i na úhradu společných potřeb rodiny. **Dojde-li k podstatné změně poměrů nebo k neshodě mezi rodiči a pěstounem v podstatné záležitosti týkající se dítěte, může dítě, rodič nebo pěstoun navrhnout soudu změnu práv a povinností, zrušení pěstounské péče, nebo jiné rozhodnutí.**

Pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí. (§§ 967-970 Z. 89/2012 Sb.)

1.4 Zprostředkování osvojení a pěstounské péče

Problematiku zprostředkování náhradní rodinné péče upravuje zákon o SPOD, § 19a. Zprostředkování osvojení a pěstounské péče spočívá:

- ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení nebo ke svěřením do pěstounské péče

- ve vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny
- v odborné přípravě fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny
- ve výběru určité fyzické osoby vhodné stát se osvojitelem nebo pěstounem určitého dítěte, jemuž se osvojení nebo pěstounská péče zprostředkovává, a v zajištění osobního seznámení se dítěte s touto osobou

Orgány sociálně – právní ochrany jsou (podle § 4 Z. o SPOD):

- Krajské úřady
- Obecní úřady s rozšířenou působností
- Obecní úřady a újezdni úřady
- Ministerstvo
- Úřad (Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně)
- Úřad práce České republiky – krajské pobočky

Existují ovšem i případy, kdy se zprostředkování podle zákona o SPOD neprovádí, a to v případě adopce: pokud rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, nebo podal návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. V případě pěstounské péče se zprostředkování neprovádí tehdy, podala-li návrh na svěření dítěte do pěstounské péče fyzická osoba dítěti příbuzná. V největší míře se zde jedná o pěstounskou péči babiček, či obou prarodičů. (Vávrová, Bubleová, 2007)

Tady působí vysoce rizikově postup zprostředkování NRP některých nestátních organizací, které samy z vlastní iniciativy provádí jakýsi způsob zprostředkování. Potencionálním pěstounům sdělí informace, nebo přímo zprostředkují kontakt s dítětem a doporučí jim, aby podali žádost k soudu o svěření konkrétního dítěte do péče. Orgán OSPOD je poté v nezávidění hodné pozici. Pokud se pěstouni pro přijetí dítěte nadchnou, není jednoduché je varovat a informovat i o možných rizicích spojených s výchovou právě tohoto konkrétního dítěte. (Hofrová, Rotreklová, 2008)

Zprostředkování náhradní rodinné péče se řídí jedním základním pravidlem: **dítěti je vždy – z řad žadatelů zařazených do evidence o osvojení a pěstounskou péči – vybírána vhodná rodina.** „*Vhodnou rodinou pro dítě je ta, která je připravena jej přijmout takové, jaké je. To znamená se všemi jeho radostmi a starostmi, se všemi jeho přednostmi, ale také riziky ve vývoji – ať již zdravotními, nebo psychickými – s jeho minulostí, s jeho osobní a rodinnou anamnézou, s důsledky jeho pobytu v ústavním zařízení ne-*

bo nefungující rodině a v případě pěstounské péče i s případnou účastí biologické rodiny na jeho další výchově.“ (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 89.)

Rozhodnutí rodiny stát se pěstouny a přijmout dítě do své pěstounské péče, je jedna věc. Je potřeba, aby se pěstouni důkladně rozmysleli, o jaké dítě se zvládnou postarat a přijmout ho, aby všem spolu bylo dobře. Je důležité, aby pěstouni dobře porozuměli všem potřebám dítěte a byli na něho dobře připraveni. *„Právě při psychologickém vyšetření a na přípravných kurzech pro budoucí rodiče mají samotní žadatelé dostatek prostoru a možností odhalit, na co jejich síly a schopnosti stačí a na co už ne.“ (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 89.)*

Výběr rodiny pro konkrétní dítě nezávisí ani tak na nějakém časovém pořádku, ale především na míře tolerance a dobré přípravě žadatelů. Jde o velice citlivé rozhodování. Dle zákona o SPOD, jsou pro tento účel zřizovány na krajských úřadech poradní sbory, jako zvláštní orgány obce. Poradní sbor tvoří odborníci působící v oblasti sociálně – právní ochrany. Jedná se zejména o odborníky z oboru pediatrie, psychologie a pedagogiky, zástupce školských, zdravotnických a sociálních zařízení pro výkon ústavní výchovy a zaměstnance krajského úřadu a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností pracující na úseku sociálně – právní ochrany. (Z. o SPOD, § 38a, odst. 3)

Poradní sbor se schází neprodleně poté, když krajský úřad zjistí vhodného žadatele pro určité dítě. Po projednání na poradním sboru o vhodnosti rodiny ke konkrétnímu dítěti je rodina vyzvána krajským úřadem k seznámení se s dokumentací dítěte. Jsou jí sděleny všechny známé informace týkající se dosavadního života dítěte a jeho rodiny, informace o zdravotním a psychickém stavu dítěte, o právní situaci dítěte. Vytypovaná rodina má dostatek prostoru pro vyjádření svého názoru a může si dobře promyslet, zda chce s tímto dítětem navázat kontakt. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 90.) Ovšem podle Hofrové a Rotreklové dochází k tomu, že poradní sbor jedná pod nátlakem. Často dochází k tomu, že je pro dítě vybrána náhradní rodina, přestože riziko selhání je velké. I někteří odborníci se dosud drží přesvědčení, že i ne zcela dobrá rodina je lepší než ústav.

„Snaha snížit počet dětí v ústavu směřuje téměř výhradně k tomu, aby dítě bylo umístěno do náhradní rodinné péče. Tím dochází k velkému množství dětí v evidenci NRP, pro které se nedaří najít vhodnou rodinu, k tomu, že děti jsou umísťovány do pěstounské péče i za cenu velkého rizika selhání této formy náhradní rodinné péče.“ (Hofrová V., Rotreklová E., 2008, s. 10.)

1.5 Navazování kontaktu s dítětem

Nadační fond Rozum a Cit podporuje pěstounské rodiny v ČR již více než 10 let. Společně s partnery projektu *Pěstouni mají právo na služby*, Střediskem náhradní rodinné péče, vytvořili praktického průvodce pro náhradní rodinnou péči. Ve své knize se zabývají praktickými radami pro žadatele – pěstouny, jakým způsobem co nejlépe navázat kontakt s dítětem:

- Projeví-li pěstoun skutečný zájem a odhodlání konkrétní dítě navštívit, dostane písemné oznámení krajského úřadu, které ho bude opravňovat k navázání kontaktu s dítětem a bude dohodnuto, kdy a kam se má dostavit.
- Na základě písemného oznámení krajského úřadu má žadatel právo seznámit se s dítětem a ten, u něhož se dítě nachází, je povinen toto seznámení umožnit. Žadatel má možnost seznámit se s dítětem a podat žádost o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo do péče budoucích pěstounů nejpozději do 30 dnů ode dne, kdy mu bylo doručeno písemné oznámení krajského úřadu. O předpěstounské a předadopční péči od roku 2014 rozhoduje soud, nikoliv OSPOD.
- Příprava na první návštěvu s dítětem je velmi důležitá. Další kontakt se odvíjí zcela individuálně, záleží na dítěti, na žadateli, ale také na dohodě s vedením zařízení.
- U kojenců nebývá zpravidla s navazováním kontaktu žádný problém. Pouze pokud jde o dítě s vážnějším zdravotním stavem, je někdy třeba naučit se pod vedením zdravotního odborného personálu s děťátkem zacházet a pečovat o něj. Většina kojeneckých ústavů má v takovém případě možnost poskytnout žadatelům v jejich zařízení i několikadenní pobyt, aby se všem praktikám péče o takové dítě v klidu naučili, než bude propuštěno do domácí péče.
- U starších dětí to bývá složitější. Je třeba být připraven respektovat na straně dítěte jeho počáteční nedůvěru, která je pochopitelná, a mít dostatek trpělivosti, jestliže je dítě nesmělé a odtažité. Žadatelé by si mohli představit, co asi do té doby dítě zažilo. (Vávrová, Bubleová, 2007) Ve Středisku náhradní rodinné péče radí: „*Netlačte na něj, nevnucujte se mu a nechte mu čas, který potřebuje. Jen tak může být vytvořena oboustranná náklonnost, na základě které může dítě teprve přejít ze zařízení do vaší rodiny bez problémů.*“ (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 91.) Hofrová a Rotreklová hodnotí přechod dítěte z ústavní výchovy do péče budoucích pěstounů a následné období minimálně prvního roku soužití jako období mimořádně náročné, a to jak pro dítě, tak i pro pečující osoby. „*Právě v počátečním období života dítěte v náhradním rodinném prostředí je ještě možné eliminovat některá rizika související s tak významnou životní změnou a po-*

moci situaci dítěte upravit tak, aby byly vytvořeny podmínky pro jeho další vývoj.“ (Hofrová, Rotreklová, 2008, s. 17.) Ke snížení rizika zkrachování pěstounské péče autorky doporučují nejen sledování vývoje dítěte, ale i faktickou, odbornou péči a doprovázení. (Hofrová, Rotreklová, 2008)

O pobytu dítěte mimo zařízení rozhoduje ředitel zařízení po předchozím písemném souhlasu příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Pobyt dítěte mimo ústav upravuje § 30 zákona o SPOD – ředitel ústavního zařízení může povolit dítěti pobyt u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob, a to nejvýše v rozsahu 30 kalendářních dnů při prvním pobytu u těchto osob. Tato doba může být prodloužena. (§ 30, Z. 359/1999 Sb.)

Vávrová a Bubleová popisují učebnicový příklad kontaktu s dítětem. Doporučují, aby kontakt s dítětem probíhal nejprve v zařízení. Zpočátku by si pěstoun - žadatel měl brát dítě na vycházky. Teprve postupně doporučují uvolnění dítěte třeba na víkend nebo prodloužený pobyt. (Vávrová, Bubleová, 2007) Z praxe mám zkušenost spíše takovou, že pěstouni nejsou ze stejné lokality, ve které se nachází dětský domov. Je pro ně tedy obtížné postupně se sblížovat s dítětem a plynule rozšiřovat délku styku. Obvykle si pěstouni dítě odvázejí domů rovnou na týdenní, čtrnáctidenní či měsíční pobyty. Vynechání postupného sblížovacího procesu bez kvalifikované sociální pomoci, s sebou nese vysoké riziko výskytu problémů nejen aktuálních, ale především v dalších fázích vývoje dítěte.

1.6 Povinnosti úřadů při poskytování pomoci rodinám s dětmi v náhradní rodinné péči

Úřady mají vymezené povinnosti při poskytování pomoci pěstounům. Včasným využitím těchto služeb lze předejít krizi způsobené vršícími se neřešenými problémy, vedoucí až ke krachu pěstounské péče.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností

- pomáhá pěstounům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě
- poskytuje nebo zprostředkovává pěstounům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené
- pořádá v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s péčí o dítě a jeho výchovou

- poskytuje osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy dítěte. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 94.)

Krajský úřad zajišťuje:

- přípravu fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny a poskytuje těmto osobám poradenskou pomoc, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu
- osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy
- je povinen alespoň jednou ročně zabezpečit konzultace o výkonu pěstounské péče. Konzultací se kromě odborníků na řešení výchovných a sociálních problémů účastní také pěstouni, kteří mají trvalý pobyt na území kraje, konzultací se mohou rovněž zúčastnit děti svěřené těmto pěstounům do pěstounské péče a další fyzické osoby, které tvoří s pěstounem domácnost. (Vávrová, Bubleová, 2007, s. 95)

Při ochraně svého života a dalších svých práv má právo požádat o pomoc i samo dítě, a to orgány sociálně-právní ochrany a zařízení sociálně – právní ochrany, státní orgány, kterým podle zvláštních právních předpisů přísluší též ochrana práva a oprávněných zájmů dítěte, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení. Tyto orgány jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc. Dítě má právo žádat o pomoc i bez vědomí rodičů, nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. (§ 8 Z. 359/99 Sb.)

1.7 Statistické údaje

Ze statistických ročenek MPSV za posledních 5 let vyplývá narůstající tendence v počtu dětí svěřených do NRP, zároveň stoupá počet pěstounů. Pro tuto diplomovou práci je důležitý zveřejňovaný údaj o počtu zrušených NRP na návrh pěstouna, který vzrostl z 84 v roce 2008 na 208 v roce 2012. Z celkového počtu svěřených dětí do náhradních rodin by se mohlo zdát číslo zaniklých pěstounských péčí jako zanedbatelné, ovšem je třeba si uvědomit, že poměr zrušených NRP vůči počtu pěstounů není úměrný. Zatím, co počet pěstounů za 5 let vzrostl 1,8x, počet zaniklých pěstounských péčí na žádost pěstouna vzrostl za stejné období 2,5x. Proto je důležité se tímto problémem dále zabývat.

Tabulka: Narůstající počet zaniklých NRP na žádost pěstouna v poměru k celkovému počtu dětí v NRP a počtu pěstounů

Sledované období	2008	2009	2010	2011	2012	Nárůst
Celkem počet dětí v NRP	8159	13413	14618	14976	15498	1,9x
Počet pěstounů	5790	6313	8504	9302	10188	1,8x
Zánik NRP na žádost pěstouna	84	131	185	159	208	2,5x

V tabulce jsou použity údaje ze statistických ročenek dostupných on-line na adrese www.mpsv.cz/cs/3869.

Konkrétně na Krajském úřadě Jihočeského kraje bylo vedeno v roce 2012 v evidenci NRP 364 dětí vhodných do NRP, u kterých KÚJČK zprostředkoval NRP nebo se podílel na hledání náhradní rodiny. Z celkového počtu 364 dětí se jedná o 55 dětí z Jižních Čech a 309 dětí z ostatních krajů – nejvíce z Ústeckého kraje, Karlovarského a Středočeského kraje. Krajskému úřadu se podařilo zprostředkovat NRP celkem 56 dětem, kdy 37x šlo o adopci, 19x o pěstounskou péči. V roce 2012 neřešil krajský úřad žádný případ zrušené pěstounské péče na žádost pěstouna (v předcházejícím roce to byly 3 děti v jedné pěstounské rodině, která se rozpadla).

Krajský úřad Jihočeského kraje v rámci sociálně psychologicko poradenských služeb poskytl pěstounským rodinám následující služby:

- Besedy s rodiči – pěstouny a žadateli o PP
- Víkendová setkání pěstounských rodin
- Jednodenní setkání pěstounských rodin
- Předvánoční setkání s pěstouny
- Víkendový kurz pro matky – pěstounky
- Odborná školení pro zařízení pro výkon PP – individuálně pro každou rodinu

V roce 2012 rozhodoval Krajský úřad Jihočeského kraje o

- zařazení do evidence žadatelů celkem 41x
- evidovali 50 žádostí o NRP: z toho 31 o adopci
  - 13 o pěstounskou péči
  - 2 žádosti o adopci i pěstounskou péči
  - 4 o pěstounskou péči na přechodnou dobu
- a dalších 5 žádostí žadatelů, kteří byli do evidence žadatelů zařazeni v předchozích letech a chtějí přijmout další dítě

- krajský úřad provedl 62 psychologických vyšetření žadatelů
- počet posudků o zdravotním stavu žadatelů o NRP – 94
  - z toho 1 nedoporučující
  - 1 doporučující s výhradou
  - 2 odložené (posouzení zdravotního stavu s odstupem času)

1.8 Shrnutí

V této kapitole se seznamujeme se systémem náhradní rodinné péče v ČR. Jsou zde rozděleny a stručně popsány různé formy péče o ohrožené dítě. Dále jsou zmíněny aktualizované právní předpisy, podle kterých se v ČR sociálně právní ochrana dětem poskytuje. Vzhledem k tématu práce je velká část kapitoly věnována pěstounské péči, jejímu zprostředkování a navazování kontaktu s dítětem. Jsou uvedeny kompetence jednotlivých úřadů při NRP. Základní pravidlo při zprostředkování NRP je to, že se nevybírám vhodné dítě pro rodinu, ale vhodná rodina pro konkrétní dítě.

Pro téma diplomové práce je stěžejní § 969 NOZ, na základě kterého může kterýkoliv účastník řízení navrhnout soudu zrušení pěstounské péče.

V kapitole je zmíněn také § 30 zákona o SPOD – pobyt dítěte mimo ústav. Toto je jediná zmínka v zákoně o tom, že si může o dítě z dětského domova požádat i jiná fyzická osoba. Jde o tzv. „hostitelskou péči“.

Na závěr této kapitoly se dozvídáme statistické údaje o tom, v jakém měřítku se vyskytuje problém zrušené pěstounské péče na žádost pěstouna vůči počtu pěstounů a dětí v NRP. Počet dětí, které zažívají zánik pěstounské péče, vzrůstá nepoměrně rychleji, nežli nárůst pěstounů.

2. Vývojové potřeby dítěte

Abychom mohli posuzovat negativní dopad zrušené náhradní rodinné péče na vývoj dítěte, musíme si nejprve popsat vývoj dítěte ve stabilním láskyplném prostředí. Tímto prostředím je jednoznačně rodina, která nabízí dítěti podmínky pro úspěšnou socializaci. U předčasně zrušené pěstounské péče hrozí u mladistvých osob delikventní chování, které může vycházet z neúspěšné socializace, nenaplněných vývojových potřeb dítěte, problematického vývoje morálního usuzování. Tato kapitola nabízí přehled teorií psychického vývoje dítěte. Základní psychické vývojové potřeby, musí být v náležitě míře uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost.

2.1 Socializační proces

Člověk se jako osobnost nerodí, osobností se stává. Pro splnění cíle práce nás zajímá nejen to, za jakých okolností si člověk obecně uvědomuje svoji svébytnost („Já“), zajímá nás především to, jak se stává člověkem, osobností v určité kultuře. Cestu od „Já“ k „My“, cestu od globálního sebeuvědomění své odlišnosti k včlenění se mezi ostatní lidi a vybudování si skutečné autonomie a autenticity mezi lidmi. Tento proces nazýváme socializací. (Řezáč, 1998, s. 42.)

Socializaci chápeme jako:

- proces, který dětem umožňuje, aby se staly „funkčně zdatnými dospělými členy společnosti“ tím, že se dítě „naučí normám své společnosti, obecným formám chování, které se u něho očekávají“ (R.I. Watson 1965 in Řezáč, 1998, s. 43.)
- souhrn procesů vzájemné interakce mezi společností a jedincem, v nichž společnost působí na jedince tak, aby v sobě svým učením vytvořil vnitřní psychologické předpoklady, nezbytné k participaci ve společnosti současně jako člen společnosti i jako relativně samostatná osoba schopná řídit své jednání a odpovídat za ně (J. Janoušek 1988 in Řezáč, 1998, s. 43.)
- přeměna biologického jedince v kulturní bytost (M. Nakonečný 1970 in Řezáč, 1998, s. 43.)
- příprava individua na výkon jeho sociální role... včlenění jedince do aktivit a úloh, které musí naplňovat jednotlivci v zájmu zachování (funkční) existence society (H.P. Frey 1974 in Řezáč, 1998, s. 43.)
- proces začleňování se do společnosti, „během něhož se jedinec naučí poznávat sebe a své prostředí, osvojí si pravidla soužití a možné i očekávané způsoby chování“ (B. Emöke 1983 in Řezáč, 1998, s. 43.)
- sociální interakční proces, jímž si jedinec po celý život osvojuje soustavy hodnot, sociálních norem a vůbec všech faktorů sociálních (pod)celků, k nimž v rámci jednoho sociálního celku, (např. národa) přísluší podle základního referenčního systému příslušného sociálního celku (hodnotového, ideového atp.). Je druhem sociálního učení (zejména učení se sociálním rolím), jímž jedinec získává základní orientaci pro své chování v příslušných sociálních celcích, jež mu umožňuje sociální soužití s ostatními jedinci těchto celků. Je procesem sociální-

ho formování osobnosti jedince jako sociálně-kulturní osobnosti, procesem sociální ontogeneze jedince, druhým narozením jedince jako sociální bytosti a řetězce sociálně adaptačních procesů, jejichž úhrn tvoří obsah socializace“ (B. Geist 1992 in Řezáč, 1998, s. 43.)

Socializační proces zahrnuje dle Langmeiera a Krejčířové (1998) tři vývojové aspekty:

- Vývoj sociální reaktivity, vývoj bohatě diferencovaných emočních vztahů k lidem v bližším i vzdálenějším společenském okolí. „*Socializace zahrnuje především socializaci vnitřního prožívání dítěte, která je základem pro jeho celý emoční vývoj a úzce souvisí s rozvojem jeho vlastního sebepojetí*“ (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 93).
- Vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací. Tyto usměrňují jeho individuální chování do mezí určených společností. Příkladem selhání vývoje sociálních kontrol jsou mladiství delikventi.
- Osvojení sociálních rolí, takových vzorců chování a postojů, které jsou od jedince očekávány ostatními členy společnosti a to vzhledem k věku, pohlaví, společenskému postavení (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 89). V naší společnosti dochází k socializačnímu tlaku na dítě pozvolna a postupně, zpravidla především během třetího roku života a po celou dobu předškolního období.

„*Sociální učení můžeme definovat jako osvojování si komplexních způsobů chování a jednání přiměřených určité sociální situaci. Tato definice už zřetelně naznačuje, co je produktem sociálního učení. Jsou to především sociální role (jako komplexy chování), ale též např. postoje, hodnoty, ideály apod.*“ (Řezáč, J., 1998, s. 72) Specificky lidské formy učení jsou různě tříděny vždy v závislosti na zvoleném kritériu. Obvykle se člení na: senzomotorické, verbální, kognitivní a sociální. Formy sociálního učení můžeme vymezit jako:

- **Sociální posilování** – chování či jednání je posíleno sociální akceptací. Projev akceptace má posilující účinek, protože uspokojuje významnou sociální potřebu člověka – být přijímán, „být brán“, být akceptován.
- **Imitace (nápodoba)** - jedinec přebírá i takové vzorce chování, za které sice není bezprostředně odměněn, ale za které je odměněn model, pokud ovšem korelovaly cíle či potřeby napodobujícího jedince a modelu.

- **Identifikace** – jako učení má mnohé společné rysy s předchozí nápodobou. Jde o situaci, v níž určitý jedinec přejímá chování jiného člověka. Poněkud jiný je však motiv. „Přebírání“ způsobu chování je tu totiž založeno na silném (intenzivním nebo hlubokém) citovém vztahu k modelu, nikoliv na detekci jeho účelných a neúčelných aktů chování. (Řezáč, 1998, s. 73-75)

2.2 Rodina a proces socializace

Podle Říčana je rodina „*prostor pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti, vzájemnosti.*“ (Říčan, 2004, s. 161.) „*Cílem rodičovské péče je od počátku nejenom tělesné blaho a rozvoj dítěte, nýbrž i jeho socializace, tj. začlenění do společnosti. Ve vztazích k rodičům se učíme to, co později uplatníme ve vztazích ke stále širšímu okruhu osob a institucí.*“ (Říčan, 2005, s. 263.)

Sekot (2004) zmiňuje, že rodina je vůbec nejúžeji spjata s procesem socializace. Rodina s dítětem v jeho socializaci sehrává stěžejní roli. Rodina je pro dítě nejzákladnějším socializačním prostředím. Poskytuje mu první zkušenosti se vztahy k lidem, pomáhá mu navazovat vztahy k blízkým i ostatním dospělým lidem, dětem, uvádí je do lidského společenství, učí je sociálně schvalovanému chování a pomáhá mu osvojit si základní normy a hodnoty. Z tohoto důvodu je rodina jen těžko nahraditelná jiným socializačním útvarům. Základy osobnosti se formují od raného dětství, za podílu vnějších i vnitřních faktorů, které se vzájemně prolínají. Zděděné a vrozené zvláštnosti tělesné a psychické, vlohy a dispozice se v průběhu individuálního vývoje rozvíjejí na základě interakce jedinců s prostředím.

Z tohoto důvodu je v práci s dětmi svěřenými do pěstounské péče důležitá práce s celou rodinou a jejím prostředím. „*Chování dítěte může být často nejúčinněji ovlivněno právě změnou chování rodiče*“ (Zakouřilová, 2008, s. 30.)

Lechta (2010) uvádí, že vztah rodič – dítě je ústředním vztahem při socializaci. Právě v rodině se začínají na základě postojů nejbližších lidí k dítěti formovat i postoje dítěte ke společnosti. Pro sociální vývoj dítěte má tak klíčový význam postoj pečující osoby k dítěti. „*Dítě je ve vztahu s rodičem odkázáno na „zrcadlení“ dospělého. K tomu je také speciálně vybaveno tzv. zrcadlicími neurony, které mu umožňují reagovat na to, co dělají jiní, cítit a myslet. Umožňují dítěti intuitivní a spontánní pochopení druhých, jejich pohybů, výroků, prožívání. Aktivují v mozku dítěte pozorované modely cho-*

vání, které potom dítě může rozvíjet. Jestliže základ, který je dán geneticky, není využívan a budován, ztrácí se.“ (Lechta, 2010, s. 112)

Lechta (2010) také užívá termín „*společná činnost*“, kterou definuje jako „*společné realizování činnosti, které umožňuje dítěti napodobovat a získávat potřebné informace, využít instrukce, kontroly a korekce*“ (Lechta, 2010, s. 198.) Pomocí společné činnosti dítě získává povzbuzení, pobídky, podporu, uspokojení ze spolupráce, porozumění, vzájemnou pomoc, atd. Společná činnost dítěte s „*významným druhým*“ nebo v malé skupině v podmínkách příznivého emočního klimatu, podporuje motivaci dítěte, realizaci činnosti i zvládání obtíží. Může přispět k rozvoji nejruznějších aspektů osobnosti, zvláště sociální dovednosti.

2.2.1 Socialita a společnost

Socialitou se zabýval i rakouský filosof Arno Anzenbacher, který uvedl, že lidské „*bytí ve světě*“ je *spolubytí*, tedy bytí s jinými lidmi. Hodnoty a cíle, v nichž se člověk rozvíjí a uskutečňuje, můžeme realizovat jen v komunikaci a kooperaci s druhými lidmi. Můžeme rozlišovat dvě oblasti lidského spolubytí:

Komunikace – zde jde o obsáhlou oblast interpersonálních, mezilidských setkání a vztahů. Lidé vstupují do komunikace jako Já a Ty. Mluví spolu, uznávají se vzájemně jako lidé, řeší konflikty a tak tvoří společenství. (Anzenbacher, 2004, s. 249 in Tůmová, 2011)

Kooperace – zde jde o sociální interakci, event. o sociální skutečnost v užším smyslu, tj. o vzájemné působení, které je trvale ustavené, zpevněné v instituci a zaměřené kooperativně k nějakému cíli. Jde o sociální skutečnost jako objektivní útvar, jako *společnost*.

Příčiny a cíle, které vedou k tomu, aby lidé vstupovali do sociální interakce, zjevně vyplývají nutně ze sociality člověka, neboť se s nimi v různých podobách setkáváme ve všech společnostech. Jako základní sociální interakci vnímáme oblast rodinnou. Je základní v tom smyslu, že řídí, institucionalizuje a zabezpečuje další život společnosti, její reprodukci a socializaci dětí (alespoň v její první fázi). Mimoto je základem příbuzenských vztahů, jež stabilizují základ společnosti vzájemnou pomocí a péčí. (Anzenbacher, 2004 in Tůmová, 2011)

Proces socializace je dle Kellera (1992) univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti. Právě zde mohou náhradní rodiče selhat, stejně jako všechny další socializační mechanismy. „*Rodiče se mohou zaleknout toho, že nemohou působit socializačně dobře na své problémové děti, protože jsou dezo-*

rientováni, snaží se je více chránit a často tak zůstávají v roli rodičů dítěte sociálně zaostalého“ (Keller, 1992, s. 34 in Tůmová 2011).

2.2.2 Rodina – nejvyšší sázka naší kultury

Rodina se vyvinula v relativně autonomní oblast interakce, odlišnou od ostatních dílčích systémů. Pro celkový sociální systém je velmi důležité, jak je tento malý, osamostatněný sociální útvar *nosný a stabilní*. Neboť úkoly, na něž je rodina specializována, mají pro společné dobro nezbytnou funkci, pro niž není k rodině žádná uspokojivá alternativa. Toto společenství je otevřeno pro děti, které v něm nacházejí bezpečí, lásku a výchovu. Funkčnost a stabilita rodiny je tedy fakticky „nejvyšší sázkou naší kultury“. (Tůmová, 2011) *„Současnou rodinou zmítají paradoxy. Na jedné straně se snaží být moderní a reflektovat společenské změny (např. v minimalizovaném počtu dětí v rodině, v postavení ženy a ve výrazné individualizaci života jednotlivých členů rodiny, v osvobození se od „vyhořelého“ partnerského vztahu), na druhé straně prezentuje některé tradiční rodinné hodnoty, které vytvářejí optimální výchovné prostředí (stabilita svazku, sourozenci, jasné role v rodině, identita a sounáležitost rodiny apod.)“ (Škoviera, 2007, s. 33.)*

V rodinném systému mají důležitou úlohu *osobní světonázorové či mravní postoje*. Zdařilý rodinný život předpokládá ochotu a schopnost vztahu jednak vůči partnerovi, jednak vůči dětem. I když to přináší radost a naplnění, vyžaduje to také odpovědnost, námahu a oběť. Zdar rodiny tak podstatně závisí na mravním profilu partnerů. (Anzenbacher, A., 2004, s. 262)

Dr. Campbell tvrdí, že *„nejdůležitějším vztahem v rodině je vztah mezi manželi. Je nadřazen všem ostatním vztahům, vztah mezi rodičem a dítětem nevyjímaje. Kvalita vztahu rodiče a dítěte i pocit bezpečí dítěte do velké míry závisí na kvalitě manželského vztahu.“* (Campbell, 2008, s. 16.)

2.3 Teorie psychického vývoje dítěte

Všichni jsme utvářeni svou zděděnou genetickou výbavou a prostředím, v němž žijeme. Pro vyvíjející se plod je celým vesmírem lůno jeho matky. Pokud matka žije zdravě, bude prostřednictvím dělohy zdravě vyživováno i dítě. V ideálním případě je právě narozené dítě už pár minut po svém příchodu na svět položeno do náručí matky. Brzy poté ho jeho matka nakrmí. Když má novorozeně hlad nebo se mu něco nelíbí, jeho pláč přitáhne pozornost matky a zajistí její péči. Dítě se tak učí důvěřovat dospě-

lým a začíná prostřednictvím fyzických vjemů objevovat svět. „*Díky tomu, že se rodič a dítě na sebe usmívají a častují se mazlivými zvuky, mozek dítěte začíná tvořit neurologické dráhy nezbytné pro učení a zdravé sociální vztahy.*“ (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 34.) Dítě, o které je dobře postaráno, je nakrmeno, pochováno a uklidněno vždy, když dává svým pláčem najevo hlad nebo nespokojenost, se učí důvěřovat tomu, že jeho potřeby budou naplněny a může se na ostatní spolehnout. Vždy, když pečující rodič vezme dítě do náručí, pohoupe ho, nakrmí a mluví na něj, dochází ke stimulaci a rozvoji mozkového systému. Dítě se učí rozpoznávat zvuky, barevné obrázky, tváře lidí a jejich chování. (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 35) „*Aby se dítě vyvíjelo správně, potřebuje od samého příchodu na svět zdravou rodičovskou lásku, péči a pozornost. Bez úzkého a přívětivého kontaktu s jiným člověkem je u dětí fyzicky nemožné, aby se jejich tělo i duše vyvíjely optimálně a zdravě. U dítěte, kterému v prvních měsících života chyběla správná péče, se vývoj ubírá zcela jiným směrem než u dítěte, které nebylo před narozením vystaveno vlivu toxinů a po narození netrpělo hladem, nebylo izolováno, zanedbáváno, týráno, ani si neprožilo žádné trauma. Jestliže si tyto děti užívaly chování v náruči své matky, rodiče se o ně od začátku dobře starali a mazlili se s nimi, jsou děti dokonale vybaveny vším, co potřebují, aby se učily, milovaly a rostly.*“ (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 39-40.)

Péče o dítě a jeho výchova se může dařit jedině na základě pevného vztahu rodiče a dítěte. Pokud péče není založená na vnitřním postoji k dítěti, je předem odsouzena k nezdaru. Není v ní duše, není v ní duchovní postoj. Tělesný kontakt je pro kojence (a nejen pro ně) „univerzálním utišujícím prostředkem“, jak říká švýcarský etnolog Franz Renggli. Radí poskytnout dítěti tělesnou blízkost, pokud cítí úzkost. I děti, které mají pocit jistoty, neprojdou životem bez krizí. Také ony prožívají svá období nejistot, smutku a opuštěnosti. Avšak tyto děti jsou velmi brzy schopné konstruktivního řešení problémů. Mají primární sebedůvěru, která jim dovoluje pouštět se do věcí s vírou ve výsledek. Pevná vazba není pouhý výsledek kvantitativně-materiální péče rodičů, je to něco, co vyvěrá z kvalitativně pevného a spolehlivého výchovného vztahu. Vazba spojená s tělesným kontaktem je nepoměrně důležitější než pouhá materiální podpora a zajištění. (Rogge, J.U., 2007) Jak uvádí Peck „*Dítě si je totiž samo vědomo své ceny jen tehdy, když ví, že je oceňováno svými rodiči, a má v tomto směru hlubokou vnitřní jistotu. Vědomí vlastní ceny – jsem člověk, který má svou cenu, je pro duševní zdraví nezbytné a je základním kamenem sebekázně. Vychází přímo z rodičovské lásky. Takové přesvědčení musí vzniknout v dětství, dospělý je získává nesmírně obtížně. A naopak, pokud*

si děti díky lásce svých rodičů uvědomily, že mají svou cenu, stěží je zlomí střídavé štěstí v dospělosti “ (Peck, 1996, s. 17).

2.3.1 Základní psychické potřeby dítěte dle Langmeiera a Matějčka

Jaké důležité potřeby jsou dítěti odepřeny, pokud zažije trauma z neúspěšné pěstounské péče, vyplývá z koncepce Langmeiera a Matějčka (1968). Ti hovoří o pěti základních psychických potřebách, které dítě pro svůj zdárný vývoj potřebuje:

- **Potřeba stimulace**, potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů.
- **Potřeba smysluplného světa**, potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, osvojit si strategie společenského chování.
- **Potřeba životní jistoty**, potřeba prvotních citových a sociálních vztahů. Uspokojení zbavuje dítě úzkosti, dodává pocit bezpečí. Je naplňována v mezilidských citových vztazích.
- **Potřeba pozitivní identity**, vlastního já, potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty, je podmínkou zařazení se do společnosti. Z jejího uspokojení vychází zdravé uvědomění vlastního já, vlastní identity co jsem a co pro druhé znamenám. Identita má vnější znaky (jméno, národnost, přezdívký, životní historie, původ). Matějček se přiklání k principu „*pravdy ve výchově*“ (Matějček, 1999) jako jednomu z důležitých výchovných principů. Hovoří nejen o nutnosti říci dětem v náhradní rodinné péči pravdu o jejich biologickém původu, ale především o nutnosti opakovaně se k tomuto tématu během vývoje dítěte vracet, detailně ho rozebírat (Matějček, 2002). Vývojově vhodná doba pro sdělení je období přelomu batolecího a předškolního věku dítěte. V období nástupu do školy by již dítě mělo mít ve svém původu jasno. Jedinou striktní zásadou, kterou však zdůrazňuje, je podmínka, že o vlastních rodičích dítěte se zásadně nesmí hovořit nic špatného (Matějček, 2002). Svou osvětou v této oblasti Matějček doslova položil základ celému systému práce s náhradními rodinami. Jeho „*pravda ve výchově*“ se tak stala postupně jednou z možností, jak s přijatým dítětem sdílet životní zkušenosti. Děje se tak zejména zdůrazňováním zážitků z počáteční doby společného soužití - co dítě umělo, čím překvapilo, v čem bylo roztomilé, jakou zábavu všichni společně prožili. Např. den přijetí dítěte do rodiny doporučuje Matějček označovat za nejšťastnější den života náhradních rodičů.

K těmto čtyřem potřebám Matějček (Matějček 1999) dodává ještě potřebu pátou - **potřebu otevřené budoucnosti**, či životní perspektivy. Tato umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Naopak ztráta životní perspektivy vede k zoufalství. Potřebu otevřené budoucnosti Matějček nazývá „*potřebou životní perspektivy. Naplňování této potřeby nám umožňuje žít v čase, těšit se na něco, o něco usilovat, k něčemu směřovat*“ (Matějček, 1994, s. 26.) Její uspokojení „*dává lidskému životu časové rozpětí, což znamená rozpětí mezi otevřeností a uzavřeností osudu, mezi nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím*“ (Matějček, 1994, s. 38.) Pozitivní postoj k osobnímu běhu života však dítě nemůže získat bez zážitku lásky. „*Dítě se sotva může dopracovat k pozitivnímu sebehodnocení bez zážitku lásky, jež si nestaví žádné podmínky, zároveň potřebuje k plnému vědomí hodnoty vlastní osoby i zkušenost, že dokáže něco, co ti, kdo ho mají rádi, ocení a co si zaslouží.*“ (Koucká, Prekopová, Šturma, 2012, s. 161.)

2.3.2 Potřeby pro zdravý vývoj osobnosti dle Prekopové

Prekopová zdůrazňuje dvě základní potřeby, jejichž splnění je rozhodující pro zdravý vývoj osobnosti. Jedná se o první 2 fáze pojmenované podle hlubinné psychologie (S. Freud) – orální a anální fáze (1 – 3 roky věku). Pokud bylo dítě poraněno právě v této době, nese to s sebou velká rizika pro zvládnutí nepřízní života. Dítě potřebovalo okamžitou pomoc, podporu, útěchu, povzbuzení a utvrzení, často se mu jich ale nedostalo. Dítě chce skrze pečující osobu najít především pocit bezpečí, a ten vznikne pouze tím, že se může spolehnout na bezvýhradnou matčinu lásku a její reakce. Až s touto ochrannou péčí se postupně odváží opouštět hnízdo, zvědavě prozkoumávat svět, odporovat i odpor snášet. (Prekop, J., 2002.)

„*Vazba versus odpoutání, bezpečí versus touha se prosadit, tak znějí dvě základní potřeby, které stojí tváří v tvář: jedna bez druhé nejde. Člověk se nemůže odpoutat, pokud předtím nebyl svázán. A nemůže se pokusit prosadit, pokud nemá jistotu, že se může vrátit zpátky do hnízda. Tyto dvě základní potřeby ovládají člověka celý jeho život. Každý z nás potřebuje vazbu na ostatní lidi, zejména na příslušníky své nebo své původní rodiny. A současně se stále musí odpoutávat: od svého dětství, mládí, rodičů, vlastních dětí, pracovního života a nakonec i života samého. Podle toho, za jakých podmínek dítě zažilo pocit bezpečí, jak a zdali se mohlo spolehnout na těsné vazby, jestli dokázalo odporovat a odpor snášet, jestli a jak se naučilo zvládat své agresivní impulsy, se budou tyto životní postoje rozvíjet až do dospělého věku.*“ (Prekop, J., 2002, s. 59)

Jiřina Prekopov vysvětluje rozdíl při řešení problému dosplymi a dětmi. Tento rozdíl by si měli uvědomit pedevm náhradní rodiče. Konflikty při výchově a nsledn zrušení pstounsk pee mohou dt zasáhnout daleko více, pokud nedisponuje ego obrannými mechanismy. *„Dospl vid piinu problému většinou jinde nebo v mnohemirich souvislostech. Evidentn odrostli emociln problematice dtsk duše. Dospl má tendenci říkat: „Tyhle problémy bych chtěl mít.“ Pritom ale zapomíná na relativitu mezi stupněm závažnosti problému a možnostmi postiženého ho řešit. Nn pochyb o tom, že frustrační tolerance u nezkušeného dítěte, závislého na pocitu bezpei a nedisponujcho strategiemi řešení, je meni než u dospělého.“* (Prekop, J., 2002, s. 33.)

2.3.3 Potřeba někomu patřit dle Krivohlavho

Jaro Krivohlav ve své knize Psychologie pocit štěstí (Krivohlav, 2013) poukazuje na důležitou potebulovka, a to potřebu někomu patřit (need to belong). Tato potřeba je považována za základní sociln motivan slu, směřuje do sociln oblasti životalovka od narození do smrti. Jei uspokojování směřuje k nejvi míře spokojenosti, blaha a štěstí. Na druh straně jei neuspokojování vede k nejvi míře negativních emoci, k pocitům neštěstí. Prolovka potebujelovka? Sociln psychologové nejen konstatují, želovka potebujelovka, ale zároveň uvádějí proč – co to znamená a kemu je to dobr. Obvykle pedstavujtyi klady:

- Spojen dvou a více lidí představuje **hodnotu pro přežití** – jak individuln, tak i skupinov. Objevilo se něco, co dnes nazýváme patelstvm a nepatelstvm, vztahy mezi mužem a ženou, s nimiž se setkáváme v manželství a k objeven klad spolupace (kooperace) v boji o život.
- Dalším kladem je příležitost zaivat bohatouklu emoci, včetně **radosti z toho, že nejsme na světě sami**. Toto zamylen dalo i podnět k problematice transcendence, **překračování** ryze osobních (j-ských, egoistických a egocentrickch) potřeb. A to byl prv krok k oteven spirituln dimenze, k hledání smysluplnosti života a pochopení toho, co je „nad námi“ (tzv. superordinate goals – nad námi se objevujících, nadrazench cílů).
- V sociálním styku existuje nejen odmítnutí, ale i **přijetí a připoutání** (attachment).

- Navazování přátelských vztahů s druhými lidmi vedlo k výraznému **zvýšení pozitivních emocí** (např. radostí), které se rodí ve skupině přátel. Tyto přátelské vztahy nabývaly stále vyšší hodnoty, až se samy staly vysokou hodnotou a cílem řady aktivit. Projevilo se to např. smutkem při odchodu, a naopak radostí při příchodu přítele či přítelkyně, ba i strachem z toho, že dané přátelství by mohlo skončit. (Křivohlavý, J. 2013, s. 32-33)

Nejjednodušším a nedělitelným vztahem dvou lidí v interakci je **vztah mezi matkou a dítětem**. Používáme pro ně termín „připoutání – attachment“.

2.3.4 Připoutání – attachment

Mezi všemi vytvářenými vztahy dítěte k okolí má rozhodující místo vztah dítěte k matce, nebo k osobě, která ji zastupuje. Dítě potřebuje láskyplný vztah a jeho bezprostřední projevy. Takový vztah dává dítěti pocit jistoty a hlubokého uspokojení, vede k příznivému vývoji osobnosti. Absence takového vztahu vyvolává strádání, psychickou deprivaci. „*Vzájemný kladný emoční vztah matky a dítěte se vyjadřuje termínem připoutání (attachment)*“ (Čáp, Mareš, 2001, s. 190.)

Milující matka je k dítěti citově připoutána, má potřebu být mu nablízku, citlivě reagovat na signály jeho potřeb, projevovat mu své kladné emoce, pečovat o dítě. Stimuluje tak dítě ke komunikaci, pohybům a emočním projevům. Děti jistě připoutané se dále vyvíjejí příznivěji než děti nejisté připoutané (Čáp, Mareš, 2001). Důležitý je samozřejmě také kladný emoční vztah dalších členům rodiny.

Jednání dospělého a dítěte se vyvíjí ve spirále, v procesu vzájemného ovlivňování. Kladné emoční projevy dospělého k dítěti podporují jeho chování a výkon v souhlasu s požadavky dospělého, tím se rozvíjí osobnost dítěte. Zároveň dochází ke zpětnému působení na dospělého, upevňuje se jeho emoční vztah k dítěti. Záporné emoční projevy dospělého k dítěti naopak zhoršují výkon a chování dítěte (Lechta, 2010). V této souvislosti je zmiňována také *psychická odolnost dítěte*, vnímaná jako schopnost odolávat a čelit požadavkům prostředí. Nejčastěji se popisují osobnostní vlastnosti, které s odolností souvisí. Jedním z autorů, kteří se odolnosti věnuje je A. Bandura, který uvádí „*koncept vlastní vnímané účinnosti (self – efficacy)*“. Tuto vnímanou účinnost lze definovat jako přesvědčení individua, že může ovlivňovat svůj život, nebo že může mít kontrolu nad událostmi. Psychická odolnost se mění a vyvíjí v průběhu celého života člověka. Předpoklady k odolnosti se výrazně formují již v dětství.

2.3.5 Resilience – pojem související s psychickou odolností

Definice věnující se vymezení konceptu resilience se u různých autorů liší, shoda však převládá ve vymezení resilience jako schopnosti zvládnout vystavení výrazně nepříznivým situacím. O resilienci lze hovořit jako o „*souhrnném výsledku dynamických procesů vzájemného působení mezi dítětem, rodinou a prostředím v průběhu času*“ (Šolcová, 2009, s. 11).

Resilience zahrnuje pozitivní vzorce chování, pozitivní interakce a funkční kompetence:

- které jednotliví členové i rodina jako celek vykazují za nepříznivých okolností,
- které ovlivňují schopnost rodiny udržet si integritu i v dobách krizí,
- které umožňují obnovit rovnováhu v rodině (McCubbin, Thompson, 1996)

„*Resilienci tak můžeme chápat jako působení rizikových a protektivních faktorů v životě jednotlivce. Přitom ke špatné kvalitě života dochází v těch případech, kdy soubor rizikových činitelů převáží nad činiteli protektivními*“ (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 139.) Matějček a Dytrych (2005) jako obdobu pojmu resilience užívají pojem „*sociální inteligence*“ a hovoří o spojitosti se „*vstřícností*“, jako záměrné aktivitě směrem k okolní společnosti. Jedná se o situace, kdy „*jedinec vychází vstříc tomu, co se nabízí, co se dá očekávat a co by je nemělo minout*“ (Matějček, Dytrych, 2005, s. 111.)

Ve vztahu k vývoji jedince je řešena zejména otázka rodinné resilience. V této souvislosti Sobotková (2007) resilienci chápe jako vlastnost rodiny, která jí umožňuje udržet si zavedené vzorce fungování. Dále jako schopnost zotavit se z krize nebo události, která vyvolala změny ve fungování rodiny či naopak síle, která umožňuje rodině obnovit fungování. Rodinnou resilienci lze také chápat jako „*dynamickou rovnováhu mezi udržením funkcí rodiny v zátěžových situacích a kapacitou jednotlivých členů rodiny vzájemně se podporovat, komunikovat a vyrovnávat se s obtížemi*“ (Šolcová, 2009, s. 68). Je jisté, že v případě předčasného ukončení pěstounské péče, se pěstounská rodina nedokázala zotavit z krizí nebo událostí, kterým musela čelit. Vypovídá to o snížené schopnosti resilience pěstounské rodiny.

2.3.6 Psychodynamické teorie vývoje osobnosti

Marie Vágnerová uvádí, že psychický vývoj dítěte je výsledkem interakce dědičných předpokladů a vnějších, především sociokulturních vlivů. Uskutečňuje se prostřednictvím zrání a učení. Psychický vývoj nebývá zcela plynulý a rovnoměrný. Jednotlivé vývojové fáze jsou typické určitými změnami, které lze chápat jako vývojové mezníky. Vývojová psychologie nevychází z jedné komplexní teorie, která by vysvětlovala rozvoj všech psychických funkcí a celé osobnosti. Jde spíše o množinu různých způsobů výkladu. Pro psychodynamické teorie vývoje osobnosti je charakteristické pojetí vývoje jako aktivního dynamického procesu, ovlivňovaného jak vrozenými dispozicemi, tak vědomými i nevědomými sociálními a emočními zkušenostmi. (Vágnerová, 2005, s. 35-36.)

Psychoanalýza S. Freuda představuje historický základ, z něhož všechna ostatní, podobně zaměřená pojetí vycházejí. Podle Freuda je rozvoj osobnosti a jejích psychických funkcí primárně určen vrozenými dispozicemi, na nichž závisí síla a interakce dvou základních pudů - pudu života a pudu smrti. Chování malého dítěte je determinováno principem slasti, který nechce být ničím omezován. Vliv prostředí se projevuje ve formě principu reality, usměrňujícího pudovou energii dítěte ve shodě s požadavky dané společností. Vývoj osobnosti probíhá podle vrozeného programu. Jednotlivé vývojové fáze jsou definovány podle převládajícího způsobu dosahování slasti: orální, anální, falické a genitální. Zkušenosti, které dítě získá v raném dětství, zůstávají v nevědomí a ovlivňují jeho prožívání a chování v pozdějším věku. (Vágnerová, 2005, s. 36-37.)

Zajímavá teorie, která spojuje **psychoanalytický a etologický přístup** je ta, kterou reprezentuje **J. Bowlby**. Vývoj lidské psychiky staví na kvalitě raných sociálních vztahů, která je pro další psychický vývoj nezbytná. Je kritická dokonce i pro přežití. Vytvoření citové vazby závisí jak na matce, tak na dítěti. Chování matky i dítěte má vrozený základ. Emoční vazba s matkou slouží i jako prostředek harmonizace potřeby bezpečí a potřeby zvědavosti. Důležité je vytvoření pozitivního očekávání dítěte, že matka bude dostupná a bude na jeho projevy citlivě reagovat. Pokud matka pomůže dítěti uspokojit jeho potřebu jistoty a bezpečí, umožní mu zároveň saturovat i potřebu poznávání. Důležité je i to, že dítě, které si opakovaně potvrdí, že je pro matku důležité, bude i sebe sama chápat jako hodnotnou a kompetentní bytost. (Vágnerová, 2005, s. 42 - 43.)

Tato teorie, stejně jako další psychodynamické vývojové teorie druhé poloviny 20. století (Spitze, Mahlerová, Stern), vycházely z předpokladu, že pevná vazba s matkou je základem pocitu jistoty a bezpečí. Našli se ovšem i psychologové, kteří s tímto názorem nesouhlasili, resp. nesouhlasili s jeho generalizací (Kagan, Hunt). Vztah s matkou má pro dítě jistě velice zásadní význam, ale je třeba jej posuzovat z více hledisek. (Vágnerová, 2005, s. 44.) Možná lze v jejich pojetí shledat jistou šanci pro děti, které byly nejprve odebrány z biologické rodiny, následně svěřeny do pěstounské péče a následně se ocitly v dětském domově poté, co pěstouni na svou žádost pěstounskou péči k tomuto dítěti zrušili.

Mezi mé oblíbené teorie vývoje osobnosti patří **teorie psychosociálního vývoje E.H. Eriksona**. Jeho teorie osmi věků vysvětluje vývoj osobnosti nejen v dětství, ale přesahuje do dospělosti a stáří. Akceptuje i větší možnost ovlivnění průběhu vývoje sociokulturními faktory. Každé vývojové stádium lze charakterizovat cílem, k němuž směřuje, případně problémy, které jsou v této fázi obvyklé. Erikson vychází z předpokladu, že člověk musí v každém vývojovém období vyřešit určitý úkol. Pokud se mu ho podaří zvládnout, osobnostní vývoj může pokračovat. Pokud se to nepodaří, další vývoj může stagnovat. Každou vývojovou fázi lze definovat základním úkolem, který je třeba splnit. Úspěšným překonáním krize získává člověk určitou ctnost. Marie Vágnerová jednotlivé fáze popisuje takto:

1. Stádium: **základní důvěra proti základní nedůvěře**. Trvá od narození do 1 roku. Kojenecký věk je fází zaměřenou na dosažení základní důvěry ve svět, která umožňuje rozvoj žádoucích osobnostních vlastností, a s nimi spojených způsobů chování. Kvalita prvotní vazby mezi mateřskou osobou a dítětem ovlivňuje jeho pozdější emoční prožívání a důvěry v sám sebe. Získaná ctnost je naděje.
2. Stádium: **autonomie proti studu a pochybám**. Trvá od 1 do 3 let. Batolecí věk je fází první emancipace. Dítě prožívá první zkušenost se sebestopozováním, učí se pravidlům chování, která ale ještě nefungují bez vnější kontroly. Získaná ctnost je vůle.
3. **Iniciativa proti vině**. Trvá od 3 do 6 let. Předškolní věk je označován jako fáze iniciativy, aktivity. Pod vlivem výchovy se rozvíjejí základy svědomí a s nimi související pocity viny. Rozšiřují se kontakty s lidmi mimo rodinu a s vrstevníky. Získaná ctnost je účelnost.

4. **Snaživost proti méněcennosti.** Trvá od 6 do 12 let. Školní věk je definován jako fáze snaživosti, dítě usiluje o dobrý výkon a jeho prostřednictvím o své uplatnění a prosazení. Snaží se vyhnout neúspěchu a z něho vyplývajícím pocitům méněcennosti. Rozvíjí se rozumové schopnosti, vztah k práci a povinností, tedy svědomitost. Školní zkušenost může další vývoj dětské osobnosti dost zásadně ovlivnit, především v oblasti sebehodnocení. Získaná ctnost je kompetence.
5. **Identita proti zmatení rolí.** Trvá od 12 do 20 let. Dospívání je fází rozvoje identity, významně se mění a dále rozvíjí sebepojetí. Dospívající usilují o sebevymezení, hledají odpovědi na existenciální otázky, odmítají konvence a tradice. V této fázi je nejtenčí hranice mezi nalezením sebe sama a možností se ztratit. Získaná ctnost je věrnost – oddanost své zvolené životní filozofii. (Vágnerová, 2005, s. 44-45.)

Těmito pěti stádii prochází jedinec od narození do zletilosti, což je období, na které se vztahuje sociálně právní ochrana dětí. Během této doby je dítě svěřené do pěstounské péče ohrožené možným zrušením této náhradní rodinné péče. Proto ostatní fáze z Eriksonovy teorie neuvádím.

2.3.7 Teorie kognitivního vývoje

Pro vyhodnocování možných rizik a ohrožení výchovy dítěte svěřeného do pěstounské péče, jsou dále podstatné faktory, poukazující na schopnost dítěte komunikovat a učit se. Ve výčtu teorií vývojové psychologie nesmíme proto opomenout **teorie kognitivního vývoje**. „*Kognitivismus v psychologii klade důraz na procesy příjmu, zpracovávání a používání informací.*“ (Nakonečný, 2003, s. 319.) Za základní je označována teorie švýcarského psychologa **J. Piageta**. Piaget předpokládal, že „*vývoj dítěte je podmíněn jak vrozenými předpoklady, tak vnějšími vlivy, které působí společně, ve vzájemné interakci. Vrozené dispozice, a později i na nich závislá dosažená vývojová úroveň, určují, jakým způsobem bude dítě chápat vnější svět a jak na něj bude reagovat.*“ (Vágnerová, 2005, s. 46.)

Piaget rozdělil kognitivní vývoj do pěti fází, z nichž každá je specifická svým přístupem k poznávání:

1. **Fáze senzomotorické inteligence** – trvá od narození přibližně do 2 let. Její označení vyplývá ze skutečnosti, že poznávání batolete je závislé na smyslovém

vnímání. Rozvíjejí se poznávací procesy, učení probíhá teď a tady, v kontaktu s reálným světem.

2. **Fáze symbolického a předpojmového myšlení** – trvá od 2 do 4 let. Poznávání dítěte přestává být omezeno jen na aktuálně vnímané věci. Už si dovede představit objekt nebo činnost, aniž by ji právě provádělo. Poznávání probíhá i na úrovni představ. Dítě už ví, že různé symboly, např. obrázky, mohou představovat určitý objekt nebo činnost. Rozvoj symbolického myšlení je spojen s rozvojem řeči, resp. jazyka.
3. **Fáze prelogického, intuitivního myšlení** – trvá od 4 do 7 let. Názorné a intuitivní poznávání předškoláka je ještě málo flexibilní, nepřesné. Dětské uvažování je egocentrické a ulpívající na zjevné podobě světa, která má pro ně dominantní význam. Případnou změnu chápe jako ztrátu původní totožnosti.
4. **Fáze konkrétních logických operací** – trvá od 7 do 11 let. Nástupem na první stupeň školy, dochází u dítěte ke změnám v uvažování. Pro konkrétní logické myšlení je typické respektování základních zákonů logiky a vázanost na konkrétní skutečnost. Myšlení na této úrovni operuje s představami nebo se symboly, které mají jednoznačný, konkrétní obsah.
5. **Fáze formálních logických operací** – nastává v 11-12 letech. V tomto stádiu vývoje dospívající opouštějí myšlení vázané na konkrétní logické skutečnosti. Dokáží uvažovat i hypoteticky o různých možnostech, dokonce i o těch, které reálně neexistují. Toto období je typické potřebou a schopností uvažovat abstraktně o tom, co by mohlo nebo mělo být. (Vágnerová, 2005, s. 47-48.)

2.4 Vědomí sebe sama – vznik a vývoj vědomí já

Při výchově dítěte jde rodičům a vychovatelům o utváření jeho osobnosti. Proces vzniku osobnosti je spojen se vznikem a vývojem vědomí já. Nakonečný ve své Psychologii osobnosti uvádí, že „*osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává v období, kdy se u něho začne vytvářet specificky lidská organizace a dynamika duševního života, a kdy se tedy stává člověkem i psychicky... osobnost funguje jako otevřený systém, který je ve stálé interakci se svým životním prostředím.*“ (Nakonečný, 2003, s. 39, 40.)

Důležitost vztahovosti osoby ke svému okolí si uvědomuje i Robert Spaemann ve své knize Štěstí a vůle k dobru. „*Jedině tak, že člověk, jakožto rozumová bytost, naváže vztah k blízkým osobám, může být sám probuzen a dospět tím k vlastnímu sebe uvědo-*

mění. Rozum je tou schopností člověka, která nám dovoluje vidět sebe samy zvenci, takřikajíc očima jiných.“ (Spaemann R., 1998, s. 95)

Uvědomění si vlastní jedinečnosti a vnitřní hloubky je důležité i pro vnímání vlastní hodnoty a důstojnosti jako ochrany proti nezdravému pocitu ztráty vlastní identity a splývání s jinými. Takové pocity nás vedou k netečnosti k tomu, co od nás jiní lidé očekávají, a nakonec i ke ztrátě jakéhokoli uvědomění si, „kdo vlastně jsme“. (Clarke W.N. 2007, s. 64,65)

„Vznikem vědomí sociálního já se dítě jako „biologické individuum“ mění v lidskou společenskou bytost, v jedince s lidskou mentalitou a s lidským způsobem chování.“ (Nakonečný, 2003, s. 41.) To, že člověk dokáže vládnout nad svými skutky díky svobodě vůle, umožňuje osobě říci: „Já jsem odpovědná za tyto skutky.“ Morální odpovědnost bezprostředně plyne z tohoto sebevlastnění skrze svobodu. „Já“ osoby je v odpovědnosti za skutek jakožto morálně hodnotitelný. „Já jsem to udělal – omlouvám se – zasloužím si pochvalu nebo výčitku“, vždy jsem to já, ne nějaký nevědomý podnět, tlak prostředí nebo společnosti, tedy něco vnějšího, co mě ovládá (ať už něco vznešeného nebo nízkého, dobrého nebo špatného). (Clarke, W.N. 2007, s. 56. in Tůmová, 2011)

Vývoj vlastního já úzce souvisí s vývojem morálky. Klíčovou otázkou morálky je otázka „dobra“ a „zla“, „správnosti“ a „špatnosti“. Tato otázka nezajímá pouze filozofy, ale každého z nás. Za své morální jednání je zodpovědný každý člověk. (Heidbrink, H., 1997) Morálka se vytváří pozvolna. *„Dítě o ní uvažuje, začíná se morálně chovat, protože začíná morálně uvažovat. Získává schopnost empatie, učí se pomáhat druhým a brát ohled na jejich zájmy. Vytváří se pocit viny. Dítě si pomalu osvojuje společenské normy, snaží se žít v souladu s nimi, ale přitom se jim bezmyšlenkovitě nepodrobovat.“* (Rogge, J.U., 2007, s. 114.)

2.4.1 Morální stupně Kohlberga

Pokud se zabýváme problémem zrušené pěstounské péče a jejího vlivu na vývoj dítěte, musíme řešit otázku morálního vývoje jedince. Nelze proto neuvést teorii Kohlberga, který byl následníkem J. Piageta. Pokračoval rovněž v jeho teorii kognitivního vývoje. Podle něj je pro morální vývoj zásadní vývoj kognitivní, zároveň ale schopnost správného usuzování není předpokladem pro morálnost jedince. Z vlastních výzkumů

vymezil tři úrovně, které jsou podle něj základem pro morální usuzování. Každá ze tří rovin má pak také dva vývojové stupně. (Heidbrink, 1997)

1. Stupeň: Odměna a trest „Člověk se chce vyhnout trestu a přizpůsobit se autoritám s převahou moci.“
2. Stupeň: Účelové myšlení „Člověk chce uspokojit své vlastní zájmy a potřeby a žije přitom ve světě, kde je třeba respektovat i zájmy druhých.“
3. Stupeň: Shoda s ostatními „Člověk chce splnit to, co od něj očekávají blízcí lidé. Je důležité mít dobré úmysly a pomáhat druhým.“
4. Stupeň: Orientace na společnost „Je správné podporovat společnost, skupiny nebo instituce. Člověk musí plnit svou povinnost a řídit se zákony (ledaže by se snad střetávaly s jinými pevně stanovenými sociálními povinnostmi).
5. Stupeň: Sociální úmluva a individuální práva Zákony tu jsou k všeobecnému blahu a chrání práva všech lidí. Má být dosaženo co možná největšího užitku pro co největší množství lidí. Život a svoboda jsou hodnoty absolutního charakteru.
6. Stupeň: Etické principy. Jako každý rozumný člověk věříme v platnost všeobecných morálních principů a cítíme se jimi osobně vázáni. Principy jsou všeobecné představy o spravedlnosti, stejně jako názor, že pro všechny lidi platí stejná práva a my musíme cítit lidskou důstojnost. (Heidbrink, H., 1997, s. 74-84.)

Prekonvenční úroveň morálky je první úrovní, která je vlastní dětem do deseti let. V kontextu této úrovně dítě nemá rozvinutý cit pro etiku. Vlastní morálku chápe vnějškově; dobré a špatné chování dokáže poznat až podle objektivních příčin, které činy vyvolají. (Vacek, 2005)

Do prekonvenčního stadia je možné zařadit první dva vývojové stupně morálky. Prvním z nich je **orientace na trest a poslušnost**, při které dítě poznává správnost vlastního jednání skrze trest. Chování, za které je trestáno, vnímá jako špatné a v důsledku vidiny dalšího trestu za podobné chování se mu pro příště snaží vyhnout.

Druhé vývojové stadium, které spadá do prekonvenční morálky je **orientace na odměnu**. V kontextu tohoto vývojového stadia lze dobro reprezentovat chováním, v jehož důsledku je dítě odměňováno. Orientace na odměnu je sofistikovanější, než orientace na trest. Dítě se zde pouze nevyhýbá „špatnému“ chování, ale přemýšlí, jak vyvinout takové chování, které by mu přineslo odměnu. (Heidbrink, 1997)

Konvenční úroveň morálky je druhou Kohlbergovou úrovní, pro kterou je charakteristické uznávání takových hodnot, jaké člověku předkládá jeho sociální okolí. Jedinec tak přijímá za své vlastní hodnoty jeho rodiny a přátel, ale také osobností, které společenské hodnoty reprezentují. Přijetí okolních hodnot a etické orientace není ovšem výrazem pouhé asimilace. Vyjadřuje se jím také určitá věrnost či náklonnost ke společnosti a hodnotám, které jsou jednotlivcům předkládány. Na této úrovni uvažuje většina mladistvých přibližně okolo třinácti let. (Vacek, 2005)

V rámci konvenční úrovně morálky prochází jedinec třetím a čtvrtým stupněm morálního vývoje. **Orientace na souhlas** je třetí stupeň, při kterém je pro jedince důležité zabránit nesouhlasu od blízkého sociálního okolí. Dítě zde projevuje snahu být dobrým synem, vnukem, přítelem.

Čtvrté vývojové stadium nese název **orientace na společnost, zákon a pořádek** a pro jedince je zde významné právo a autority. Hlavní je dodržovat zákony a pravidla vymezené společností, a nejdříve opět ze strachu ze zavrnutí. Posléze se ale zákony a pravidla zvnitřňují a jedinec je začíná považovat za vlastní. Zákony a pravidla určované společenskými normami mají pro jedince větší váhu než jeho svědomí. Pro toto stadium je rovněž typický i smysl pro povinnost. (Heidbrink, 1997)

Postkonvenční úroveň morálky je Kohlbergovou třetí a poslední úrovní a charakterizovat ji lze dispozicemi člověka společenské normy nejenom přijímat, ale i hodnotit, a to podle zvnitřněných etických kritérií. Morální hodnocení tak zde stojí na hodnotách, které nejsou závislé na autoritách, které tyto principy reprezentují ani na vlastní identifikaci s těmito autoritami. (Vacek, 2005)

Do postkonvenční úrovně morálky Kohlberg řadí i poslední dvě vývojová morální stadia. Předposledním, tedy pátým stadiem, je **orientace na zákonné chování a sociální úmluvy s utilitaristickými rysy**, nebo také orientace na společenskou smlouvu. Toto stadium je typické smyslem pro spravedlnost. Chování jedince je tedy determinováno nejen smyslem pro povinnost anebo obecně platnými zásadami, které mají ve společnosti zajistit veřejný prospěch. Důležité pro člověka v tomto stadiu je i to, aby dosáhl ocenění nejenom od okolí, ale rovněž i sám od sebe. Důležité je zde uvědomění, že zákony mají sloužit lidem, nikoliv naopak.

Poslední vývojové stadium je dle Kohlberga stadium **orientace na všeobecně platné etické principy**, při kterém jedná člověk na základě vlastních etických kritérií, které jsou důsledkem jeho svědomí a zároveň jsou v souladu s univerzálními hodnotami, jakými jsou lidská důstojnost, spravedlnost, statečnost anebo rovnost. (Heidbrink, 1997)

Postkonvenční morálka je dle Kohlberga vlastní lidem okolo dvaceti let a dospějí k ní jen někteří. Do pátého vývojového stadia se dostává méně než 15 % lidí. O šestém stadiu Kohlberg hovořil jen jako o hypotéze. V moderní psychologii převládá názor, že do vyšších stadií se dostává mnohem větší počet lidí, v nižších věkových kategoriích. (Vacek, 2005)

2.4.2 Carol Gilliganová: Ženská a mužská morálka

Jestliže chceme zkoumat vliv neúspěšné pěstounské péče na vývoj dítěte, nelze opomenout fakt, že se tento problém týká ve větší míře chlapců. Je tedy na místě zabývat se teorií ženské a mužské morálky Carol Gilliganové, dřívější Kohlbergovou spolupracovnicí a zároveň i jeho kritičkou. Podle jejího názoru vytvořil Kohlberg takzvanou morálku spravedlnosti, která se opírá především o morální vývoj mužů. Morálka spravedlnosti je rigidní a strohá, a nehledí jak na zvláštnost každé situace, tak na subjektivní stavy a motivy osob. Jako taková vůbec neodpovídá morálnímu uvažování žen. (Čáp, 2001). Ženská morálka oproti tomu zohledňuje péči a morální vývoj žen. Odvíjí se od lidských vztahů a vědomí vlastní odpovědnosti. (Gilliganová, 2001)

Kritika Kohlbergovy teorie stojí i na skutečnosti, že v rámci svých výzkumů pracoval výlučně s chlapci. Zatímco ženy jsou v rámci výchovy vedeny k jiné morálce než muži. Důležitá je pro ně právě péče a porozumění. Proto jsou častěji řazeny ke třetímu z Kohlbergových stupňů vývoje morálky, tedy ke stupni orientovanému na souhlas. Muži jsou oproti tomu častěji přiřazováni ke čtvrtému stupni, který je orientován na zákony a pravidla. (Vacek, 2008)

Zatímco u třetího (ženského) Kohlbergova vývojového stupně, je ego v kontaktu s ostatními, čtvrtý (mužský) se vyznačuje tím, že ego je autonomní a nezávislé. Třetí stupeň je rovněž typický i orientací na konkrétní struktury vzájemných vztahů. Čtvrtý stupeň se oproti tomu orientuje na povinnosti a abstraktní práva. Třetí stupeň je i flexibilní vůči určitým, konkrétním situacím, čtvrtý stupeň se oproti tomu zdá být situačně nezávislý a rigidní. (Heidbrink, 1997)

Jelikož je čtvrtý stupeň nadřazený třetímu, jeví se muži v Kohlbergově pojetí jako více morálně vyvinutí než ženy. Vůči mužské morálce spravedlnosti Gilliganová přišla s konceptem ženské morálky péče. (Vacek, 2008) Kohlbergovo **prekonvenční stadium** chápe Gilliganová v kontextu svého ženského pojetí jako stadium, pro které je typická **orientace na individuální přežití**. Toto stadium se vyznačuje určitou egocentričností, a

to v rámci zachování vlastní existence. Ženy se starají nejdříve o sebe, aby si zajistily vlastní přežití. Objektem péče je tedy vlastní já. (Heidbrink, 1997)

V určitém momentu pak žena tento postoj začne vnímat jako sobecký a dostává se na vyšší stupeň, který se již týká ostatních lidí. Tento moment je dle Gilliganové zásadní charakteristikou první přechodové fáze, která se nachází na pomezí prekonvenčního a konvenčního stadia morálky. Gilliganová tuto přechodnou fázi pojmenovala jako fázi **od egoismu k odpovědnosti**. Tuto přechodnou fázi je možné charakterizovat i rozpořem mezi egoismem a zodpovědností. Typická je pro ni schopnost jedince uvědomit si alternativu společenského přijetí, kterého je možné dosáhnout právě péčí o jiné osoby. (Heidbrink, 1997)

Konvenční stadium Gilliganovou pojmenované jako stadium **zřeknutí se dobrého**, pak volně navazuje na první přechodovou fázi. Důležité je zde pro ženy uvědomění skutečnosti, že dobré a morální mohou být, pouze pokud budou svoji péči věnovat druhým lidem. Péče o ostatní pro ženy v tomto stadiu je důležitější než zájem o vlastní osobu. I zde je tedy patrný přechod od sobectví k zodpovědnosti, kterým se zabývala první mezifáze. Vlastní potřeby tak ustupují ve prospěch druhého a právě úcta k druhému člověku je pro ženu očekáváním a příslibem společenského přijetí. (Heidbrink, 1997)

Konvenční stadium je tedy charakterizováno altruismem. Sebeprosazení či upřednostnění vlastního já je chápáno jako nemorální, oproti tomu péči o druhé ženy v tomto stadiu vnímají jako eticky správnou. Odpovědnost za ostatní se stává prvkem ženského sebepojetí, zde Gilliganová hovoří přímo o mateřské morálce. (Heidbrink, 1997)

Na pomezí konvenční a postkonvenční morálky se opět nachází přechodová fáze. Ta je Gilliganovou vnímána jako cesta **od dobroty k pravdě**. Pojetí vymezené v rámci konvenční morálky se stává nedostatečným a ženy se v rámci této mezifáze začínají ptát, zdali je možné být zodpovědnou nejenom za ostatní ale také i samy za sebe. Nesoulad mezi egoismem a altruismem ženy přestávají posuzovat na úrovni konvenční morálky, přestává být pro ně významné, jak budou jejich egoistické chování hodnotit druzí. Prioritou se pak stává otázka, jak sloučit vlastní zájmy se starostí o druhé a jak se vypořádat s případnými důsledky, které tato změna chování žen v jejich životě udělá. (Heidbrink, 1997)

Poslední **postkonvenční stadium** pak Gilliganová charakterizuje jako **stadium morálky nenásilí**. Pro toto poslední stadium je typické i hlubší pochopení mezilidských vztahů, odpadá zde případná tenze, či uvědomování si nesouladů, které jsou vlastní konvenčnímu stadiu.

Morálku nenásilí Gilliganová charakterizuje procesem ascendance společenských norem a hodnot. Ty jsou po novu vnímány v uceleném kontextu, kdy jedinec a okolní svět je propojen vzájemností v rámci mezilidských vztahů. Tato vzájemnost přináší ženě uvědomění, že každý jedinec je závislý na svém okolí, což je skutečnost, která ženě umožní dosáhnout harmonie mezi egoismem a altruismem. Se zvědoměním této skutečnosti se žena svobodně rozhodne zúčastnit se této mezilidské vzájemnosti, kdy péči o ostatní začne snoubit s péčí o sebe samu.

Morální principy tohoto stadia, tedy vzájemná závislost a přirozená péče jak o sebe, tak o druhé, jsou základní premisou pro vybudování si zodpovědnosti za vlastní konání, motivaci pečovat o sebe i ostatní, ale i pro vývoj ctnosti, jakými jsou upřímnost a pravdomluvnost nejen vůči druhým, ale také vůči sobě.

Morálku zaměřenou na péči Gilliganová nevnímá jako vyloženě ženskou. Rovněž muži mohou brát zřetel na tento morální aspekt, i přesto ale upřednostňují morálku spravedlnosti.

Ženskou morálku nevnímá jako vyspělejší než Kohlbergův původní „mužský“ koncept. Obě teorie staví na stejnou úroveň. (Heidbrink, 1997)

2.4.3 Cesta zralosti k mravnímu rozhodování

Mravní rozhodování dospělého jedince předpokládá jeho autonomii. Autonomii rozumíme, že člověk má možnost uplatnit určitý ideál (mravní hodnotu) v situaci volby. Buď je zcela nezávislý na jakémkoliv vnějším nátlaku, na jakékoliv vnucené a osobně nepřisvojené autoritě – např. na vlivu druhého člověka, skupiny lidí či institucí. Nebo tuto závislost a její míru vědomě přijímá za svou. Tento postoj lze vyjádřit například takto: *„Rozhoduji se sám a vím, proč se rozhoduji právě takto a ne jinak, znám a dokážu sdělit (a možná i obhájit) důvody, které mne v této situaci vedly právě k tomuto rozhodnutí, které považuji za dobré nebo nejméně zlé.“* (Fischer, 2008, s. 29. in Tůmová, 2011)

Vzhledem k tomu, že mravní ideály na rozdíl od právních norem nejsou vynutitelné, vyžadují na straně mravně jednající osoby určitou zralost. Vyjadřují svobodnou či lépe postupně se osvobozující osobnost, tvořící vlastní morální úsudky. Vyžadují jedince, který nejen reflektuje, ale též ovládá různá vnější i vnitřní „tíhnutí k určitému chování“. Rozumí a určitým způsobem také ovládá své motivace, které pocházejí buď z vnitřního údělu daného biologicky, např. dědičností, nebo pocházejí z vlivů prostředí. A je si ale-

spoň částečně vědom jejich působení na své chování. (Fischer, 2008, s. 30. in Tůmová, 2011)

Ukazuje se, že tato zralost ovšem není ničím jednou provždy či od počátku daným, ale je spíše „procesem stávání se sebou samým ve vlastním životním příběhu“, procesem zrání člověka k stále větší autonomii, s tím, že někdy se morální vývoj jedince může i rozkolísat či zastavit. K mravnímu soudu dozrává dospělý člověk cestou postupného vývoje a růstu. Jedinec si uvědomuje potřebu stále větší autonomie cestou učení, prostřednictvím kulturních a morálních tradic, které si má osvojit, a zároveň dozrává k jednotlivým výkonům, které obecně odpovídají věkové skupině, ve které se nachází. Morální vývoj však zároveň odráží jeho jedinečný životní příběh, setkání s druhými uprostřed dějinných událostí – konkrétní rodiny, generace i politické reality. (Fischer, 2008 in Tůmová, 2011)

Motivace konkrétního morálního postoje a vlivy na něj působící tedy představují složitý komplexní soubor jevů. Morální vývoj osobnosti, například podle Fuchse znamená, že se člověk během svého života přizpůsobuje okolnímu prostředí, vrůstá do společenských vztahů a zároveň nalézá sebe sama jako aktivního účastníka v životě s druhými a pro druhé. Postupně se osvobozuje od toho, co překáží jeho schopnosti přijmout nejprve alespoň jednoho blízkého člověka za rovnocennou bytost se stejnými potřebami, jaké má sám, a posléze další lidi a úkoly, za něž zodpovídá. Postupně prožívá a uvědomuje si, že obohacení osobnosti nevychází jen z přijímání, ale též z dávání, a že toto postupné překonávání přirozeného egoismu pro něj nemusí být ohrožující. Člověk si tak na základě svého osobnostního vývoje, v němž se mísí jeho vlastní aktivita i přijímání a reagování na vhodné podněty z prostředí, rozšiřuje svůj svět vztahů a odpovědnosti za něj a zároveň si také uvědomuje a přijímá možnosti a deficity své vlastní svobody. V konkrétním jednání hrají roli nejen vědomé motivy, ale též nevědomá „tíhnutí“, která mohou konkrétní mravní čin významně ovlivňovat, např. motivy moci, sebelásky, morální nadřazenosti či naopak komplexů, které mohou mít svůj původ v raném dětství. (Fischer, 2008, s. 31-32 in Tůmová, 2011)

2.5 Shrnutí

Osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává. Všichni jsme utvářeni svou zděděnou genetickou výbavou a prostředím, v němž žijeme. S procesem socializace je vůbec nejužší spjata rodina. Uvádí děti do lidského společenství, učí je sociálně schvalovanému chování a pomáhá jim osvojit si základní normy a hodnoty. Rodina je jen těžko nahradí-

telná jiným socializačním útvarem. Pevná vazba mezi pečující osobou a dítětem spojená s tělesným kontaktem je nepoměrně důležitější než pouhá materiální podpora a zajištění. Jen s pevnou vazbou mezi pěstounem a dítětem se může nezletilému podařit vyřešit určitý úkol, který dle Eriksonovy teorie na člověka v každém vývojovém období čeká. Pokud se mu ho podaří zvládnout, osobnostní vývoj může pokračovat. Pokud se to nepodaří, další vývoj může stagnovat. Koncepce Langmeiera a Matějčka hovoří o pěti základních psychických potřebách, které dítě pro svůj zdárný vývoj potřebuje - potřeba stimulace, - potřeba smysluplného světa, - potřeba životní jistoty, určité stálosti, - potřeba pozitivní identity, vlastního já, - potřeba otevřené budoucnosti. Nenaplněním základních potřeb je dítě vystaveno úzkosti, která mu brání v dalším rozvoji. Vývoj vlastního já úzce souvisí s vývojem morálky. Mravní rozhodování dospělého jedince předpokládá jeho autonomii. Pojem osobnosti byl do psychologie zaveden až na počátku 20. století, kdy se ukázala nutnost studovat duševní život člověka jako celek, a ne jen jako soubor jednotlivých funkcí. (Nakonečný, M., 1997) Zkoumáním souvislostí a pravidel vývojových proměn v jednotlivých oblastech lidské psychiky a celé osobnosti se zabývá vývojová psychologie. V této kapitole jsou uvedeny potřeby dítěte pro jeho zdárný vývoj, teorie psychického vývoje popisující změny, které jsou typické pro určité životní období člověka. Kapitola je rozsáhlá, neboť v současné době neexistuje taková vývojová teorie, která by uspokojujícím způsobem vysvětlovala veškeré psychické proměny člověka. *Aktuálně platné teorie jsou obvykle zaměřeny jen na určitou oblast nebo vývojové období* (Vágnerová, 2008, s. 11).

3. Nový trend v péči o ohrožené děti v ČR inspirovaný Slovenskou republikou

Vzhledem k tomu, že v České republice se do náhradních forem péče umísťuje velké množství dětí, podpořilo Ministerstvo práce a sociálních věcí v období let 2010-2011 výzkumný projekt s názvem „Vývoj dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči v kontextu současného společenského vývoje“ realizovaný Psychiatrickou klinikou 1. LF UK a VFN v Praze. V publikaci MPSV – Vývoj dětí v náhradních formách péče, si autoři Ptáček, Kuželová a Čeledová stanovili cíl výzkumu – zmapování vývoje dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči. Ze souhrnů hlavních nálezů vyplývá, že *„...umístění dítěte do náhradní péče s sebou přináší značný zásah do života dítěte a silně ovlivňuje jeho psychický i tělesný vývoj... první tři až čtyři roky života jsou klíčové pro rozvoj center mozku, která se podílejí na kontrole osobnostních charakteristik, pro-*

cesech učení a zvládání stresu a emocí... ústavní výchova má proto v raném věku klíčový vliv na kognitivní vývoj. Děti v ústavní výchově mají nižší hodnoty IQ a jsou opožděny v rozvoji řeči... Ačkoli mnoho dětských domovů poskytuje lepší životní prostředí než prostředí nefungujících biologických rodin, nemohou poskytnout individuální péči..., proto by měly být podporovány formy náhradní rodinné péče, které dítěti mohou nabídnout rodinné prostředí a pozitivně tak ovlivnit celkový vývoj dítěte.“ (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011, s. 36-46)

Ministerstvo práce a sociálních věcí na základě tohoto projektu prosadilo novelu zákona o sociálně právní ochraně dětí a od 1.1.2013 dalo vzniknout pěstounské péči na přechodnou dobu. Od rozšíření profesionální pěstounské péče si zákonodárci slibují úbytek dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech. MPSV se nechalo inspirovat modelem profesionální pěstounské péče, která již probíhá na Slovensku a je realizována např. občanským sdružením Návrat. Návrat je nezisková organizace, která od roku 1993 prosazuje a podporuje návrat opuštěných dětí z institucí (dětských domovů) do rodin. Sociální pracovníci občanského sdružení Návrat jsou přesvědčení, že jedině rodina se stabilními milujícími rodiči dokáže dítěti poskytnout optimální podmínky pro zdravý duševní vývoj. Organizace Návrat zastává názor, že děti, které nemohou být se svými biologickými rodiči, budou vyrůstat v náhradních rodinách a ne v institucích. (informace o o.s. Návrat jsou dostupné on-line na adrese www.navrat.sk) V České republice se podporou pěstounských rodin zabývá např. o.s. Rozum a Cit.

Na Slovensku se charakteristikou situace dítěte, které žije v náhradní rodině, nebo je umístěno v ústavním zařízení, zabýval Škoviera. Ke své koncepci vývoje sebeobrazu dítěte, Škoviera využil teorie zpracované Piagetem, Kohlbergem a Eriksonem, neboť je přesvědčen, že je to oblast, kde jsou jednotlivé prvky formující osobnost nejvíce propojeny. Z osmi vývojových stadií nás v kontextu situace, kdy je dítě vychováváno v náhradní rodině, zajímá především prvních pět. Každé z těchto stadií má svůj: - psychosexuální aspekt, - aspekt sociálně-kulturní, - psychosociální krizi i svou ctnost. (Škoviera, 2007) Status identity v jednotlivých stadiích je spojen s tím, jestli byla krize vyřešena a prožita (nebo neprožita), nebo jestli ji jedinec právě prožívá. Hybnou silou vývoje je prožitek, řešení a vyřešení psychosociální krize. Rozdíl mezi fungující rodinou a institucí spočívá v tom, jak dítěti naplňují (zejména v prvních třech vývojových obdobích) potřeby bezpečí, jistoty a stability, emocionální podpory a čitelnosti „životního prostředí“. (Škoviera, 2007)

3.1 Vývoj sebeobrazu dítěte vyrůstajícího v náhradní institucionální výchově, nebo v náhradní rodině dle Škoviery

Nutnou podmínkou pro zvládnutí role pěstouna je porozumění specifickým potřebám ohroženého a traumatizovaného dítěte. Právě v nepochopení a nedostatečném porozumění potřebám dítěte lze sledovat příčiny neuspokojivé a předčasně zrušené pěstounské péči. Porozumět potřebám citově deprivovaného dítěte, se všemi důsledky pobytu v ústavním zařízení, prožitých traumat a úzkostí, na to nestačí běžná výchovná zkušenost, kterou má řada pěstounů z výchovy vlastních dětí nebo dětí z širší rodiny. Nestačí na to ani dobrá vůle a láskyplné přijetí, i když jsou nezbytné. (Hofrová, Rotreklová, 2008) Ke správnému pochopení může přispět vypracovaná koncepce Škoviery:

1. stádium (0-1 rok – kojeneček). Získaná ctnost – naděje. Psychosociální krize: důvěra versus nedůvěra – v tomto období dochází k budování základní důvěry a nedůvěry v sebe i v jiné lidi (i nedůvěra má své významné místo v životě dítěte), je to stadium budování víry v dobrý svět, období vytváření pout (attachment). Prostředí, které neposkytuje dostatek důvěry (tím není jen kojenečský ústav, ale i rodina, která se rozpadá, nebo situace nechtěného dítěte), ohrožuje dítě už v raném věku. Bowlby uvádí tři fáze reakce na odloučení od mateřské osoby: protest – zoufalství – odpoutání. Nejtěžší formy psychické deprivace mají svůj počátek právě v tomto období.
2. Stádium (1-3 roky – rané dětství). Získaná ctnost – vůle. Psychosociální krize: autonomie versus pochybnosti, pocit hanby – vůle znamená svobodný výběr. Vzniká z úsilí dítěte o sebekontrolu v rámci konfliktu (psychosociální krize). Poznává, co může a co nemůže dělat. Učí se asertivnímu prosazování svých potřeb a sebekontroly, ale také podřizování se druhým lidem. Střídání partnerů v rodině, změny náhradních rodin i střídání personálu v dětském domově jsou v tomto období pro dítě komplikací, která mu znesnadňuje řešení jeho psychosociální krize. Problémem je zanedbávající výchova, která vede k nedůvěře a izolaci, a dále výchova, která na dítě neklade nároky, všechno mu dovoluje a vede k narcismu. Je to stadium, které může být (v případě, že v rodině chybí otec) spojené s počátkem sternální deprivace (Langmeier, J., Matějček, Z., 1974 in Škoviera, 2007).
3. Stadium (3-6 let – období hry), ctnost – rozhodnost, krize: iniciativa versus vina – rozhodnost je odvaha sledovat cíle bez strachu z potrestání nebo viny (Hall, S.C., Lindzey, G., 1997). Dítě ve věku kolem čtyř let už má vytvořenou základní

identitu. Je ve stadiu rozporu mezi mimořádnými ambicemi, které jsou spojeny s velkým pokrokem v oblastní schopnosti a často i s tím, že si dítě na hodně troufá a překračuje zákazy, a informací o tom, co je zakázané. To může v dítěti vyvolat pocity viny. Výchovným problémem tohoto období je agresivní a manipulativní chování. Z hlediska výchovy je podstatný fakt, že dítě vnímá svět intuitivně a zároveň projektivně. „Na základě toho, jak dítě porozumí chování pro ně významných dospělých, si interpretuje věci, které se pro něj stávají důležitými. Těmi je pojetí vlastní osoby, smrt, sex a tabu.“ (Komárik, E., 1998, s. 40 in Škoviera, 2007) Z vývojového hlediska je velmi důležité, kdo a jací jsou dospělí, kteří jsou pro život dítěte významní.

4. Stadium (6-12 let – školní věk), ctnost – kompetentnost, krize: snaživost versus méněcennost – kompetentnost je využívání fyzických i psychických schopností při dokončování práce. Je v ní obsaženo přijetí instrukce a postupu, ale také samostatné řešení problému. Toto období je rozhodující pro přijetí povinností, disciplínu a výkon. V tomto období se prohlubuje diferenciací mezi ženskou a mužskou rolí, obraz světa má myticko-literární podobu. Imaginativnost, která charakterizovala předchozí vývojové fáze, se mění na symboly a „pravdy“ sepnuté s kulturní příslušností. Výchovným problémem je domnělé, nebo reálné selhávání. Problém je umocněn nedostatkem činností, ve kterých se děti (zejména chlapci) mohou realizovat (mimo školní výkony). Výchovným problémem může být i doslovné přijímání pravdivosti příběhů a život podle jejich scénářů.
5. Stadium (12-20 let – adolescence), ctnost – věrnost, krize: identita versus zmateční rolí – věrnost je schopnost unést loajalitu jako svobodný závazek (Erikson, E.H., 2002). Tato fáze je spojena s procesem identifikace se skupinou i vytvářením vlastní identity. Dítě si utváří synteticko-konvenční obraz světa, na jedné straně touží po smysluplné roli ve společnosti spojené s pocitem vlastní jedinečnosti, na druhé straně má pocit nejistoty plynoucí z nepřipravenosti a nedefinovanosti toto, kdo jsem a čím chci být. V kontextu primárního rodičovského odmítnutí, které si v sobě nesou mnohé děti svěřené do náhradní výchovy, se objevuje předpoklad, že prožitek negativní identity jim může způsobit více problémů než dětem z běžné populace. „*Nebezpečím tohoto období je, že se jedinec bude chovat konformně, že jim bude bezmezně důvěřovat a bude pak jejich chováním zklamán.*“ (Komárik, E., 1998, s. 41 in Škoviera, 2007)

3.2 Paradoxy v náhradní institucionální výchově dle Škoviery

I situaci v náhradní institucionální výchově provázejí paradoxy. Navzdory názorům, že je již „mrtvá“, překonaná a nepotřebná, (kterým se dostává velkého prostoru) se ukazuje, že existuje poměrně velká skupina dětí, pro které je tato forma péče optimální. Ve spoustě zemí platí toto konstatování: Když se o ústavní péči zmiňují média, je jejich záměrem odhalení skandálů – bohužel také existují. Objektívni názory bývají často odmítány, říká se, že jsou zastaralé, nebo dokonce i nepřátelské. (Škoviera, 2007)

Mnozí autoři se však shodují na tom, že náhradní institucionální výchova je velmi potřebná (např. Soison, R., 2001, Bründl, M., 1999, Winkler, M., 2001). Zejména při umístování dětí staršího školního věku do ústavní péče se uvádí, že jejich věk je limitem, „za kterým můžeme jen zřídka očekávat, že se dítě úplně spontánně přizpůsobí vnitřní citové atmosféře rodiny a jejímu řádu“ (Matějček, Z. 1999, s. 81). Matějček sestavil pětibodovou škálu, jejímž prostřednictvím hodnotí vhodnost různých typů náhradní péče. V jejím rámci považuje institucionální řešení pro děti ve starším školním věku za tzv. specificky indikované (nejvhodnější), zatímco pěstounství a osvojení chápeme jen jako „přijatelné řešení“ (ve středu škály). (Škoviera, 2007)

I Američan Algate, J. upozorňuje na výhody náhradní institucionální výchovy a ukazuje, jak může taková pomoc zapadat do modelu znovuoobnovení rodiny (v jeho zemi je pěstounství mimořádně rozšířeno, ale zkušenosti s touto formou péče nejsou vždy pozitivní). (Škoviera, 2007)

Děti, u kterých byla předčasně zrušena pěstounská péče na žádost pěstouna, bývají převážně umístěny do dětského domova. Výchova v ústavním zařízení představuje pro mnohé děti ještě dobré řešení jejich složité situace. Je tedy zřejmé, že nelze jakkoliv generalizovat a zavrhnout náhradní institucionální výchovu. Její kritika stojí na mylných základech, pokud

- nedělá rozdíly ani v oblasti věku, od kterého je dítě v dětském domově či jiném zařízení náhradní výchovy (v podstatě platí, že čím je dítě mladší, tím je pro něj „ústavní“ prostředí rizikovější), ani pokud jde o délku pobytu.
- Nepřipouští, že pro některé straší děti, které v původní rodině dlouhodobě žijí „na vlastní pěst“, může nová rodina přinést takové emocionální a sociální nároky, že zažijí další životní trauma.
- Nepřipouští, že pro člověka ve starším školním věku a v adolescenci může být časově limitovaný pobyt v zařízení, které má pevný režim, užitečný.

- Cíleně idealizuje i nefunkční rodinu a „démonizuje“ instituce náhradní výchovy
- Téměř nemluví o rizicích a problémech spojených s náhradní rodinnou výchovou (rozpad rodiny, nezvládnutí nároků spojených s výchovou a péčí, střídání pobytů v různých krátkodobých pěstounstvích, nepřijetí pobytu v rodině – zejména dospívajícím dítětem, hluboké krize v rámci vztahu rodiče – vlastní děti – přijaté děti, apod.)
- Nereflektuje fakt, že existuje skupina dětí, o které není zájem ani v těch formách péče, za které stát náhradním rodičům platí – např. děti páchající závažnou trestnou činností, děti s těžšími psychiatrickými diagnózami, děti starší dvanácti let.
- Nebere ohled na to, že děti, které v náhradní rodině zažily negativní zkušenost (mnohdy i opakovanou), se – alespoň přechodně – cítí bezpečněji v emocionálně povrchnějším a formálnějším prostředí instituce. (Škoviera, 2007)

Dilema *rodina versus instituce* mělo a dodnes má ideologický, politický, ale i ekonomický rozměr. Čtyřicet let institucionalismu se zařízeními, která byla (minimálně prvních dvacet let) na hony vzdálena tomu, co charakterizuje rodinu, se naprosto oprávněně spojuje s komunistickou ideologií. Naopak často až bezbřehá důvěra v potenciál rodiny (i té „špatné“) je často spojená s křesťanstvím.

Po vzniku Československa, zejména v období do druhé světové války, byly nejrozšířenější formou náhradní výchovy různé formy pěstounství. Zrušení pěstounství (roku 1950) mělo ideologický charakter a znamenalo změnu směrem k institucionalismu. Většina dětí, které do té doby žily u pěstounů, přešla do dětských domovů. „Klasické“ pěstounství bylo obnoveno až v roce 1973, a tak ještě v roce 1994 bylo 83 % pěstounů biologickými příbuznými dítěte. (Roháček, M., Matěj, V., 1995) Dnes zaznamenáváme rozmach pěstounství. Nedostatek odborných pracovišť specializovaných na problematiku náhradní rodinné péče, nedostatečné využívání existujících služeb, jsou aktuální problémy ohrožující péči o dítě v náhradní rodině.

3.3 Nutnost vzdělávání pěstounů ve specifickém přístupu k péči o děti s nenaplněnou potřebou bezpečné vazby

Se zvyšujícím se zájmem o pěstounství, vznikají užitečné knihy, které mohou sloužit jako zdroj informací pěstounským rodinám, starající se o odloučené děti. Sami pěstouni si uvědomovali, že přes všechnu péči, pozornost a lásku, jež dětem dokázali poskytnout, svou nevědomostí stejně napáchali určité škody. Dnešní zájemci o pěstoun-

skou péči mají možnost dozvědět se o potřebě bezpečné vazby, o projevech nenaplněné bezpečné vazby, o získávání osobní odolnosti dítěte, atd. S těmito informacemi se seznamují pěstouni v rámci přípravy na pěstounství, dále na školeních pěstounů, která jsou od roku 2013 povinná. Jelikož stoupá zájem především o tzv. ranou pěstounskou péči na přechodnou dobu, je důležité o těchto základních potřebách mluvit a naučit se je rozpoznávat při péči o konkrétní dítě.

Osvojené děti a děti v pěstounské péči, přišly na tento svět každé za velmi odlišných okolností. Narodily se třeba náctiletým matkám, kterým na potomcích nezáleželo, byly odejmuty rodičům, kteří je týrali, nebo se jich vzdali alkoholicí bez prostředků. Každé z těchto dětí se dostalo pěstounům či osvojitelům jinou cestou a každé bylo formováno jedinečným vlivem vlastní minulosti. (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 31)

Je zřejmé, že děti, které navenek prošly stejnou zkušeností, mají odlišné vzorce přežití. Stejná událost bude mít u různých dětí zcela jiné dopady, protože psychická odolnost je velmi dynamický jev. My všichni jsme zranitelní, ale někteří jsou zranitelnější než jiní, a každého z nás se některé události dotknou více než jiné. (Purvis, Cross, Sunshine, 2013)

Děti, které jsou přesvědčené, že jsou zodpovědné za ztráty a bolesti, jež je v životě potkaly, budou prožívat nové ztráty a bolesti jako potvrzení své bezmoci a malé hodnoty. Je méně pravděpodobné, že na takové události dokážou reagovat kreativní energií. Mezi aspekty osobní odolnosti patří vhléd – schopnost uvědomit si vlastní vjemy a vyznat se v nich, a schopnost dostatečně se oddělit a vymezit vůči ostatním a vytvořit si tak bezpečný osobní prostor. Děti, které si dokázaly osvojit vhléd a nezávislost, jsou na dobré cestě k vytvoření koherentního a vyváženého příběhu vlastního života. Díky tomu získají trvalou představu o svém já, smysl pro svou osobní identitu a základ pro sebeúctu. (Cairns, K., 2013) Dětem v pěstounské péči se někdy podaří zachytit drobné náznaky toho, že jsou milovány, respektovány nebo uznávány, a díky tomu natolik pronikavě změní své sebepojetí, že začnou vnímat celý svět novými očima. Pro pozorovatele je však velmi obtížné poznat, že tato nesmírně důležitá proměna nastala. (Cairns, K., 2013)

Jak si pěstoun všimne, že děti ve své osamělosti získávají odolnost? Bez ohledu na povahové rozdíly platí, že jistě připoutané děti si dokážou spokojeně hrát samy nebo s ostatními. Dokážou o sobě přemýšlivě hovořit a přitom projevují aktivní představivost. Dávají najevo, že je jim v jejich vnitřním světě dobře. (Cairns, K., 2013)

Děti s nenaplněnými potřebami vazby dokážou mnohem méně snášet samotu a ještě méně se z ní dokážou těšit. Úzkost ze světa a z jejich místa ve světě narušuje jejich schopnost zkoumat okolí a těšit se z něj. Společenské děti budou mít sklon vyhledávat o samotě činnost plnou výrazných podnětů, nebo se budou snažit samotu ukončit, aby nikdy nebyly samy. Uzavřenější děti budou samotu snášet, aniž by se snažily zneklidňující zážitek samoty nějak ukončit. Není neobvyklé vidět úzkostné děti trávit čas o samotě a smutně zírat do prázdna. Pokud se zapojí do nějaké činnosti, nemají z ní žádnou radost. Nedostatek spontánní zábavy a radosti ze života je výrazným znakem úzkostných dětí, i když se od sebe vzájemně liší přístupem k životu.

Děti, které se distancují, mají také někdy pocit, že i když najdou smysl bytí, nikdy si nemohou být jisté, jestli přetrvá. *„Jejich pocit vlastní hodnoty bude patrně přehavý a nejistý, nebo roztržitý a odlišný. Děti si připadají nedokončené, jako by neměly žádné hranice, nebo roztržitěné, jako by měly mnohé vnitřní hranice.“* (Cairns, K., 2013, s. 155.)

Děti postrádající pocit vlastní hodnoty dokážou hůře zapomenout samy na sebe a soustředit se na nějakou činnost. Jsou neklidné a obtížně se koncentrují. Současně se často nudí, nebo se pohybují na pokraji nudy, a při nepatrném omezení vnějších podnětů začnou být podrážděné a nespokojené. (Cairns, K., 2013)

Děti s nenaplněnými potřebami vazby mají prospěch z co nejčastější fyzické přítomnosti dospělých. Současně ale potřebují rozvíjet schopnost zůstat o samotě. Je důležité trávit s dětmi čas ve stejném prostoru, ale není nutné zabývat se vždy stejnou činností. Jakmile si začne dítě věřit, že je bráno takové, jaké je, snáze se s ním jedná o věcech kázně.

Pro děti s nenaplněnými potřebami vazby je mnohem složitější si vybudovat pocit sounáležitosti se skupinou, pocit vzájemné poctivosti a sociální reciprocitu, z čehož plyne jejich znevýhodnění ve společnosti. Sociální sounáležitost je silným faktorem při budování odolnosti vůči nepřízni osudu. Děti, které si vybudují silnou sociální sounáležitost, jsou odolnější. (Cairns, K., 2013)

Děti, které již utrpěly újmu, budou pravděpodobně ještě bezbrannější vůči dalšímu poškození, protože neumějí navázat vztah s ostatními lidmi. Proto je úkolem pěstounů podporovat zařazení dítěte do společnosti. *„Nejdůležitějším úkolem v této oblasti je posílit smysl pro identitu, podpořit sebevědomí dítěte a poskytnout mu pevnou základnu, z níž se může pouštět do navazování dalších vztahů.“* (Cairns, K., 2013, s. 164.)

Mezi další činnosti, které podporují osobní odolnost, patří povzbuzování dítěte, aby si psalo deník a schovávalo fotografie ze svého života. Také povzbuzování k vytváření formálního životního příběhu a vhodného kontaktu s biologickou rodinou, případně podporování získávání informací o ní. (Cairns, K., 2013)

Carol Gilliganová pozorovala, že se chlapci a dívky vyvíjejí odlišně, pokud se týká ubývající egocentričnosti a rostoucí uvědomělosti. Tvrdí, že dívky se zajímají o pečování a vztahy, chlapci se v prvních letech školní docházky zajímají více o spravedlnost, čestnost a právo. Jakmile dosáhnou postkonvenčního stádia, mají muži i ženy přístup k ženským i mužským hlasům ve svém nitru. Spravedlnost a starostlivost se spojí a vytvoří zralý soucit. Jak říká Wilber: „*Spirála vývoje je spirálou soucitu, která se šíří ode mě k nám a k nám všem.*“ (Wilber in Cairns, K., 2013, s. 161.)

3.3 Psychická deprivace a její projevy

Při vzdělávání žadatelů o pěstounskou péči nesmí být opomenut problém psychické deprivace. Pojem psychická deprivace se v oblasti práce s dětmi v náhradní výchově používá velmi často. Langmeier a Matějček ji definovali takto: *Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře po dosti dlouhou dobu.* (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997, s. 8) Potřebná délka doby, pro projevení psychické deprivace, závisí na osobnostních charakteristikách dítěte, na jeho věku, psychickém stavu, citovém založení, odolnosti. Psychická deprivace se projeví tím, že jedinec v důsledku dlouhého neuspokojování svých psychických potřeb, nebude schopen přizpůsobit se situacím, jež jsou v jeho společnosti běžné. (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997)

S tímto faktem musí počítat i náhradní rodiče, kteří převezmou dítě z dětského domova. Nejvýrazněji se důsledky psychické deprivace projevují v adaptační fázi. Dlouhodobá psychická deprivace může dítě poznamenat na delší dobu, může ovlivnit jeho schopnost navazovat vztahy, schopnost aktivního využívání volného času, jeho sebeuvědomění i jeho schopnost učit se a přijímat nové podněty, protože v kritickém období svého vývoje nebylo pod vlivem potřebné stimulace. (Kerekešová, M., 2013) „*Deprivace zkušenost bývá příčinou poruch ve vývoji osobnosti, což se projevuje především ve vztahu k jiným lidem, ale i k sobě samému.*“ (Vagnerova, M., 2008, s. 113.)

Matějček, Bubleová a Kovařík dokázali přímým pozorováním dětí z dřívějších zařízení tzv. kolektivní výchovy rozlišit několik typů vývoje osobnosti pod vlivem deprivace:

- **Typ relativně dobře přizpůsobený** – děti, které procházely ústavním prostředím poměrně nejméně dotčeny. Dosáhly určité rovnováhy i v podmínkách podnětového ochuzení. Našli si v ústavu své místo a „své lidi“. Děti tohoto typu se v ústavech nacházely naštěstí nejvíce. Rozhodně více než 50%.
- **Typ hypoaktivní či útlumový** – děti takto charakterizované reagují na ústavní prostředí snížením celkové aktivity, emoční apatií, nezájmem. Vůči vychovatelům bývají neúčastné. Nejčastěji jde o děti, které si už do ústavního prostředí přinášejí určitou mentální retardaci.
- **Typ sociálně hyperaktivní** – tyto děti se zřejmě snažily dosáhnout v celkové podnětové chudobě co největšího přísunu sociálních podnětů. Jsou nápadné, běhají za každým návštěvníkem, snaží se upoutat pozornost. Neznají citovou vázanost, neznají věrnost. Tvořily velkou část osazenstva zvláštních škol internátních.
- **Typ sociálně provokativní** – u těchto dětí se snaha o navázání sociálního kontaktu projevuje násilím vůči vychovatelům, často agresivním chováním vůči druhým dětem. Jeví se jako mimořádně vzdorovité, dráždivé. Pokud jsou však s vychovatelem o samotě, jsou přítulné a hodné. Tyto děti bývaly překládány do nápravných ústavních zařízení.
- **Typ charakterizovaný náhradním uspokojováním potřeb** – nedostatek podnětů z citové a sociální oblasti vede tyto děti ke snaze o získání podnětů na nižší úrovni. Typické je přejídání, masturbace, narcistické tendence, agresivita vůči slabším, šikanování, trápení zvířat apod. Nejčastěji byly umístěny v domovech se zvýšenou výchovnou péčí, v dětských psychiatrických léčebnách, odkud se ovšem vracely po málo úspěšné léčbě zpět do dětských domovů. (Matějček, Bubleová, Kovařík, 1997, s. 9-10.)

3.4 Změna rodičovské identity pěstounů

Podle zákona musí každý pěstoun absolvovat během roku 24 hodin školení. Tato školení pořádají různé neziskové organizace, převážně jsou však zastřešovány oddělením sociálně právní ochrany dětí. Během vzdělávání pěstounů by neměly být předávány informace pouze o dítěti a jeho potřebách. Na přednáškách Asociace náhradních rodin

ČR, lektor pěstouny upozorňuje i na změnu jejich rodičovské identity – každý případ adoptce či pěstounské péče přirozeně budí zvýšený zájem sociálního okolí. S touto okolností je třeba počítat a adekvátně se na ni připravit. Náhradní rodič musí zvládat tento zvýšený zájem. Přijetí cizího dítěte je ve společnosti bráno jako něco společensky žádoucího a ve všeobecnosti velmi prospěšného, ale přeci jen je to něco nezvyklého, zvláštního, mimořádného. Následkem toho je i společensky ostře sledované a je vystavené někdy až vtíravému zájmu okolí. Je to jeden z problémů, se kterým se náhradní rodiče setkávají a musí s ním zápasit.

U každého náhradního rodiče je v začátcích přijetí dítěte snaha chránit si novou rodičovskou identitu. Nejspolehlivější obranu musí najít sami v sobě, v přijetí své pravé identity náhradního rodiče. Není to identita náhradní, zástupná nebo podřadná, je to spíš identita specifická s některými charakteristickými rysy. Přijetí identity náhradního rodiče si vyžaduje velké vnitřní úsilí každého náhradního rodiče a zaslouží si podporu od kompetentních zdrojů a také od sociální sítě v okolí náhradního rodiče. (Kerekešová, M., 2013) „*Tak jako jsou zranitelné děti, jsou zranitelní i ti, kdo je přijali za své, přilnuli k nim, vychovávají je a sdílejí s nimi svůj život.*“ (Matějček, Dytrych, 1997, s. 9.) S pocitem rodičovské méněcennosti pěstounů se nejen hůře žije, ale i hůře vychovává. Přitom dnešní věda jednoznačně prokazuje, že základem citového pouta dítěte k rodičům je pocit důvěry, bezpečí, jistoty, kterou dítě v jejich blízkosti prožívá. Psychologické rodičovství je povýšeno nad rodičovství pouze biologické. Zplodit dítě, porodit je, kojit a krmit, je možno bez lásky. Dávat pocit jistoty, důvěry a bezpečí však bez lásky nejde. Proto se dává přednost svazku jinému rodičovsky „náhradnímu“, založenému na citových vztazích, před svazkem pokrevním, který svou funkci neplní. (Matějček, Dytrych, 1997, s. 112.)

Matějček s Dytrychem proto pěstounům nabízí jakési inspirační vodítko – desatero, ve kterém shrnuli své poznatky a zkušenosti s výchovou dětí v NRP:

- Nebojte se přijmout své „náhradní“ rodičovství, je důležitější, než biologické zplození dítěte
- Nebojte se o lásku dítěte, není hlas krve, vzájemný vztah se vytváří soužitím
- Nebojte se práce na sobě samých – nedočkavost, netrpělivost, dlouhodobé nespokojení potřeby rodičovství jsou spíše na překážku, než pomoci
- Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná. Nový svazek nemůže pojistit sebelepší zákon, nýbrž pravda

- Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní. Má si být jisto, že „jeho lidé“ je mají rádi, že jim na něm záleží
- Nestačí sdělit, je třeba sdílet, nečekat, až se bude dítě ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami
- Dítě není z vás, ale je vaše! První krok na dobré cestě je snaha o porozumění
- S horším počítejte, lepším se nechte překvapit
- O vlastních rodičích dítěte jen to dobré!
- Otevřené rodinné společenství – zkušenost říká, že vnitřním rozpadem je více ohroženo manželství s „přijatými“ dětmi, než manželství s dětmi vlastními. Nejen pěstouni musí pracovat více sami na sobě, ale je potřeba, aby i jejich blízké a vzdálenější společenské okolí jim bylo v jejich úsilí nápomocno. (Matějček, Dytrych, 1997, s. 114-116)

V tomto desateru jsou vyčerpávajícím způsobem vyjádřeny všechny podstatné příčiny nezdaru pěstounské péče.

3.6 Shrnutí

V roce 2014 máme za sebou jeden rok, kdy vstoupila v platnost novela zákona o SPOD, nacházíme se prakticky stále na začátku projektu podporovaného MPSV, od kterého si propagátoři slibují rozšíření profesionální pěstounské péče a tím úbytek dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Autoři reformy čerpali ze zkušeností s profesionální náhradní rodinnou péčí o ohrožené děti na Slovensku. V České republice se rozrůstá počet žadatelů o zprostředkování NRP. Dle MPSV by měly být podporovány formy náhradní rodinné péče, které mohou dítěti nabídnout rodinné prostředí. Ústavní výchova má však v systému náhradní péče nezastupitelné místo a nelze se bez ní obejít. Do ústavů se ve většině případů dostávají děti s nepříznivou minulostí, se špatnou prenatální a postnatální péčí. V řadě případů jsou tyto děti již od samotného počátku svého života odmítány. Vývoj je tedy již v začátcích narušen. (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011, s. 46.) S tímto faktem musí počítat i náhradní rodiče, kteří převzou dítě z dětského domova. Je nutné si uvědomit, jak složité je vychovávat dítě v pěstounské péči. Nejspíše se bude jednat o dítě s nenaplněnými potřebami vazby, s určitou formou deprivace. Je proto nutné pečlivé proškolení pěstounů a budování potřebných služeb pro náhradní rodiče. Ty pomohou pěstounům zvládnout těžkosti spojené s výchovou přijatých dětí a předejít tak vyhroceným situacím, které by vedly až k zániku pěstounské péče. Pěstouni musí dle zákona docházet na školení, a to v rozsahu 24 hodin za rok.

Tato školení by neměla být zaměřována pouze na potřeby dětí, ale i na podporu jejich rodičovské identity. Touto aktivitou odborných center, ovšem z největší části aktivitou OSPOD, by se mohlo podařit minimalizovat počet zrušených pěstounských péčí.

4. Možná ohrožení dítěte předčasně vráceného z NRP

Pokud je pěstounská péče neúspěšná a předčasně zkrachuje, je nezletilé dítě vystaveno mnohým nebezpečím. Tato kapitola zkoumá rizika a možná ohrožení vývoje dítěte.

4.1 Již samotná výchova dítěte v NRP představuje určité riziko

Už samotnou situaci, kdy dítě vychovávají náhradní rodiče, popisuje Matějček jako riziko. Pro vyhodnocení ohroženosti dítěte bere v úvahu tři rizikové činitele: *rizikové dospělé*, tj. ty, kteří s větší pravděpodobností než jiní mohou dětem ubližovat, *dále rizikové děti*, tj. ty, které s větší pravděpodobností než jiné k sobě ubližování přitahují, a *rizikové situace*. „*Rizikovou situací je náhradní rodinná péče, kdy se vychovateli cizího dítěte stávají cizí lidé, z nichž se mají stát, když ne podle zákona, tedy jistě psychologicky „lidé vlastní“.* Mohli bychom sestavit dokonce jakousi stupnici „cizosti“ dítěte a jeho nových vychovatelů, a tedy i stupnici rizika ze vzájemné neznalosti a ze vzájemného neporozumění – od ústavní péče, přes adopci a pěstounskou péči, až po rodinu doplněnou novým otcem nebo novou matkou.“ (Matějček Z. 2003, s. 30)

Může se to zdát paradoxní, ale někdy se stane, že dojde-li ke zlepšení v chování dítěte, začne se náhradní rodič cítit nesvůj. S tím, jak se dítě uzdravuje a dovede navazovat oční kontakt, spontánně své rodiče objímat a užívat si jejich náklonnost, jsou jeho rodiče stále rezervovanější. Nově objevená dovednost dítěte vnímat a prožívat blízkost vystavuje schopnost pěstounů prožívat intimitu velké zkoušce. Může to být tím, že podobně, jako si osvojené děti a děti v pěstounské péči na zádech nesou pomyslný ranec a na duši neviditelné šrámy z minulosti, na tom mohou být i dospělí vychovatelé. Někteří pěstouni, kteří mají sami emocionální rány na duši, si instinktivně udržují odstup, aby své dítě chránili před případnou bolestí, aniž by si uvědomovali, co tím způsobují. Takoví rodiče dovedou poskytnout mimořádně perfektní fyzickou péči, avšak emocionálně zůstávají neangažovaní. Jiní rodiče se zase potýkají s pocity nedostatečnosti a zoufale si přejí, aby jejich svěřené dítě vynikalo a masírovalo jejich ego. Také existují pěstouni, kteří se utápí ve smutku ze ztráty jiného dítěte a nejsou emocionálně připraveni na dítě nové, které potřebuje jejich pomoc, nebo mají ve spojitosti s ním zkrácené představy.

Veškerá nevyřešená traumata a vzpomínky, které odvádějí pozornost, mají negativní vliv na dítě, o které pěstouni pečují. (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 209.)

„Někdy jsou rodiče přesvědčeni, že se vyrovnali se svou vlastní pohnutou minulostí, jenže ve skutečnosti si jen osvojili spolehlivé obranné mechanismy, jako je vědomé potlačování bolestných vzpomínek nebo posedlost ovládním druhých. Tito zranění, ovšem hodní lidé se vlastně perou s obrovskou psychickou bolestí. Je spousta báječných, zodpovědných, schopných a obětavých lidí, kteří si s sebou nesou traumata a rány na duši, a nejsou tudíž připraveni poskytovat starostlivou péči dětem s problematičným chováním. Takoví rodiče, které trápí jejich vlastní zranění, aniž by si to uvědomovali, nemohou věnovat plnou pozornost potřebám svého dítěte nebo mohou mít nereálná očekávání.“ (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 211.)

Všechny děti pořád něco potřebují, od přírody jsou závislé na dospělých. V případě dětí osvojených a dětí v pěstounské péči je těch potřeb ještě více. Mít nereálná přepjatá očekávání, nadnesené ideály o dítěti, je velmi nebezpečné. Zklamání, které následuje, stojí pak nezřídka na počátku celého koloběhu neblahých příčin a následků, na jehož konci jsou poruchy chování dítěte a bolest pěstounů nad svým výchovným nezdarem. *Lze říci, že čím vyhraněnější představu mají pěstouni o tom, jak má dítě vypadat a čeho má dosáhnout, tím problematičtější bývá jejich výchovné působení a ovšem i jeho výsledek.* (Matějček, Dytrych, 1997, s. 114.) Mezi nejčastější poruchy chování řadíme lhaní, krádeže, záškoláctví, útky z domova, toulání. Jejich původ bývá někdy (nepříliš často) v samotném disharmonickém vývoji osobnosti dítěte, většinou však ve zvláštní nepříznivé souhře osobnostních rysů dítěte a výchovných vlivů v jeho prostředí. (Matějček, Dytrych, 1997, s. 118.) Děti, které byly vychovávány nepředvídatelně, bez vlídnosti a lásky, mohou být odpoutané a zmatené a jako dospělí mohou sice toužit po emocionální blízkosti, ale zároveň ji nedovedou prožívat. (Purvis, Cross, Sunshine, 2013, s. 212.)

4.2 Problém neúspěšné socializace

Pokud se pěstouni rozhodnou ukončit předčasně svou výchovu svěřeného dítěte, mohou přerušit důležitý proces socializace. U dospívajícího adolescenta to může přinést neblahé následky, neboť rodina pro něho zůstává i v tomto období významným sociálním zázemím. Podle Bergera a Luckmanna lze jako důsledek neúspěšné socializace chápat deviantní jednání a deviantní identitu jedince. Člověk může ztratit identifikaci s tím, kam „správně patří“, tedy jaké místo v sociální struktuře má správně zaujmout. V Bergerově a Luckmannově verzi fenomenologické sociologie devianti a deviantní sku-

piny představují hrozbu pro společnost, neboť narušují neproblematičnost světa. (Berger, Luckmann 1999 in Kubatová, 2012 on-line na adrese <http://pfyziolfup.upol.cz/castwiki/?p=1729>)

Na to, aby se někdo stal dospělým pachatelem trestné činnosti, potřebuje dospívat osmnáct let, během nichž už může, ale nemusí, páchat trestnou činnost ještě jako mladistvý. U mladého člověka je obtížnější než u dospělého předpovědět, kam bude jeho životní dráha směřovat. Delikventní chování mladistvého může být jen ojedinělou epizodou, nebo začátkem zločinecké kariéry. Delikventní chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná např. za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohly však samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 23.) Plichtová se domnívá, že lidská agresivita není nevyhnutelným a objektivním důsledkem genetické výbavy organismu, ale že je výrazně společensky a kulturně přetransformovaná. (Čermák, Hřebíčková, Macek, 2003, s. 73.) Z výzkumů Mednicka, který se zabýval studiem dědičnosti kriminálního chování metodou adopční studie, vyplývá, že lepší sociální podmínky během dětství bez ohledu na dědičnost snižují kriminalitu adoptovaných dětí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 24.)

V případě, že jsou adolescenti přesvědčeni o oprávněnosti svého bezohledného jednání, dovedou jednat velmi krutě a bezcitně. Vývoj pohotovosti k agresii bývá plynulý. Agresivní adolescenti se podobným způsobem chovali již v dětství. Asociální mladiství necítí vinu, nejsou schopni empatie a sympatie k jiným. Bývají bezcitní, bezohlední a otrlí. Agresivní jedinci mívají sklon přičítat hostilní motivy jiným lidem, vidět svět jako nebezpečný a nedůvěryhodný. Cíl jejich jednání bývá častěji nepřátelsky zaměřený. Agresivní chování považují za vhodný a účelný způsob, jak cíle dosáhnout. (Vágnerová, M., 2008, s. 401)

Hněv a zlost je možné vidět jako varovné emocionální signály. Chce se jimi upozornit – v pohledu toho, kdo se hněvá a zlobí – na něco, co je jiné, než by mělo být (Nakonečný, 2000 in Křivohlavý 2004, s. 9) Když těmto signálům dospívající neporozumí a nic nezmění, může se jeho chování a stav trvale nepříznivě změnit. Hněv a zlost je emoce, která vede k určitému jednání. To může být buďto konstruktivní tvořivé řešení situace, nebo destruktivní – bořivé řešení situace, agrese. (Křivohlavý, J., 2004, s. 12.)

Hněv a zlost prožívá každý člověk, ovšem je rozdíl v tom, jakým způsobem se s těmito emocemi vyrovnáváme. U neúspěšně socializovaného mladistvého mohou ná-

sledovat velmi destruktivní projevy agresivity vůči okolí i vůči sobě samému. Pokud lepší sociální podmínky během dětství bez ohledu na dědičnost snižují kriminalitu, lze tedy určit, že naopak nestabilní rodinné zázemí, vyvrcholené zrušením pěstounské péče, může u mladistvého naopak nastartovat jeho dědičnou dispozici ke kriminálnímu jednání.

4.3 Nenaplněná potřeba emancipace

U mladistvého, jemuž je upřena možnost dospívání v náhradní rodině, nemůže uspokojivě proběhnout ani proces emancipace. Chybí mu potřebná zkušenost. Odpouštávání z vázanosti na rodinu je jedním z úkolů dospívání. Je to proces náročný pro obě strany. Studie delikventně jednajících mladistvých založené na jejich popisu rodinného prostředí (shrnutí těchto studií viz Snyder a Patterson, 1987) ukazují rodinné prostředí přestupníků zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezainteresovaní na potřebách dítěte. Důležitý parametr rodičovského chování, který má prokazatelnou souvislost s delikventním chováním dítěte, je dohled. Je tím míněna míra informovanosti pěstouna o tom, co dítě dělá ve volném čase, s jakými kamarády se stýká, kde se zdržuje, když není doma, kdy se vrací domů, a v jakém stavu. Čím hůře rodiče monitorují své dítě, tím je větší pravděpodobnost, že se dítě dopustí trestného činu. Pokud nad dítětem není žádný dohled, může se trestného činu dopustit již v časném věku, bude jej opakovat a půjde o závažný trestný čin. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 43-45.)

Dlouhodobými výzkumy (viz Snyder a Patterson, 1987) je dnes dostatečně potvrzeno, že v rodinách delikventně se chovajících adolescentů se rodiče méně starají o vytvoření zábrán v asociálním chování dětí, nebo je jejich výchovný styl nekonzistentní – jednou dítě za přestupek trestají vehementně, jindy ho za totéž netrestají. Také příliš tvrdá disciplína zahrnující agresivní chování rodiče k dítěti je častější v rodinách, v nichž se děti chovají delikventně. Dítě se v takové rodině učí agresivitě jako dovolenému způsobu chování. Dítě se rodiči vnitřně vzdaluje, předstírá, lže a manipuluje, aby se tvrdému trestu vyhnulo. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 44.)

Uvažování o vlivu rodiny na delikventní chování dětí může být přínosné pro teorii vzniku delikventního chování. Klasické výzkumné schéma staví některé znaky rodiny na jednu stranu, delikvenci dětí na stranu druhou, mezi nimiž existuje lineární kauzální

vztah. Tento pohled je přiměřený i při pokusech o predikci delikvence a konstrukci preventivních programů. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 46.)

K delikventnímu chování dětí má nepochybně vztah i způsob řešení konfliktů v rodině. Řadou výzkumů je potvrzeno, že děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování než děti vyrůstající v klidném rodinném prostředí. Také konflikty dítěte se sourozenci předpovídají vyšší riziko delikvence. Z takového prostředí má dítě jednak tendenci co nejdříve a co nejčastěji unikat, jednak se v něm učí konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 48.)

Pokud má na neúspěšnou socializaci vedoucí k delikventnímu chování jedince vliv dysfunkční rodina, co teprve náhradní rodina, která dítě nejspíše nikdy nepřijala. Přirozené vývojové konflikty, díky kterým dospívající usiluje o své osamostatnění, pěstoun mohl chápat jako útok na svou autoritu a vzájemné spory vyřešil radikálně, návrhem k soudu na zrušení pěstounské péče. Mladistvý může prožívat hlubokou existenciální úzkost. K tomu, aby ji překonal, potřebuje najít nějakou vnější moc, která by mu poskytla oporu a pomohla odstranit nejistotu.

Tuto oporu může adolescent nalézt v partě vrstevníků. Vrstevnická skupina je důležitější pro rizikovou mládež, než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování. U dětí frustrovaných nízkou podporou rodiny, nebo úplným odmítnutím, je pravděpodobné, že potřeba kladného přijetí vrstevnickou skupinou bude ještě silnější, než u dětí s dobrým rodinným zázemím. Na tyto děti má vůdce party velký vliv a také ho využívá. Vstupním rituálem do již ustavené delikventní skupiny může být dokonce spáchání nějakého závažného trestného činu. Tím adept překročí hranici běžných tabu a může být v případě potřeby vůdcem skupiny či ostatními členy party vydírán hrozbou, že jeho čin bude anonymně oznámen policii. Některé party jsou ke své kriminální činnosti přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim na tento způsob života přestane dostávat prostředků. Začnou si je opatřovat drobnými krádežemi, jež pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. Jiné party vede ke kriminalitě nuda. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 83.)

4.4 Rizikové školní prostředí

Nejvýše ceněnou hodnotou dnešní společnosti je individuální svoboda, možnost volby, osobní rozvoj, sebeuplatnění, proto se nejcennějším vkladem rodičů do nové

generace stává vzdělání. Doba vzdělávání se však prodloužila, stává se prakticky celoživotní záležitostí.

Rodiny vyvíjejí velký tlak na děti, aby se náležitě vzdělávaly. Děti jsou připravovány na stav společnosti, který je čím dál hůře předvídatelný. Přičemž děti vychovávané v náhradní rodině s nejistou vazbou, mají horší výsledky ve škole, víc zdravotních a psychických problémů a také více střetů se zákonem, nežli děti vychovávané fungujícími rodiči. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 39.)

Děti jsou ve školských zařízeních a institucích vystaveny více než v minulosti tlakům na dokonalou adaptaci, které přicházejí z mnoha stran a nejsou nikdy dokonale koordinovány. V prostředí vyžadujícím velkou míru konformity se každá malá dispoziční odchylka od normy – např. hyperaktivní chování nebo vrozená porucha učení typu dyslexie – může stát vážným problémem. Není-li vychovatel schopen přistupovat k takovému dítěti se zvláštními ohledy, dítě se dostane na okraj jeho zájmu či přímo do nemilosti, což má bezprostřední vliv na jeho sebehodnocení i na jeho postavení mezi vrstevníky. Selhání ve škole je předzvěstí společenského selhání po škole. Vyšší riziko sociálního selhání mají děti, které ve škole špatně prospívají, s vyšším potenciálem agresivity. Běžná praxe segregovat určité studenty a označit je v podstatě za druhořadé, může vést až k „sebenaplňující se prognóze“, kdy žáci negativní očekávání svými špatnými výkony potvrdí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 75.)

„Školák se musí chovat tak, jak určují sociální normy. Vztah k těmto normám a způsob jejich interpretace se v průběhu školního věku mění. Poruchy chování mohou být důsledkem neznalosti příslušných norem, neschopnosti pochopit jejich podstatu či neochoty je respektovat.“ (Vágnerová, M., 2002, s. 276.)

Děti, vychovávané v pěstounských rodinách, mívají spíše podprůměrný prospěch, což je v kolektivu žáků hendikepuje. Takto vyčleňovaní žáci, kteří nemají co ztratit, mohou snadno nastoupit delikventní dráhu. Delikvence je tak pro ně jistou alternativní cestou dosahování úspěchů a reakcí na školní selhávání. Domnívám se, že poté, co se dítě ocitne pro své nezvladatelné chování v diagnostickém ústavu, a následně poté, co zjistí, že se nemá kam vrátit, neboť pěstouni požádali o zrušení pěstounské péče, práce etopedů a psychologů musí být zákonitě mnohem složitější, než kdyby pracovali s dítětem, o kterého projevují pěstouni zájem a snaží se mu pomoci překonat těžkosti spojené se školní docházkou a učením.

4.5 Problematický vývoj osobnosti

Často zkoumaným znakem osobnosti v souvislosti s delikventním jednáním je **sebehodnocení** (self-concept). Výzkumníci dochází k závěru, že většina delikventně jednajících lidí má negativní sebehodnocení, že si sebe neváží, že sami sobě nepřipisují hodnotu, případně – v mírnějších formulacích – že nemají o své hodnotě jasnou představu, že jejich sebehodnocení je zmatené, plné protikladů. U menší podskupiny delikventně jednajících mladistvých je naopak zjišťováno sebehodnocení nerealisticky zvýšené, jež je dáváno do souvislosti s vysokou pohotovostí k agresivní obraně vlastní osoby. Delikventní chování je některými autory přímo vysvětlováno jako pokus člověka s nízkým sebehodnocením zvýšit pocit vlastní hodnoty kriminálním činem v podmínkách, které mu neumožňují běžnou, společensky přijatelnou formu potvrzování vlastní hodnoty studijními výsledky, prací, sportovními výkony, úspěšně realizovaným vztahem k člověku opačného pohlaví, založením rodiny atp. Kriminalita by z tohoto hlediska byla jakýmsi obranným mechanismem Já, který spouští nepříznivé sociální prostředí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 56.)

Dospívající o sobě dovede uvažovat i na úrovni pouhých možností – kým by mohl být, přestože jím zatím není. Důsledkem takového přístupu bývá zvýšená sebekritičnost. Dospívající je většinou přesvědčen o tom, že by mohl být mnohem lepší, než je. Adolescenti se v úvahách o sobě dopouštějí chyb, které vyplývají z jejich ukvapenosti a zbrklosti. Zvýšená sebekritičnost, spojená s emoční labilitou a nejistotou, sebepoznání komplikuje. (Vágnerová, M., 2008, s. 404.)

Informace o sobě samém získává dospívající také srovnáváním s jinými lidmi. Potřebuje se nějak vymezit, což je nejjednodušší ve vztahu k někomu jinému. Pubescenti si uvědomují rozpory v sebehodnocení a snaží se je nějak vyřešit. Z nejasné představy o sobě samém se cítí zmateni a znejistěni. Důležitou součástí sebepojetí je sebeúcta, která bývá v období dospívání labilní a zranitelná. Sebeúcta dospívajícího zahrnuje dvě složky: aktuální pocity a bazální sebeúctu, která představuje základ, vytvářený dětskou zkušeností v průběhu celého dosavadního života. V tomto vývojovém období kolísá především aktuální sebeúcta. Sebeúcta je komplexem sebedůvěry a respektu k sobě samému. Je do značné míry sociálně ovlivněna, závisí na přijetí a ocenění jinými lidmi. V této době se projeví i míra jeho identifikace s rodinou a jejími hodnotami. Člověk se definuje také tím, ke komu patří. Odmítnutím adolescenta, zpřetrháním dosavadních vazeb s náhradní rodinou, která o dospívajícího často od jeho dětství pečovala, se pěstouni dopouštějí nedozírného zásahu do jeho dalšího vývoje.

Zrušení pěstounské péče může adolescenta natolik znejistit, že nedokáže vymezit vlastní identitu a nezvládne volbu dalšího směřování. Takový jedinec neví, jak by se definoval, nemá ani jasnou představu o tom, čeho by chtěl dosáhnout, bojí se převzít zodpovědnost za svůj život. Erikson v takovém případě mluví o *difúzní identitě*, pro niž je charakteristická nestabilita a proměnlivost, a která tudíž nemůže sloužit jako solidní základ osobnosti. Lze ji chápat jako dezorientaci v sobě samém, navozující různé obranné reakce. Jinou nežádoucí variantou je volba negativní identity, která je spojena s odmítnutím hodnot preferovaných rodinou a společností. Adolescent se vymezí přesně naopak. Jde mu o to dosáhnout alespoň nějakého sebehodnocení a sebeúcty, i když bude negací společenských norem. (Vágnerová, M., 2008, s. 417)

4.6 Problematické morální uvažování, morálka delikventa

Adolescenti nemají problém s nedostatkem hodnot. Jde spíše o jejich množství a hlavně jejich nejasnost priorit. Dospívající potřebuje stabilní a spolehlivé hodnoty, které by mu poskytovaly určitou jistotu. Starší adolescenti už mnohdy podle Kohlbergovy klasifikace dosahují úrovně postkonvenční morálky, založené na osobně akceptovaných hodnotách a principech. Postkonvenční morálka se však rozhodně neuplatňuje za všech okolností. Adolescenti takto uvažují jen občas. Zpravidla v nějak vyhrocených situacích. Adolescenti (a nejenom oni) mnohdy jinak uvažují a jinak jednají, a to v závislosti na situačním kontextu.

Vývoj morálního uvažování se projevuje v posunu názoru na vymezení dobrého skutku, který dospívající chápou jako pomoc druhým. Pochopení podstaty mravních norem a jejich akceptace jsou důležité, ale stejně významná je schopnost řídit podle nich svoje chování. Ta je ve značné míře ovlivněna emoční nestabilitou dospívajících a dosaženou úrovní zralosti jejich osobnosti. Adolescent je postupně stále víc akceptován jako dospělý, ale také se od něho vyžaduje chování, které by dospělosti odpovídalo. (Vágnerová, M., 2008, s. 398,399.)

To je ovšem problém pro adolescenty trpící nezájmem dospělých. Dospívající, kteří trpí citovou deprivací, běžné hodnoty a normy nepřijmou. Jestliže se vyvíjeli v citově chladném rodinném prostředí a jejich pokusy o navázání vztahu zůstaly neopětovány, nemají pro ně lidé větší význam. Jsou lhostejní, nenaučili se diferencovat mezi blízkými a cizími lidmi. Jsou zaměřeni pouze na své aktuální uspokojení převážně materiálních potřeb. (Vágnerová, M., 2008, s. 400.)

Vágnerová ve své vývojové psychologii popisuje u deprivovaných adolescentů takový postoj k hodnotám a normám, který může být výrazem protestu proti společnosti, v níž má jedinec minimální šanci získat přijatelnou pozici. Dochází k tzv. antiidentifikaci s platným společenským řádem. *„Antiidentifikace může být, ač se to na první pohled nezdá zřejmé, výrazem potřeby přijetí, která se aktuálně projevuje jediným dostupným způsobem, tj. její negací. Jestliže není možná pozitivní seberealizace, je dosažitelná alespoň její negativní varianta. Nekonformita může být projevem úsilí upoutat pozornost, pokud to jiným způsobem nejde. Odmítaný a frustrovaný adolescent má potřebu šokovat a vyvolat tak alespoň nějakou citovou odezvu. Tato tendence je zřejmá zejména ve vztazích k lidem. Je třeba v nich udržet nějakou emoci, i když se kladné city změni na záporné, resp. pokud lze dosáhnout jen záporných, např. provokací.“* (Vágnerová, M., 2008, s. 400.)

Negace obecně platných hodnot se může projevit různou mírou agresivity, která není jednoznačně zaměřená na určený objekt. Schopnost citově reagovat tyto lidé projevují pocity vzteku a vzrušení, které ventilují agresí.

Mladistvý delikvent, má z hlediska běžného názoru vždycky narušenou **morálku**. Souhrnný pojem morálka dnešní psychologie dokáže rozložit přinejmenším na tři složky, jež mají rozdílné působení na lidské chování. Jsou to:

- Morální názory
- Morální postoje (propojené soustavy názorů)
- Zvnitřnělé morální usuzování, resp. zvnitřnělé morální normy

Co se týká morálních názorů, neukazují výzkumy významné rozdíly mezi delikventně se chovající mládeží a mládeží nedelikventní. I delikventně se chovající mladiství většinou dobře vědí - na úrovni neangažovaného názoru - co je pro ně a pro společnost „dobré“ a co „zlé“.

Také morální postoje rozlišují delikventní a nedelikventní mládež jen málo. Jenom jistá malá část delikventně se chovající mládeže má morální postoje z hlediska standardní morálky zcela zavrženíhodné, odvozené např. z postojů vůdců satanistických skupin nebo z postojů vůdcích osobností skinheadských skupin. V takových případech je odlišný morální postoj spojen se silnými emočními akcenty a s chováním, které společnost buď neschvaluje, nebo přímo kvalifikuje jako trestný čin. Pachatelé většiny ostatních trestných činů vědí - podle výsledků empirických šetření - velmi dobře, že to, co provedli, dělat neměli. Cítí jen o něco menší zábrany k provedení trestného činu a

v menší míře než jiní mladí lidé (kteří meze zákona nepřekračují) pociťují následné pocity studu a pocity viny. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 57.)

Vývoj integrovaného, zvnitřnělého usuzování propracoval Kohlberg a Piaget (viz výše). Mezi úrovní zvnitřnělého morálního usuzování (ve smyslu Kohlbergově) dětí a jejich rodičů existuje empiricky prokázaný vztah. Rodiče, kteří jsou na Kohlbergově stupnici výše, mají děti, které jsou na ní také výše. Tito rodiče kromě toho mají k dětem láskyplnější vztah, poskytují jim více podpory, disciplínu nevynucují tvrdými mocenskými zásahy a dovolují dětem účastnit se rozhodování o některých rodinných záležitostech. V těchto rodinách se také věnuje více času kolektivnímu řešení problémů než v rodinách s nižší úrovní morálního usuzování. Programy zvyšující úroveň morálního usuzování rodičů mají prokazatelný vliv na morální usuzování jejich dětí. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 58.)

Nepřekvapuje, že predelikventně i delikventně se chovající mládež má při posuzování úrovně zvnitřnělého morálního usuzování technikou vypracovanou Kohlbergem a jeho týmem (MJI, Moral Judgement Interview) v naprosté většině provedených výzkumů v průměru nižší skóry než mládež dodržující zákony. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 59.)

Zvnitřnělé morální usuzování má i svou nepostradatelnou emoční složku. Delikventně jednající jedinci mají ve srovnání s nedelikventními osobami nižší schopnost vcítění, hůře jsou schopni hodnotit situaci očima druhého, snadněji se cítí ohroženi, nedostatečně vnímají, jak se cítí ohrožený druhý, špatně si vykládají záměry druhých, jejich vlastní akce jsou podnikány bez respektu k druhým lidem. Podle některých výzkumů se zdá, že tato emoční složka zvnitřnělého morálního usuzování má větší vliv na chování mladého člověka než složka kognitivní. (Matoušek, Matoušková, 2011, s. 59.)

4.7 Shrnutí

Shrnutí této kapitoly se mi nepíše vůbec lehce, neboť si pěstounů velice vážím a obdivuji jejich přístup k životu, humor a nadhled, se kterým jsou schopni přijímat výzvy a bojovat s překážkami. Přestože jim výchova „cizích“ dětí mnohdy přináší nemalá trápení a spoustu bezesných nocí, nikdy jsem od nich neslyšela, že by svého rozhodnutí litovali a že by snad jen zauvažovali nad tím, aby dítě umístili do dětského domova a zrušili pěstounskou péči. Nyní mám na mysli konkrétní rodiny, které znám dlouho a vím, že svou práci dělají dobře.

Na druhou stranu, problém předčasně ukončené pěstounské péče existuje a ze statistických údajů vyplývá, že počet zrušených náhradních rodinných péčí na žádost pěstouna narůstá. Je proto důležité zkoumat, jaká traumata mohou pěstouni dítěti způsobit, pokud se ho vzdají a odvrhnou ho. Pokud listuji v dokumentech a příručkách pro pěstouny, zpracovaných nestátními neziskovými organizacemi nebo MPSV, nikde nenarazím na problém, který by byl jen upozorňoval, natož řešil možné dopady na vývoj dítěte, když pěstouni požádají o předčasné zrušení pěstounské péče.

Možné důsledky zkoumám na adolescentní skupině mladistvých, neboť dospívající jsou tímto problémem nejvíce zasaženi. Vycházím z faktu, že nejstarší dítě, kterému se podařilo na Krajském úřadě Jihočeského kraje zprostředkovat pěstounskou péči, bylo 11 let. Předpokládám tedy, že pokud dojde ke zrušení pěstounské péče po nástupu puberty, nemají již tyto děti šanci vyrůst v jiném náhradním rodinném prostředí. Ve druhé kapitole jsme se zabývali důležitostí socializačního procesu, důsledek neúspěšné socializace považují sociologové za deviantní jednání a deviantní identitu jedince. Zpřetrháním vztahu mezi dítětem a pěstounem může dojít k závažnému psychickému rozkolísání, kdy může dospívající ztratit identifikaci s tím, kam „správně patří“, tedy jaké místo v sociální struktuře má správně zaujmout. Vzniká nebezpečí, že nestabilní rodinné zázemí, vyvrcholené zrušením pěstounské péče, může u mladistvého nastartovat jeho dědičnou dispozici ke kriminálnímu jednání.

Pokud nad dítětem není žádný dohled, může se trestného činu dopustit již v časném věku, může jej opakovat a nejspíš půjde o závažný trestný čin. To, že se náhradní rodina rozhodla zrušit pěstounskou péči, může svědčit o tom, že si s dítětem nedokázali vytvořit vazbu, neposkytli mu přiměřenou míru opory pro svůj vývoj. Mladistvý může prožívat hlubokou existenciální úzkost. K tomu, aby ji překonal, potřebuje najít nějakou vnější moc, která by mu poskytla zázemí a pomohla odstranit nejistotu. Tuto oporu může adolescent nalézt v partě vrstevníků, která ho přivede ke kriminální činnosti.

Děti jsou ve školských zařízeních a institucích vystaveny tlakům na dokonalou adaptaci. Zvládnout školní povinnosti bývá pro děti v pěstounské péči velmi náročné. Pokud má navíc pěstoun přehnané nároky na školní výsledky dítěte, to se může ocitnout mezi dvěma mlýnskými kameny. Tento tlak může vyvrcholit i závažným onemocněním dítěte. Reakcí na školní selhávání a zkrachování výchovy v pěstounské rodině může být delikvence, která představuje jistou alternativní cestu k dosahování úspěchů. Dospívající je většinou přesvědčen o tom, že by mohl být mnohem lepší, než je. Adolescenti se v úvahách o sobě dopouštějí chyb, které vyplývají z jejich ukvapenosti a zbrklosti. Zvý-

šená sebekritičnost, spojená s emoční labilitou a nejistotou, sebepoznání komplikuje. Zrušení pěstounské péče může adolescenta natolik znejistit, že nedokáže vymezit vlastní identitu a nezvládne volbu dalšího směřování. Dezorientace v sobě samém, navozuje různé obranné reakce. Nežádoucími variantami dalšího směřování jsou *difúzní identita*, pro niž je charakteristická nestabilita a proměnlivost, a která tudíž nemůže sloužit jako solidní základ osobnosti, nebo *negativní identita*, která je spojena s odmítnutím hodnot preferovaných společností. Adolescent se vymezí přesně naopak. Jde mu o to dosáhnout alespoň nějakého sebehodnocení a sebeúcty, i když bude negací společenských norem.

Negativním postojem k hodnotám a normám, který může být výrazem protestu proti společnosti, má jedinec minimální šanci získat přijatelnou pozici. Přestože se to na první pohled nezdá zřejmé, antiidentifikace může být výrazem potřeby přijetí.

Co se týká morálních názorů, neukazují výzkumy významné rozdíly mezi delikventně se chovající mládeží a mládeží nedelikventní. I delikventně se chovající mladiství většinou dobře vědí - na úrovni neangažovaného názoru - co je pro ně a pro společnost „dobré“ a co „zlé“. Také morální postoje rozlišují delikventní a nedelikventní mládež jen málo. Rozdíl je v úrovni zvnitřnělého morálního usuzování, kdy při posuzování predelikventně i delikventně se chovající mládeže má v naprosté většině provedených výzkumů v průměru nižší skóry než mládež zákony dodržující.

5. Sociální práce s dětmi vrácenými z neúspěšné pěstounské péče

Důsledky předčasně zrušené pěstounské péče ověřuji v rozhovorech s odpovědnými osobami. Jednak se sociální pracovníci Krajského úřadu Jihočeského kraje, dále s řediteli dětských domovů v jižních Čechách.

5.1 Fakta z krajského úřadu ohledně NRP

O problému neúspěšné pěstounské péče jsem hovořila se sociální pracovníci Krajského úřadu Jihočeského kraje, která má na starosti zprostředkování náhradní rodinné péče. Z tohoto rozhovoru vzešla zajímavá fakta, která zřetelně ukazují současný trend v péči o ohrožené děti.

Dnes se jednoznačně preferuje výchova dítěte v rodině. Vyhledávají se jak pěstouni, tak osvojitelé. Ovšem je velký problém u nemocných dětí, není možné najít rodinu, která by byla ochotná pečovat o dítě, u kterého je narušen psychomotorický vývoj. Je tedy otázkou, zda je mezi žadateli dostatek lidí, majících odvahu ujmout se dětí zatížených psychomotorickým handicapem.

U pěstounů na přechodnou dobu se počítá s tím, že nejpozději do roka dojde ke změně výchovy. S ohledem na potřebu vytvoření vazby dítěte a dospělého pečovatele, odborníci argumentují tak, že je pro dítě menší zlo vytvořit vazbu k rodině, přestože se počítá s jejím zpřetrháním, než nenaucit se navázat v dětském domově žádnou vazbu.

Nová generace pěstounů je vedena ke kontaktu s biologickou rodinou. Starým pěstounům se současný trend nelíbí, tvrdí, že se z jejich práce vytratilo srdce.

Na Slovensku již mají zkušenost s vrácením dítěte z PPPD do ústavu (tzn., že do jednoho roku se nepodařilo dítě vrátit zpět do biologické rodiny, ani se dítěti nepodařilo najít adoptivní rodiče, nebo pěstouny). V ČR se tento projekt zavádí, ovšem předpokládá se, že stejný problém se vyskytne i u nás. Na Slovensku mají ovšem také zkušenost s tím, že nežli by pěstouni na přechodnou dobu dali dítě do dětského domova, raději se stanou pěstouny dlouhodobými a dítě si nechají.

Během psychologického posuzování žadatelů se především klade důraz na vyloučení patologie. Dále jsou testy zaměřené na zjištění temperamentu, aby bylo z čeho vycházet při posuzování, jaké dítě by bylo vhodné i s ohledem na založení pěstounů, poradní sbor se snaží o vyladění temperamentu.

Nejstaršímu dítěti, kterému se podařilo najít pěstouny v rámci Jihočeského kraje, bylo 11 let. Z tohoto údaje je zřejmé, že s nástupem puberty se u dítěte značně snižuje možnost být vychováváno v náhradním rodinném prostředí.

Krajský úřad po neúspěšné pěstounské péči posuzuje, za jak dlouho je dítě opět schopné být znovu navrženo k umístění do nové rodiny. Je důležité vyjádření psychologa, zda už je dítě stabilizované (např. zda odezněly projevy agresivity, zda dítě nepotřebuje medikaci, je schopno dodržovat řád...). Odborníci na zprostředkování NRP si uvědomují rizika spojená s odmítnutím dítěte a zrušením pěstounské péče.

Pokud se situace v pěstounských rodinách vyhroťí, náhradní rodiče výchovu dítěte nezvládají, je s nimi na OSPOD nejprve řešena možnost dobrovolného diagnostického pobytu dítěte, který trvá osm týdnů v dětském diagnostickém ústavu. V jižních Čechách je takový DDÚ v Homolích (pro děti absolvující povinnou školní docházku). Následně poté, co s dítětem pracují psychologové a etopedi, je sepsána závěrečná zpráva, která shrnuje práci s dítětem a doporučuje vhodný přístup pro jeho další výchovu. Během osmi týdnů, kdy je dítě na diagnostickém pobytu, nabízí zařízení pomoc i pěstounům. Po absolvování diagnostického vyšetření v DDÚ nastávají 3 situace:

- dítě se vrací do rodiny zpět k pěstounům
- dítě se vyjádří tak, že již zpět k pěstounům nechce

- pěstouni odmítnou přijetí dítěte zpět

ve druhém a třetím případě se dítě umístí do dětského domova, kde se následně s dítětem pracuje a řeší jeho opětovné navržení do evidence NRP. Pokud se dítě, které je schopno posoudit dopad svého rozhodnutí, vyjádří tak, že již nechce do žádné další pěstounské péče, jeho přání úřad respektuje.

5.2 Kazuistiky dětí vrácených z pěstounské péče, které krajský úřad vede ve své evidenci NRP ve sledovaném období od roku 2008 do roku 2012

Vzhledem k důvěrným informacím uvádím, že jména dětí jsou změněna.

Romana – u matky mentální zátěž, pro nepodnětné prostředí a velké zanedbávání z rodiny odebrána v předškolním věku. Zjištěn mírně opožděný vývoj. Byla 2x navržena do PP a 2x vrácena. Oba pokusy byly neúspěšné. 1x se jednalo o žadatelku z jihočeského kraje, ta nakonec od svého záměru upustila po víkendovém pobytu dívky v rodině. Druhá pěstounská rodina byla z jihomoravského kraje. Manželé dívku vrátili po krátkém pobytu zpět do DD. V této rodině Romana pobývala 9 dnů, poté ji vrátili zpět do DD, vzali zpět žádost o předpěstounskou péči. Tyto pokusy o umístění dítěte do NRP proběhly v 7 letech věku. Od té doby je děvče stále v DD. I přestože matka dala souhlas s osvojením, nenašla se pro ni žádná vhodná náhradní rodina. (Mezitím u děvčete propukla epilepsie. Dle ředitele zařízení to není následek neúspěšné pěstounské péče. V rodinách byla Romana jen krátce, vlastně si myslela, že je na výletě, nestihla se na ně navázat. Propuknutí nemoci přisuzuje školskému systému, který ji vystavil nepřiměřené zátěži ve škole. Dívka vychází v psychologických testech na hranici, a musela tedy přejít z praktické školy do základní školy. Tam byla vyčleněna z kolektivu, nezvládala výuku. Poté, co se objevily akutní epileptické záchvaty, byla dívka přeřazena zpět do praktické školy. Její mentální stav, jakoby se však vrátil o 3 roky zpět. Veškerá práce DD dle ředitele přišla vniveč, a náhradní rodiče se pro ni zřejmě nenajdou.)

Dominik – v jeho 8 letech matka utrpěla úraz a následně byla operována. O dítě pečovali prarodiče, kteří výchovu nezvládali a umístili vnuka do Klokánku. Pro chlapce se našla pěstounská rodina. Adaptace probíhala zpočátku dobře, příští měsíc došlo k náhlé změně chování chlapce – agresivita, slovní vyhrožování zabitím, lhaní. Pěstounům byla nabídnuta pomoc ve formě dobrovolného diagnostického pobytu dítěte, nebo ambulant-

ního pobytu ve středisku výchovné péče, konzultace u psychologa. Tuto pomoc pěstouni nepřijali, chlapce odvezli zpět do Klokánku. V PP pobýval Dominik jen 2 měsíce.

Josef – ve svých 4 letech byl umístěn do pěstounské rodiny. Manželé po 2 měsících chlapce vrátili zpět do DD. Jako důvod uvedli nesžití chlapce s jejich biologickou dcerou a následné spory mezi partnery ohledně „separované“ péče o děti. Pěstouni chtěli předejít manželské krizi, i přes manželův vnitřní nesouhlas chlapce vrátili zpět do DD. Po umístění zpět do DD proběhla adaptace bez problémů. Vytypované osvojení neproběhlo. Po roce a půl byla opět oslovena nová pěstounská rodina, ve které je Josef od té doby vychováván.

Nikolka/2004 a **Jiří/2001** – nejsou biologičtí sourozenci. Postupně byli svěřeni do jedné pěstounské rodiny, každý zhruba ve 3 letech věku. Manželství pěstounů se však rozpadlo a bylo rozvedeno. Nejdříve pěstouni uvažovali o převzetí dětí do své péče, domluvili se, kdo které dítě přijme, pak ale své rozhodnutí změnili. Mezi dětmi, ač nejsou biologičtí sourozenci, je vytvořena silná sourozenecká vazba. Společně byly umístěny do DD a znovu nahlášené do NRP. Noví pěstouni byli vyhledáni a pěstounská péče byla zprostředkována ihned po rozhodnutí o ukončení PP u rozvedených manželů. Děti jsou spokojené, vyrůstají jako sourozenci, v rodině dobře prospívají.

Marek – v deseti letech byl svěřen pěstounům, u kterých byl 10 měsíců. Pěstouni chlapce vrátili pro údajné lhaní, krádeže a ubližování ostatním dětem. Matka se odvolala proti rozhodnutí o svěřením do PP, poté vzala své odvolání zpět. Následně při rozhodování soudu o svěřením Marka do pěstounské péče, pěstouni toto odmítli. Matka si upravuje podmínky, předpoklad je, že si dítě vezme zpět do péče.

Martin – v pěti letech byl na dobu pěti měsíců svěřen do pěstounské péče, proti které se otec odvolával. Po třech měsících uvádí pěstouni zásadní změnu v chování chlapce, která vedla ke konfliktům. Došlo k psychickému zhroucení jejich vlastního syna. Pěstouni se rozhodli Martina vrátit do zařízení a plně se věnovat vlastnímu dítěti.

Michal – chlapec s psychiatrickou diagnózou, romské etnikum. Od třech měsíců byl umístěn v kojeneckém ústavu, dále v dětském domově a psychiatrické léčebně. Ve čtyřech letech věku si ho převzala pěstounka do péče. Za půl roku ho vrátila s tím, že situace v rodině je neudržitelná. Pěstounka má sama tři vlastní děti, z toho dceru s DMO. Pomoc při řešení situace Michala přislíbili prarodiče, nyní zcela odmítají.

Toto jsou stručně popsané osudy dětí, které zažily neúspěšnou pěstounskou péči, jak je zaznamenává sociální pracovnice Krajského úřadu JČK. Lze z nich zřetelně vyčíst

důvody pěstounů, které je vedly k rozhodnutí pěstounskou péči zrušit – nepřiměřené očekávání od dítěte, neochota spolupracovat s poradenským centrem, přecenění svých sil při péči o nemocné dítě, nezvládnutá příprava ostatních členů rodiny na příchod jiného dítěte, rozpad manželství pěstounů.

Je velmi obtížné se neúspěšné pěstounské péči předem vyvarovat, ovšem výše uvedené kauzy mi připadají značně rizikové od samého začátku. Jakoby pěstouni nedůvěřovali získaným informacím o dítěti a sami chtěli dokázat, že dítě, které jim bylo představeno, není takové, jak jej popisuje psycholog. Při zjištění, že se psycholog nemýlil, dítě odvrhli. Dále chápu jako hrubé podcenění své situace, kdy se pěstounka sama stará o vlastní dítě s DMO a rozhodne se neuváženě starat o druhé dítě s handicapem. Jako selhání vidím odmítnutí nabízené psychologické pomoci ze strany pěstounů. Nabízí se otázka, jaký byl motiv pěstounů při převzetí dítěte do péče, zda to byl skutečně čistě zistný důvod pomoci právě tomuto ohroženému dítěti s jeho potřebami a limity. Každý nezodpovědný přístup pěstounů, který dítě degraduje pouze do role předmětu k dosažení jiného cíle, je nejen neetický, ale především dítě psychicky zatěžuje a ohrožuje jeho další vývoj.

Na krajském úřadě jsou uvedeny i děti vyřazené z evidence NRP

- převážně proto, že byly děti navraceny zpět do biologické rodiny
- dále proto, že se děti vyjádřily tak, že chtějí do své zletilosti zůstat v zařízení a nepřejí si hledat náhradní rodinu (např. 2 bratři ve věku 13 a 14 let)

5.3 Ověření důsledků předčasně ukončené pěstounské péče u ředitelů dětských domovů v Jihočeském kraji.

V jižních Čechách máme 7 dětských domovů a 1 dětský diagnostický ústav, (které jsou spravovány MŠMT). Problém neúspěšné pěstounské péče jsem se rozhodla ověřit přímo u ředitelek a ředitelů těchto zařízení, se kterými jsem vedla rozhovory. Jsou to ti, kteří v první řadě přicházejí do styku s dětmi, u kterých byla pěstounská péče předčasně zrušena, rozhodují o nejvhodnějším postupu případné terapie, mohou tedy nejlépe posoudit dopady neúspěšné pěstounské péče. Vzhledem k tomu, že pracuji v oboru, rozhovory byly vedeny velmi otevřeně, což jistě přispělo k získání potřebných informací. Ovšem přesný přepis těchto hovorů nemohu díky zjištění důvěrných informací uveřej-

nit. Z důvodu zjištění velmi citlivých údajů týkajících se nezletilých dětí, jsou přepisy rozhovorů ponechány v archivu autorky.

Dále jsem se potýkala s problémem, jakým způsobem oslovovat jednotlivé ředitelky či ředitele, aby nedošlo k případné identifikaci kazuistik (přestože všechna jména jsou změněna). Tím, že by bylo zřejmé, zda mi příběh vypráví žena, či muž, by mohlo dojít k odhalení. Rozhodla jsem se pro jednotné oslovování v mužském rodě. Paní ředitelky mi jistě prominou. Mé rozhodnutí vyplynulo jednoduše z toho, že v jižních Čechách řídí DD a DDÚ pět mužů a tři ženy. Identifikovatelný nejspíš zůstane pan ředitel z DDÚ Homole, který má v kraji jedinečné poslání a jehož informace jsou z trochu jiné perspektivy, ovšem jsou velmi podstatné pro řešení problému neúspěšné pěstounské péče.

5.3.1 Řešení aktuálních otázek týkajících se předčasně zrušené pěstounské péče

5.3.1.1 Máte zkušenost s umístěním dítěte do Vašeho zařízení, které přišlo z neúspěšné pěstounské péče?

V naprosté většině ředitelé dětských domovů uvedli, že mají osobní zkušenost s přijetím dítěte, u kterého byla předčasně zrušena pěstounská péče. Pouze jeden z ředitelů se vyjádřil tak, že se osobně s tímto problémem nasetkal, neboť je ve své funkci teprve krátce.

5.3.1.2 Jakým způsobem k Vám přicházejí děti, které byly svěřeny do pěstounské péče?

V dětských domovech, mající také statut zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, přijímají děti, přicházející z předčasně ukončené pěstounské péče, nejčastěji na základě předběžného opatření soudu. Na ten následně navazuje rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy. Také mají někteří ředitelé zkušenost s tím, že děti samy od pěstounů utekly, teprve následně se řešilo zrušení pěstounské péče soudně. Další způsob, jakým děti do DD přicházejí, je po absolvování diagnostického pobytu v DDÚ. Během 2 měsíců, kdy je dítě v DDÚ soud většinou prodlužuje předběžné opatření a zahájí řízení o výchově. V jiném postavení je Dětský diagnostický ústav, který přijímá děti od pěstounů i na dobrovolný pobyt, pokud mají pěstouni s dětmi problém, který nejspíš směřuje k poruše chování. Po absolvování diagnostického pobytu nemusí nutně následovat zrušení pěstounské péče, pěstouni si svého svěřence převezmou zpět. V DDÚ mají zkuše-

nosti nejen s odmítnutím pěstounů, převzít si dítě zpět, ale i naopak s tím, že pěstouni nezavrhlí dítě, přestože to byl agresor, velmi problematické dítě, pěstouni byli ochotní jej vzít zpět.

- *děti, které žijí v pěstounských rodinách, ve kterých něco přestává fungovat, k nám přicházejí buďto na dobrovolný pobyt, nebo druhá skupina dětí, na základě rozhodnutí soudu, tzn. většinou na základě předběžného opatření. Do DDÚ se má dítě dostávat, když má problém, který směřuje k poruše chování. Pokud to tak není, chodí v pořádku do školy, atd., může být svěřen rovnou do DD a my se to ani nedozvíme.*
- *proběhl neúspěšný předpěstounský pobyt. Dítě samo iniciovalo svůj návrat.*
- *zrušení PP se řešilo až dodatečně, protože děti utekly od pěstounů a nechtěly se vrátit.*
- *na žádost dětí, samy uvedly, že už v pěstounské rodině nechtěly být*
- *rozhodnutím soudu*

5.3.1.3 Jaké jste shledali příčiny předčasného zrušení pěstounské péče?

Při hledání příčin, které vedou ke zrušení pěstounské péče, se ředitelé shodli na tom, že to není vůbec jednoduché určit. Je velmi problematické rozkrývat důvody, proč pěstounská péče zkrachovala. V naprosté většině ředitelé uvádějí, že se neshoduje vyjádření pěstounů s vyjádřením dítěte. Ředitelé mají své zkušenosti s tím, že nelze plně věřit dítěti, ale ani tomu, co je napsáno na papíře. Pokud pěstouni chtějí, důvody pro zrušení pěstounské péče si najdou vždycky. Pravda bývá zřejmě někde uprostřed. Ředitelé rozdělili příčiny do třech skupin:

1. problémy na straně pěstounů – příliš vysoké nároky na dítě, které má své limity, přílišné zatěžování úkoly, prací, neposkytnutí vřelého přijetí, týrání dítěte, možná snaha o sexuální obtěžování, rozpad manželství pěstounů, nepřijetí dítěte do rodiny ostatními členy domácnosti.
2. skupinu příčin si s sebou nesou samotné děti – dítě se dostává do kritického věku puberty, kdy se začíná projevovat celá řada dalších problémů. Dítě už může být v takové fázi, kdy nemůže v rodině pěstounů obstát, neboť již vystřídalo více rodin. Prožívá zklamání a nedokáže navázat vztahy s novými pěstouny. Dítě inklinuje ke své biologické rodině, která od něho nepožaduje žádné povinnosti. Dědičnost.

3. příčiny v problematicky nastaveném systému NRP – pěstouni mají jen 30 dnů na rozhodnutí, zda návrh na pěstounskou péči podají, což oběma stranám neposkytuje dostatek času na postupné sblížení. Také požadavek na podporování vztahu dítěte s biologickou rodinou ředitelé vnímají jako velmi problematický úkol, který pěstouni bez pomoci doprovázejících organizací těžko zvládají. I v samotném výběru pěstounů ředitelé spatřují možné příčiny selhání.

Příběhy ředitelů jsou hrůzostrašné, mohlo by to vyznívat i jistým zaujetím proti pěstounům a poukazováním na to, čím vším si děti u pěstounů musí projít. Tady musím s jistotou říci, že ani jeden ředitel nemá vůči pěstounské péči jako takové žádné výhrady. Považují ji za potřebný článek v péči o ohrožené děti. Mnozí ředitelé s pěstouny často spolupracují a jde jim o jediný cíl – nejlepší zájem dítěte.

- *Je velmi problematické rozkrývat důvody, proč pěstounská péče zkrachovala.*
- *Z nějakého důvodu, který se těžko rozkrýval. Oni měli své vyjádření, důvody, byl do toho zapojen i soc. pracovník OSPOD. Různý pohled měly děti, jiný názor měli pěstouni.*
- *Je složité hledat příčiny, někdy může být chyba v samotných pěstounech, v nárocích, v předpokladech, v tom, co očekávají a ve chvíli, kdy se dítě dostává do kritického věku puberty, se může začít projevat celá řada dalších problémů. Např. ve vztahu k biologické rodině, kterou děti mají a kterou chtějí poznat, nebo chtějí navazovat kontakty.*
- *Vyplavaly problémy – možná snaha o sexuální obtěžování.*
- *Pěstounům se rozpadla rodina, vztah manželů byl příšerný, nefungovala celá rodina. Ale nebývá to pravidlem. Proto já říkám, že je strašně složitý z toho udělat nějaké pravidlo. Musel by se zkoumat konkrétní případ dítěte, které neobstálo v pěstounské rodině, proč tomu tak bylo. V řadě případů to může být opravdu problém toho dítěte, ne pěstounů. Dítě už je v takové fázi, ve které už nemůže u pěstounů obstát. Tam jsou rizika, kdy dítě vystřídá x rodin, protože je tam zklamáno.*
- *Nemůžu říci, co všechno se odehrálo v rodině, jaké měli nároky, zda to bylo přiměřené a pro děti oprávněné, anebo ne. Neboť děti mají své limity v sociálním chování.*

- *Statisticky logicky musí být více problémů v pěstounských rodinách, než v populaci. Určitě tady byly děti, které se vracely zpět k pěstounům, a fungovalo to, potom děti, které se vrátit nechtěly, dále tu byla skupina dětí, kdy je nechtěli zpět pěstouni. Všechny tyto varianty. Pak největší problém nastává pro děti, které nechtějí zpět pěstouni.*
- *Když si vzpomenu na první rodinu, ti si to rozmysleli, jakmile přišli na to, že z ní nebude žádný lumen. Druhá rodina už pečovala o dvě děvčata. Ty tuto holčinu zřejmě braly jako konkurentku, začaly si své místo hájit. Vrátila se po týdnu se škrábanci na zádech.*
- *Ten problém nemusí být jen na straně rodičů, ale i dětí. Děti si také s sebou dědičně něco nesou. Nemůžu odsoudit vůbec nikoho. Náhradní rodiče dítěte i děti jsou ve složité situaci.*
- *Problém ve vztazích s biologickou rodinou se přenáší do pěstounských rodin. Ve chvíli, kdy děti začnou hledat informace a stýkat se s biologickou rodinou, začne to skřípat. Což je logické. Pro děti to může být únik. Pěstounská rodina může mít nároky, něco tam musí dodržovat, musí fungovat a něco dělat. Protože většinou jsou to lidé, kteří mají nějaké nároky, a je to správné. A teď nastává střet, protože ta biologická rodina většinou žádné nároky na dítě nemá. Ta ho přijme, ale dítě nebude dělat nic. Protože kvůli tomu se z této rodiny dítě dostalo, většinou. Tak to si myslím, že je taky jeden z důvodů, takové to volání krve, že tam přijde a v pubertě dochází k tomu, že děti odchází od pěstounů. Ve 12, 13 letech začnou problémy. Do 10 let to funguje a pak postupně, jak nastupuje puberta, začnou problémy.*
- *Úskalí je v tom, že pěstouni mají podporovat vztah s biologickou rodinou. Vždyť tyto rodiny známe, ty se přesunou k pěstounům a budou vykřikovat, že toto je jejich dítě, že mají svá práva. To je to jediný, co oni vlastní, o čem oni můžou rozhodovat. To jsou jejich děti. A teď jestliže mají do toho mluvit. Tak to k ničemu nepovede. Jednak znechutí ty pěstouny, pokud to dítě bude starší, navedou to dítě, protože to pořád inklinuje k těm biologickým rodičům, co si budeme povídat. Dítě má své rodiče vyfantazírované, oni mu nalžou, co všechno mu zajistí.*

- *Měli jsme tu sourozence, kteří vyrůstali u biologických pěstounů, staral se o ně otcovský děda dětí. Byly v zuboženém stavu. Oba dva, protože byly týraný. Kluka mlátil bičem, opravdu, v dnešní době. Nikdo na to nepoukáže, protože se všichni dneska bojí. U kluka se projeví problémy, na své bratrance byl hrubý, snad se měl pokusit až o jejich sexuální zneužívání. Jestli to tak bylo, nevím. Na druhou stranu, je normální to, že to co se do dítěte vložilo, to také vydává. Děti na tomto stupni vývoje nejsou schopni odpustit, tak jak se chovají druzí k němu, chová se i on k ostatním. S tím se může potýkat celý život. Holka nebyla tolik bita.*
- *Chlapec začal mít v rodině problémy, alespoň paní to tak uváděla, že se pomohoval, pokálel se uprostřed obývacího pokoje, agresivní byl, neposlouchal, takže ho chtěla dát pěstounka do DPL Opařany. Myslím si, že krátce v těch Opařanech byl, to si nejsem jistý. Zpátky se vrátil do rodiny, ona už ho nechtěla, tak šel do DDÚ a pak k nám.*
- *Máme u nás dítě, které žilo ve 2 pěstounských rodinách. Důvody pro zrušení PP – můžu se jen domnívat, oficiální byly – nezvladatelnost dítěte. V DD se tak nejeví.*
- *Stává se v dnešní době dost často to, že se děti dostávají do rodin, kde si pěstouni pletou dítě s pracovní silou. Není to nic nového. Je to většinou tam, kde byl dán souhlas s pěstounskou péčí tam, kde lidé sami měli určité potíže.*
- *Chlapec putoval po pěstounech. Poslední ho vyhodili do výchovňáku proto, že nejedl podle jejich představy, prostě špatně jedl. To co nám sdělil, i když беру 50% z toho, co řekl on. Vždycky je rozdíl v tom, co je na papíře, a to co říká dítě. A já беру jenom polovinu z toho, co mi říká dítě - takže stejně to bylo dost drastický, kdy musel dělat určité dost náročné práce. Ani nevím, jestli měl nějakou trestnou činnost. Nešťoural jsem do toho, co bylo.*
- *Někteří pěstouni nedovedou vychovat své biologické děti a berou si cizí děti do PP.*
- *Jako kojeneček byla dána do PP. Rodina měla více dětí v PP. Potom rodinu vykradla, to se nedivím, že pěstouni řekli konec, ale vychovávali ji 15,5 roku a pak ji během 3 měsíců odepsali.*

- *Odůvodnění si pěstouni najdou vždycky. U jednoho to bylo před Vánoci – pěstounka ho vyhodila, když kluk nechtěl chodit do školy. Ona nechtěla řešit problémy s chlapcem. Nedošla se zeptat do školy, co je podstatou problému, nevyšvětlila mu nic. Nikdy se nejedná o svaté dítě, každý rodič řeší problémy s dětmi. Ona ho hodila přes palubu a řekne starej se, my už tě nechceme.*
- *Jakmile dítě začne prosazovat své názory, je problém. Třeba poukazuje i na závady uvnitř rodiny. (Např. chlapec upozorní otce, že by mohl s něčím pomoci matce). Toto je můj názor z kauz, které prošly domovem. Nedá se to paušalizovat, návraty jsou rozdílné.*

V praxi se potvrzuje, že zdařilá péče a klidný život v náhradní rodině předpokládá ochotu a schopnost vztahu mezi pěstounem a dítětem, tedy schopnost vzájemné kooperace. Příčiny neúspěšné pěstounské péče poukazují na poruchy vzájemného vztahu uvnitř rodiny, také na křehkost rodinného systému v interakci s okolím.

5.3.1.4 O jak staré děti se jednalo?

Ředitelé se v dětských domovech se setkali s dětmi vrácenými od pěstounů ve stáří v rozpětí od 7 do takřka 18 let. Největší počet dětí přijatých z neúspěšné pěstounské péče byl v rozmezí 12 – 14 let.

- *jednalo se většinou o děti ve věku 13, 14 let.*
- *byl to kluk a holka, sourozenci, ve 13, 14 letech.*
- *v 7 letech se k nám od pěstounky vrátil.*
- *bylo jí 13 let.*
- *zajišťují dítě do 17,5 věku dítěte a pak přijedou, a řeknou, my ho nechceme.*
- *ve 12, 13 letech začnou problémy. Do 10 let to funguje a pak postupně, jak nastupuje puberta, začnou problémy.*
- *za 3 měsíce jí bylo 18 let – týká se to dětí takřka před zletilostí.*

Je patrné, že největší problémy s výchovou dětí mají pěstouni v období dospívání, kdy se u adolescenta významně mění vlastní sebepojetí. Tedy během 5. Eriksonovy fáze vývoje hledání identity. Dospívající odmítají stávající tradice, usilují o sebevymezení.

Ztroskotání pěstounské péče právě v této fázi představuje pro nezletilého značné ohrožení plynoucí z nejistoty a nepřipravenosti na to, čím chce být.

5.3.1.5 V jakém rozpoložení se dítě po odchodu z pěstounské péče nacházelo?

Ředitelé dětských domovů mají zkušenost s tím, že se dítě neprojevuje tak, jak je popisované v odůvodnění soudního rozhodnutí. Hodně častá reakce dětí na zrušení pěstounské péče, je úleva, že nemusejí zpět do pěstounské rodiny. Pocit úlevy zažívaly děti většinou ve starším věku. Děti často projevovaly vděčnost, jistou nenasycenost potřebou být pro někoho důležitým. Děti, přestože přicházely z rodinného prostředí, měly potřebu se na někoho navázat, mít pocit, že někoho zajímají. Pokud mělo dítě zkušenost s odmítnutím od více pěstounských rodin, jeho reakce na určité jednání byla neadekvátní.

- *Mám zkušenost, že to bylo pro děti spíše osvobozující. Že nemusely být v té rodině. V DD jsou děti v pohodě.*
- *Naše zkušenost - když sem děti přijdou, je jedno, jestli k nám přijdou z důvodu týrání, zanedbávání, nebo odmítání ze strany pěstounů - tak všechny děti jsou nesmírně vděčné za to, že se jim tady věnujeme. Máme na ně čas, děti jsou nenasycené tím, že by někoho zajímaly. Všem dětem toto evidentně chybí, a přitom přicházejí z rodin. Ani náhradní rodina jim toto neposkytne.*
- *Dítě se vůbec neprojevuje tak, jak bylo v odůvodnění zrušení PP – nezvladatelnost, agresivita, je výborné. Jak z hlediska školní výkonnosti, tak z hlediska chování. Jak neslo neúspěch? Ve svém důsledku úleva. Vůbec se netrápilo tím, že se dostalo do DD.*
- *Nebyl to kluk špatnej, ale zážitky, které měl, už na něm zanechaly určité stopy a na určité věci reagoval neadekvátně normálnímu stavu. Nemůžeme se tomu divit.*
- *Holčína nevěděla co se svým životem, ani nedostala z domova – od pěstounů, vůbec nic.*

Adolescenti se po odchodu z pěstounské péče nacházejí v nejistém rozpoložení, vykazují emoční labilitu, což komplikuje jejich sebepoznání. Tím, že jedinci prožívají pocit úlevy, jsou ochuzeni o potřebnou zkušenost s odpoutáváním se z vázanosti na rodi-

nu, což je jedním z úkolů dospívání. Násilným přerušением procesu odpoutávání se, je ohrožen vývoj pozitivní identity.

5.3.1.6 Dokážete posoudit, jaký vliv má na dítě neúspěšná pěstounská péče z hlediska psychiky?

V posuzování vlivu neúspěšné pěstounské péče na další vývoj dítěte byly mezi řediteli velké rozdíly. Někteří ředitelé byli opatrní. Uvědomují si, že je to velmi obtížné určit, že právě určitá psychická porucha, či porucha chování může být způsobena přesně tím, že u dítěte došlo ke zrušení pěstounské péče. Naproti tomu další část ředitelů přisuzovala faktu, že dítě prožilo neúspěšnou pěstounskou péčí, až nedozírné následky. Myslím, že jedni posuzovali samotný zlom, tedy dopad samotného zrušení PP, druzí vnímali samotné zrušení pěstounské péče jako vyvrcholení dlouhodobě špatné péče a neblahého působení na dítě. To bylo v případech, kdy se jednalo o velmi závažné případy týrání a zanedbávání dítěte pěstounem.

- *Posoudit, jaký vliv má na dítě neúspěšná pěstounská péče z hlediska psychiky, neumím, nedokážu posoudit. Je velmi obtížné určit, že zrušená pěstounská péče má na svědomí např. právě tuto poruchu chování.*
- *Do jaké míry děti pobyt v DD poznamená poté, co přijdou z pěstounské rodiny, je velmi těžké odhadnout.*
- *Odtud pramení ty nedozírné následky, které jsou v dítěti celý život.*
- *Projevuje se agresivita vůči mladším slabším dětem, naopak velká úzkost, pokud je on v kolektivu nejmladší.*
- *Děti, které mají psychické problémy, jsou samotáři, nikomu z vrstevníků nic neřeknou, bojí se, aby se jim děti neposmívaly.*
- *Když je konflikt, jdou si nadávat, jak já říkám „do mámy“, nebo „do rodiny“. Děti přicházející od pěstounů jsou všechny trošku psychicky labilní, tyto konflikty řešíme často.*
- *Má v hlavě „zmatek“ v chování dospělých, v chápání světa, lidských vztahů a hodnot. Směřuje k malé sebedůvěře. Projevuje se v nedůvěře k lidem obecně.*
- *Že by na ní měl vliv návrat od pěstounů, zrovna na ní ne. A je to dáno její inteligencí.*

Vlivem zrušení pěstounské péče děti prožívají zmatek v chápání světa, jsou agresivní, psychicky labilní, nedůvěřují ostatním, jsou uzavřeni. Tento jev poukazuje na neblahý vliv neúspěšné PP na vývoj vědomí já. Jedinec je vystaven nezdravému pocitu ztráty vlastní identity, vlastní jedinečnosti a vnitřní hloubky, čímž je ohrožen jeho vývoj morálky a odpovědnosti za své chování.

5.3.1.7 Jakou máte zkušenost s deprivací u dětí přicházejících z pěstounské péče?

S deprivací dětí přicházejících z pěstounské péče, mají ředitelé dětských domovů rozdílné zkušenosti. Psychickou deprivaci popisují na široké škále. Přiklánějí se jak k mírným projevům deprivace, tak naopak až k citově plochému, agresivnímu chování dítěte, které v pěstounské péči zažilo velká traumata. Otázka deprivace vzbuzovala u některých ředitelů potřebu upozornit na to, co se jim samotným nelíbí, že poté, co takto deprivované děti, na kterých „se podepsali“ pěstouni, opustí dětský domov a dopustí se trestného činu, veřejnost prohlásí, že je to tím, že byly v „děčáku“. Toto vnímají ředitelé jako jistou nespravedlnost. Také z názorů ředitelů vyplývá uvědomění, že s psychicky deprivovanými dětmi pracují denně, ovšem nejsou schopni stav dětí uspokojivě řešit.

- *Tady odcházejí děti a ony vás objímají. Já mu říkám, vždyť jsem toho pro tebe zase tolik neudělal a ony potřebují kontakt a okamžitě se navážou. Hledají někoho, koho by mohly obejmout, koho by mohly považovat, že je jako jejich.*
- *Všichni se na něm v pěstounské rodině vybijeli, protože byl nejslabší. Ten kluk i na mladších slabších dětech vrací to, co se dělo jemu.*
- *Každé dítě, které sem nastoupí, je deprivované, ať přijdou z biologických rodin nebo od pěstounů. S větší deprivací, se kterou se sem dostaly, ovšem neodchází.*
- *Je zřejmé, že to v rodině nefungovalo delší dobu, dítě vyhledávalo dospělou osobu, ke které by mohlo přilnout. Zrušení pěstounské péče bylo už jen vyvrcholením dlouho nefungujícího vztahu.*

Ze sdělení ředitelů vyplývá, že všechny děti přicházející od pěstounů vykazují určitý typ psychické deprivace. Znamená to tedy, že se dětem v náhradní rodině nedařilo v dostatečné míře uspokojovat některé základní psychické potřeby, u dětí nedocházelo k potřebné stimulaci. Výskyt psychické deprivace u dětí přicházejících od pěstounů, svědčí o nevytvoření vzájemné vazby mezi pečující osobou a dítětem.

5.3.1.8 Jakým způsobem pracujete s dětmi přicházejícími od pěstounů? Co nejvíce potřebují?

Ředitelé DD shrnuli problémy, se kterými se setkávají po přijetí dítěte, které přichází od pěstounů. Ve všech dětských domovech mají potřebné odborníky pro práci s dětmi s poruchami chování. Speciální pedagogy, etopedy. Psychology mají externě nasmlouvané. Pro ředitele je důležité mít o dítěti potřebné informace. Důležitá je diagnostika. V žádném případě nechtějí působit represivně, uvědomují si, že pro dítě, přicházející z neúspěšné pěstounské péče, je důležité zažít pocit přijetí a projevení zájmu. Ředitelé si uvědomují složitost začlenění dítěte, přicházejícího od pěstounů a přijetí pravidel DD. V dětském domově funguje pravidelný režim, pro některé děti v tom může být problém, se kterým se dlouho vyrovnávají. Od všech ředitelů jednoznačně vyplynul zájem řešit potřeby dětí, žádný z nich avizované problémy dětí nepodceňoval, naopak byl připraven nabídnout pomoc, která nakonec ani nebyla potřeba.

- *U nás se dětem líbí. My tady na ně máme čas. V řadě případů se podaří dítě nějakým způsobem nastartovat. Snažíme se, aby byly v bezpečí. Nenosi zde nálepku, že je špatný. Přistupujeme k dětem tak, že ony k nám přicházejí a my jim jdeme pomoci. A ty to buďto přijmi, anebo nepřijmi. Jsou taky děti, které to nepřijmou, utíkají. Tam je zase jiné jednání. Není potřeba děti trestat, nebo z toho tady vytvářet nějaké polovězení. Jsme školské zařízení. Děti u nás potřebují zažít pocit přijetí, to je pro ně velmi důležité.*
- *Těmto dětem je potřeba udělat diagnostiku, zjistit příčinu, zjistit, jakým způsobem s nimi pracovat.*
- *V DD se dětem očividně ulevilo. Jsme domluveni s personálem, že v případě změny chování se děti objednají k psychologovi, zatím to nepotřebovaly.*
- *Umístil jsem ho do speciální buňky a ani známka po projevech, které tam pěstounka uváděla. Že by byl agresivní, vulgární, odmítal cokoli dělat, se všemi se pral, nic takového u něho nebylo.*
- *Bylo na něm vidět, že chce mít klidné prostředí, ten režim mezi dětmi, které mu neubližovaly, zažil tady vlnnost vstřícnost a zažil takové to, že měl ke komu přijít, kdo ho pohladil. Bylo na něm očividné, že se zklidnil. Chodili jsme s ním do poradny na psychiatrii, navštěvoval psychologku. Nebylo potřeba, aby docházel na následné terapie.*

- *Následky na dívčině? – návštěva psychologa, atd. – nic takového nepotřebovala.*
- *V DD jsou k dispozici speciální pedagogové, etopedi, smluvní psychologové.*
- *Na děti se nesmí naléhat, třetí, čtvrtý den děti přijdou a začnou řešit svůj problém.*
- *Taky je problém, že to co mám na papíře, neobsahuje kompletně všechno. Nejsou tam psychické, ani somatické ani výchovné problémy dítěte. Pokud je to ADHD, to tam napíše každý, ale specializované problémy se nikde nepíšou, např. možná trochu perverze z kterékoliv strany, to tam nepíše nikdo, nikdy. A to je dost problematické potom s dítětem pracovat.*
- *Dítě se hned po nástupu neotevře, to trvá dost dlouhou dobu, než dítě řekne něco, a také to neřekne jen tak někomu. Když si vybere jednu z tet DD, které jsou tady, tak tam je šance, že během týdenního střídání lidí, se informace dostanou včas. Pokud si vybere např. našeho kantora z DD a přitom dítě dojíždí mimo DD do učiliště, je to dost dlouhá prodleva od podání informace, než se informace dostanou od dítěte k odborníkům. Dítě bývá přes týden na internátě, v pátek odpoledne tu zase není učitel. Také nemá dítě pokaždé náladu, když se s tímto kantorem sejde, povídat o svých problémech. Např. se setkává učitel s dítětem namátkově na vycházce.*
- *Je dost velký oříšek pečovat o vrácené dítě z PP. Dítě je u pěstounů zvyklé na určitou volnost, v DD je režim sešněrovaný. Mají svačinku, kroužky, zájmy, přípravu do školy. Tedy může být jen 2 hodiny někde samo. Než se dítě přizpůsobí, trvá to čas. Ne každé dítě to ustojí. Některé děti jsou chytlavé na ne právě správné řešení situace.*
- *Mají klasickou péči, kterou udělá babička, teta, sestra. Kde se nerozlišuje, jestli je to moje dítě, tvoje dítě. Je to naše dítě.*

Ředitelé v praxi potvrzují, že dětem přicházejícím z neúspěšné pěstounské péče nejvíce chybí pocit přijetí, zájmu a bezpečí. Tento fakt svědčí o nenaplněné potřebě životní jistoty. Vzhledem k tomu, že tato potřeba je naplňována v mezilidských citových vztazích, lze říci, že zrušení pěstounské péče znamená vyvrcholení problému s nepříznivými vztahy v pěstounské rodině, neposkytnutí zážitku lásky.

5.3.1.9 Jak se daří začlenit do společnosti dětí, u kterých byla předčasně zrušena pěstounská péče?

Ředitelé dětských domovů si uvědomují individuální potřeby dětí, u kterých byla předčasně zrušena pěstounská péče. Podle toho se snaží každému dítěti jednotlivě pomoci s řešením aktuálních problémů. Začlenění do společnosti probíhá jinak u takřka zletilého mladistvého, jinak u školáka praktické školy. Ředitelé uvádějí, že mají zkušenost i s bezproblémovým začleněním nezletilého dítěte mezi lidi. Poukazují na důležitost výchovy k zodpovědnosti, která dětem ulehčí vstup do společnosti. Důležité je i správně uvážít, který dětský domov je pro konkrétní dítě nejvhodnější. (Tady nejspíše narážejí na aktuální problém, který řeší poté, co vstoupil v platnost nový občanský zákoník. Do konce roku 2013 vybíral pro dítě vhodný dětský domov ředitel DDÚ, nyní, tedy od roku 2014, je to v rukou soudce, který dítě nezná, osobně ho neviděl, neví, který domov je pro jaké dítě vhodný, atd. Ředitelé věří, že jde o přechodný stav, který se rozběhne, budou jednat se soudci...). Podle aktuálního stavu dítěte se nabízí buďto klidné venkovské prostředí pro jeho zklidnění a začlenění se do malého kolektivu, nebo samostatnějším větším dětem se umožní převzít za sebe větší zodpovědnost a fungovat v buňce vrstevníků jako ve své domácnosti. Další způsob začlenění do společnosti je ten, že dítě obnoví kontakt s biologickou rodinou. Po dosažení zletilosti některý DD nabízí svěřenci startovací byt.

- *Někdy se podaří navázat kontakt s biologickou rodinou. Je umístěno v DD a do rodiny dochází na víkendy. Anebo děti zůstanou v DD do 18-19 let a odcházejí spolu s dětmi, které v pěstounské rodině nebyly.*
- *Je to na nás, na dětských domovech, aby se u nás dětem dařilo dobře, cítili se bezpečně. Vždycky je to o tom, kdo v domovech pracuje, jaké dokážeme vytvořit klima. Potom je pro děti snadnější zapracovat se.*
- *Známe dětské domovy, které jsou vhodnější spíše pro děti méně samostatné, protože víme, že těmto dětem dokážou poskytnout klidné bezpečné prostředí. Také známe domovy, které zase velmi dobře pracují s dětmi samostatnějšími. A je to vždycky o lidech. Pro další začlenění dítěte je potřeba uvážlivě zvolit i dětský domov.*

- *My víme, že kluk nedělá příliš velké pokroky, my jsme rádi, že se zklidnil, že je spokojenej, že je ve škole teď šťastnej, protože tam exceluje, je konečně úspěšnej. Proč mu to nedopřát.*
- *Dobře se začlenila, dnes je v 9. třídě a hlásí se na střední školu. Má zájem o cestovní ruch.*
- *Dívka šla do azylu, personál DD se složil na nádobí, dostala peřinu, pod kterou tady spala. Za 3 měsíce v DD nemá dítě nárok na stejnou podporu – příspěvek do života, jako dítě, které je v DD delší dobu.*
- *Výchovou dětí – je potřeba, aby si děti uměly nést zodpovědnost za své problémy. Každému se něco přihodí, ale je potřeba, aby dítě přišlo a na férovku řeklo, co se stalo. Průšvih se může stát komukoli, ale musím umět říci – tohle jsem způsobil, a jak z toho ven.*
- *K domovu patří startovací byty. Měli jsme tu dívku do 23 let. Zůstala tu bydlet v pracovním procesu, platila nám minimum, aby byly pokryté provozní náklady. Tato dívka se vypracovala, dělá mistrovou, sehnala si podnájem, má chlapce, 1x za 14 dnů jezdí na návštěvu.*

Jak se daří začlenit dítě do společnosti, poté co prožilo neúspěšnou pěstounskou péči, je pro ředitele dětských domovů těžké posoudit, neboť mají jen omezené možnosti dítě sledovat i do dospělosti. Vrůstání do společenských vztahů a přizpůsobování se okolnímu prostředí je pro dospívajícího s narušeným vývojem potřeb jistě náročné. Bylo by vhodné zaměřit další výzkum tímto směrem.

5.3.1.10 Jakým způsobem probíhá opětovné zařazení dítěte do evidence NRP?

Ředitelé se aktivně podílí na případových konferencích, které probíhají na krajském úřadě. V multidisciplinárním týmu zvažují, zda je již vhodná doba opětovně dítě navrhnout do evidence NRP a vyhledávat dítěti novou náhradní rodinu. Ředitelé mají také v hojné míře zkušenost s tím, že dítě samo odmítne zařazení do evidence NRP, neboť si žádné další sžívání s novou pěstounskou rodinou nepřejí. Zajímavé je zjištění, že s některými dětskými domovy pěstouni spolupracují, zatím co do jiného zařízení žádní pěstouni nedocházejí.

- *Je povinnost dítě zařadit do NRP. Z té kategorie dětí, které k nám přicházejí od pěstounů, by se mělo velmi citlivě dbát na to, jaký je názor dítěte. Když dítě řekne, že do pěstounské rodiny nechce, mělo by se to respektovat.*
- *Díky velkému tlaku, že je nutné všem dětem najít náhradní rodinu, se hledala příbuzenská rodina. Našla se nějaká sestřenice otce, která sama měla v péči 4 děti. Soud jí dítě svěřil a ona ho týrala.*
- *To jsem byl na krajském úřadě na případové konferenci. Společně s psychologem jsme se shodli. Ten také tvrdil, že tento chlapec není vhodný do NRP. Výstup případové konference byl takový, že je potřeba, aby se dítě zklidnilo a postupně mu najít nějakou pěstounskou rodinu nejlépe v kraji, aby se mohl postupně navazovat. Nikdo vhodný se nenašel. Bylo to odročeno, za půl roku. Byli jsme opětovně objednaní, udělala se vyšetření, kdy bylo doporučeno, že chlapec se značně zklidnil. Já jsem zastáncem toho, pokud to dítě je stabilizované, psychicky vyrovnané, uklidněné, je možné vyhledat náhradní rodinnou péči, ale aby to bylo v dostupnosti domova, aby si dítě postupně zvykalo.*
- *Podarila se najít pěstounka, která je ochotná velmi pozvolna navazovat vztah s dítětem, a je i z tohoto kraje. Snad to vyjde. Po období, kdy dítě potřebovalo stabilizovat v neutrálním prostředí v DD, začínáme spolupracovat, aby mohlo přejít do náhradní rodiny.*
- *Sama dívka, která byla ve dvou pěstounských rodinách, už zamítla umístění do další pěstounské rodiny, s tím by byly spojené další stresy. V domově se jí ulevilo.*
- *Pěstouni vůbec nejezdí do DD. Nechtějí předem navázat kontakt s dítětem. Za 18 let tu nebyli jediní pěstouni.*

Při řešení otázky opětovného zařazení dítěte do evidence NRP, je nutné vycházet z aktuálního psychického stavu dítěte. Je zde značně limitující věk dítěte. Ředitelé uvádějí, že mnohé děti v adolescentním věku odmítají znovu navazovat vztah s další rodinou. V praxi tak potvrzují stanovisko Matějčka, že od jistého věku je již nemožné se spontánně přizpůsobit vnitřní atmosféře nové náhradní rodiny. Pro tyto děti je dobrým řešením náhradní institucionální výchova.

5.3.1.11 Jak problému s neúspěšnou pěstounskou péčí předejít?

Na dotaz, jakým způsobem problému s neúspěšnou pěstounskou péčí předejít, nebo aby k tomuto problému docházelo jen minimálně, se ředitelé dětských domovů vyjadřovali zcela různě. Zřejmě podle toho, kterou část systému o ohrožené děti vnímají osobně jako nejproblematictější. Ředitelé vnímají problematický už samotný výběr pěstounů, kterých je málo, a jsou málo tolerantní. Velkou důležitost přikládají práci OSPODu, kdy sociální pracovníce musí ihned z počátku reálně posoudit, zda je prostředí pro výchovu dítěte v rodině vhodné, či nikoliv. A nadále pěstounskou rodinu kontrolovat, mít dostatečné průběžné informace o tom, jak dítě v rodině prospívá, případně nabídnout pomoc pěstounům s výchovou dítěte dříve, nežli se situace vyhroťe a stane se neúnosnou. Kontroverzní názor měl jeden z ředitelů, který možné vyřešení problému viděl v umístování dětí včas do DD, a ne až v 15-ti letech. (Vysvětluji si jeho názor tak, že v DD je s problémovými dětmi v tomto věku už těžké pořízení a ani se pro ně v 15-ti letech nenajde žádná vhodná náhradní rodina.)

- *Uvážlivě posuzovat prostředí, do kterého má dítě přijít. Největší problémy máme s dětmi, které se vrací od biologických pěstounů, tedy od těch, kterým se pěstounská péče nezprostředkovávala přes krajský úřad, ale oni si podali rovnou návrh k soudu.*
- *Jak tomu předejít – dávat děti v dřívějším věku do ústavní péče, a ne umísťovat děti v 15-ti letech.*
- *Urychlit výběrové řízení pěstounů. Nechat pěstouny projít hlavně psychologickým testováním. Aby mohli s dětmi začít hned. Není to ve financích. Ne každý je schopný děti vychovávat.*
- *Tím, že pracovníce OSPODu budou hlídat pěstouny mnohem více, než kohokoliv jiného. Aby byl OSPOD schopen říci, že se pěstouni o děti skutečně dobře starají.*
- *Je nutné hledat takové pěstouny, které dětem dají i něco niterného ze svého vlastního života. Že děti přivedou i na svoje koníčky. Málokterý pěstoun chtěl těmto dětem dát něco ze sebe. On se snažil, aby dítě naučil režimu, poslouchat příkazy. Ale aby ho s sebou vzal např. na ryby, to neudělal, v tom je problém.*

Řešení problému s neúspěšnou pěstounskou péčí, spočívá především v uvědomění si závažnosti problému. Přehlížením této problematiky by mohla být ohrožena celá společnost. Při narůstajícím počtu žadatelů o NRP je nutné zmobilizovat celý systém ochrany dítěte v ČR. Vychovávat ohrožené dítě v náhradní rodině je velmi složité. Žadatel, který má dostatečné předpoklady pro to, stát se pěstounem, musí být ochoten pravidelně spolupracovat s poradenskými centry a OSPOD. Pěstoun se nesmí bát pracovat sám na sobě podle „desatera“ vytvořeného Matějčkem a Dytrychem.

5.3.1.12 Jaký máte názor na hostitelskou péči? Byla by to alternativa? A je zapotřebí změna legislativy ohledně hostitelské péče?

Názor na hostitelskou péči mají ředitelé v naprosté většině kladný. Různí se však v požadavcích na hostitelskou rodinu. Část ředitelů je ochotná spolupracovat s lidmi, kteří projeví zájem, předloží OSPOD výpis z rejstříku trestů, OSPOD v rodině provede návštěvu a posoudí, zda je prostředí pro dítě vhodné. Tento postup umožňuje současná legislativa, není potřeba nic v zákoně upravovat. Jen je problém, že o tomto způsobu péče o ohrožené děti z dětských domovů, veřejnost neví. Jen v blízkosti domovů, např. rodiče spolužáka, se kterým se dítě kamarádí, žádají tyto rodiče ředitele o návštěvu. V kompetenci ředitele je povolit jednodenní návštěvu. Druhá část ředitelů se nespokojuje s legislativním rámcem, požadovali by, aby rodiny žádající o hostitelskou péči, podstoupili minimálně psychologické testy, které v rámci příprav vypracovávají pěstouni. Toto prověřování je zdlouhavé, ovšem dle ředitelů potřebné, aby se vyloučily případné patologie osobnosti. Nicméně debata o hostitelské péči byla vedena spíše na teoretické bázi. Jen minimum dětských domovů má s touto formou péče osobní zkušenost, přestože by to byl způsob, jak dětem alespoň o víkendů či prázdninách dopřát rodinný model výchovy. Hostitelská péče je vhodná spíše pro starší děti, kterým se nechají dobře vysvětlit požadavky hostitelů. Mladší děti by nemusely pravidla hostitelské péče pochopit a mohly by se dožadovat po hostitelích většího a většího rozsahu styku, což by pro rodinu nemuselo být únosné. Nakonec by takováto spolupráce mohla skončit úplným přerušáním kontaktů a zklamáním dítěte.

- *Názor na hostitelskou péči – tady nemáme žádnou zkušenost – podle toho, jak se bavíme s řediteli DD, byl bych toho přítel. Pokud to bude vhodná rodina, proč by nemohlo mít dítě možnost jet někde na víkendy nebo na prázdniny, kde by se dostalo zase do jiného prostředí. Vidělo by jiné přijetí, jiné vzory, fungování v rodině. Hostitelská péče mi připadá jako dobrá věc. Protože to může dělat*

opravdu jen ten, kdo chce něco dát přímo dítěti. Nemá za to nic, jen svůj pocit. U nás to nerealizujeme, u nás jsou děti krátkou dobu.

- *Hostitelská péče – nemáme žádné rodiny. Nemusí být ani vyškolení. Může být cizí rodina, která by byla ochotná si dítě např. 1x za měsíc vzít. OSPOD udělal šetření v rodině, oni doložili výpis z rejstříku trestů. Pokud lidi jsou dobře situovaný, aby to nebylo kvůli dávkám, jsou empatický a chtějí nějak pomoc, pokud by byly tyto rodiny, které si vezmou děti na víkend, proč ne.*
- *Spíše by se měla dělat agitace na hostitelské rodiny. Oni o tom lidé vůbec nevědí. Vůbec se o tom nemluví. Spousta lidí vůbec neví, co to je, co to obnáší. A to si myslím, že je takový mezistupeň. Pokud dítě bude v této rodině fungovat, oblíbí se navzájem, tak kdyby chtěli poté vstoupit do pěstounské péče, proč ne. Ale nastavit to tak, že teď do jednoho měsíce se musím rozhodnout si dítě vzít, nebo ne, jestli se mi líbí, jestli mě poslouchá, to víte, takto je to příliš obtížné.*
- *Hostitelská péče – byla by alternativa. Nevím, kde je zakopaný pes. Celá řada lidí projevila zájem, odkážu je na příslušná místa a už se ti lidé neozvou. Viděl bych to pro určité lidi a pro naše určité děti jako vhodnou variantu. Délka proškolení trvá dlouho, ale je to dobře, aby se zjistilo, jaký mají motiv, co jsou zač.*
- *Děje se to, že např. rodiče spolužáků požádají o návštěvu dítěte. Povolit pobyt na jeden den je v kompetenci ředitele. Na více dnů musí být povolení ve spolupráci s OSPOD, který musí dát souhlas. U dětí, které dokážou navázat kvalitní vztah s kamarádem, se děje to, že rodiče kamaráda si je vezmou k sobě na návštěvu.*
- *Hostitelská péče – nefunguje vůbec, lidé o to nemají zájem. Rodiče spolužáků ano, to je kamarádská návštěva, tomu neříkám hostitelská péče. 3x do roka na oslavu narozenin, nebo na bazén, pěší výlet. Jezdili sem za holčinou jedni lidé, přijeli v sobotu ráno, v sobotu večer odjeli. Ukazovala jim okolí. Abych zde pracoval s lidmi, kteří by měli glejt Hostitelské péče, nikdo takový nefunguje. Vyškolení a testy trvají moc dlouho, než dostanou rozhodnutí, dají od toho ruce pryč.*

5.3.1.13 Jak hodnotíte systém péče o ohrožené děti v ČR?

Během rozhovoru s řediteli dětských domovů se často stočilo téma hovoru k současnému systému o ohrožené děti. Uvažovala jsem o tom, zda tuto otázku ve své práci

zveřejnit, neboť se zdánlivě netýká problémů dětí, u kterých byla zrušena pěstounská péče. Rozhodla jsem se nakonec názory ředitelů uvést, protože mě naprosto odzbrojili svým přístupem. Dětské domovy v Jihočeském kraji vedou profesionálové, rozhodně se nejedná o unavené opotřebované osobnosti nacházející se v určité fázi syndromu vyhoření. Jsou zapálení pro věc, ochotní spolupracovat s ostatními složkami systému. Jejich názory poukazují na mnohá absurdní úskalí, se kterými se při práci s dětmi potýkají. Pokud mám zdůvodnit tuto otázku vzhledem k cíli práce – kterým jiným zodpovědným lidem bychom měli svěřit péči o děti, které zažily zrušení pěstounské péče, než právě těmto.

- *Myslím si, že úskalí náhradní rodinné péče je to, že se nenajdou pěstouni v rámci kraje. Potom je pro pěstouny velmi obtížné postupně navazovat vztah s dítětem. Oni si dítě odvezou rovnou domů a mají jen 30 dnů na to, aby se rozhodli. To dítě, které je zvyklé tady, jede 1x – 2x na návštěvu a během měsíce se musí pěstouni rozhodnout.*
- *Ve společnosti vždycky bude skupina dětí, které budou nějakým způsobem ohrožené, zanedbané, a o ty se musíme postarat.*
- *Myslím si, že systém není špatně nastaven. Vždy bylo umístění dítěte do ústavního zařízení až poslední varianta. Musí se projít více kroků, než k tomu dojde. Hledají se příbuzní, pěstouni, zkouší se různé případové konference...*
- *V DDÚ jsme schopni doporučit, jaký dětský domov je vhodný pro konkrétní dítě. Je propracovaný systém, víme, podle potřeb dítěte, kterého ředitele oslovit, aby dítě přijal. Ta zařízení známe, víme, jak mají nastavená kritéria, což soudci ovšem neví. A nemůžou to vědět logicky.*
- *Budou rodiny nefunkční. Nikdo nemusí mít obavy, že by neměl práci. Ale bylo to popsáno tak, že nejstrašnější je ústavní výchova, ideál je pěstounská péče a pak jsou ještě ty Klokánky. A místo toho, aby se řeklo, že tady na tom prostoru mají všechny tyto služby své opodstatnění a jsou ve prospěch dítěte, se dnes říká, že vy jste to špatný a my tedy budeme dělat to dobrý. Všechna zařízení dnes úplně nesmyslně konkurenčně bojují, přestože přece vůbec o žádnou konkurenci nejde. Místo toho, abychom spolupracovali. My tady nemáme problém s tím, že bychom nespolečně spolupracovali. Já to беру jako prioritu spolupracovat s pěstouny, biologickými rodinami, s OSPODy, atd.*

- *My potřebujeme, abychom mohli v klidu dělat to, co je potřeba, to co dělat máme. Aby nám nikdo neházel klacky pod nohy. A aby naopak, ti, kteří k tomu mají co říci, se snažili, aby péče byla provázaná, aby následovalo něco po dětském domově.*
- *Je nastavený špatný postoj vůči dětskému domovu. My máme dítě svěřené rozsudkem, ale musíme shánět podpisy rodičů do nemocnice, když je potřeba lékařský zákrok.*
- *Nechci, aby to vyznělo tak, že máme v našem zařízení problém s pěstounskou péčí, to tak určitě není, právě naopak. Jestli tady půjde 5 dětí do pěstounské péče, tak zaplat' pánbůh za to.*
- *Je zde problém s předáváním informací. Jsou sociální pracovníci, kteří nevědí o rodině nic. Já je mnohdy informuji o tom, jaká je situace v rodině, kolik mají peněz.*
- *A je to vždycky o lidech. Malá zařízení jsou jednoznačně lepší, to bych preferoval taky. Vždycky záleží na osobnosti pečujícího člověka. Ať je to pěstoun nebo teta v zařízení.*
- *Všechno je v lidech, co si budeme povídat. Pokud budeme svou práci dělat dobře, budou se mít i děti dobře. To co mají dnešní děti v DD, to moje děti doma neměly. Ve vybavení to není.*
- *Můj názor je takový, že alespoň tu nejvíce postiženou skupinu z hlediska výchovného, si má nechat stát, který musí garantovat nějaký standard, musí garantovat kontrolu, dohled – státní zástupkyně, OSPODy, školská inspekce. Pokud se problémové dítě svěří někomu, kdo nemá tento standard, nemá kompetenci, tak nevíme, co se tam bude dít.*
- *Byl bych pro to, aby se DD přetransformovaly v nějaká výchovně léčebná zařízení, například pro mladé závislé děti do 15-ti let, pro tyto děti žádné zařízení není. V sociální oblasti bude vždycky práce dost. Ty děti budou vždycky. Iluze, že se zbavíme problému, není reálná, protože procento dětí, jako jsou mentálně postižení, tak s poruchami chování bude vždycky.*

5.3.1.14 Jak hodnotíte systém nastartovaný podle slovenského modelu?

Ve třetí kapitole se zabývám systémem náhradní rodinné péče na Slovensku, protože aplikace tohoto modelu nyní probíhá v ČR. Během rozhovoru s ředitelem byly zjištěny aktuální informace týkající se zkušeností ze Slovenska, které považuji za důležité zveřejnit. Týká se to budoucnosti dětí, které budou umístovány do pěstounských rodin a u kterých, pokud nebude fungovat kontrolní mechanismus, nebude probíhat systém vzdělávání pěstounů, reálně hrozí, že tyto pěstounské péče budou krachovat. Za důležité považuji, že se našemu ministrovi, oproti Slovensku, nepodařilo do novely zákona prosadit termíny, do kdy by měly být kojenecké ústavy zrušeny. Souhlasím s ředitelem, že by se trend náhradní rodinné péče měl rozvíjet postupně, plynule. Každý násilný zásah do propracovaného systému znamená ještě větší ohrožení již tak životem zkoušených dětí.

- *Před více než 7 lety, udělali na Slovensku systém profesionální pěstounské péče, aby se snížil počet dětí v dětských domovech. Na podzim loňského roku jsme se sešli na společné konferenci a výstupem je to, že se sice výrazně zvýšil počet dětí v pěstounské péči, ale vůbec se nesnížil počet dětí v ústavěch. Postupně, nejprve počet dětí s nařízenou ústavní výchovou klesl, ovšem dnes se dostali i nad tu úroveň, co měli předtím. A že zjišťují spoustu problémů, které se tam staly. Oni to tam mají ještě trochu jinak nastavené, pěstouni jsou profesionální a jsou zaměstnanci určitých dětských center. Takže to dětské centrum má ještě kontrolní mechanismus, může navštěvovat rodinu. Tady to má jen OSPOD, a ten toho má až nad hlavu. Tam se stalo – např. že svěřili dvě děti 22-ti letému chlapovi a on jedno z nich zabil. Taky přiznávají, pokud si mysleli, že je to ta správná cesta, že to taky není úplně ono. A my se tomu chceme dnes přiblížit. Ale to už dneska nikdo neslyší. Nikdo si dnes nepozve Škovieru, nebo ředitele Bratislavského centra, aby jim ukázal statistiku a řekl jim o problémech. Přestože to dělají 7 let a mají již nějakou zkušenost. Já si myslím, že by to měl být přirozený proces. Ať se podporuje pěstounství, podporují se pěstounské rodiny, které to chtějí dělat, ať se ale omezí počet dětí v pěstounské rodině. Když se omezují počty dětí ve skupině v zařízeních, tak přece nemůžeme mít pěstounské rodiny s osmi dětmi...*

5.4 Kazuistika

Během rozhovorů s řediteli dětských domovů jsem vyslechla různé příběhy. Ovšem na osud malého Jiříka nemůžu během psaní této práce zapomenout. Také možná proto, že jsem měla možnost se s ním setkat osobně. Je neuvěřitelné, s čím vším se musí malé dítě postupně vypořádat. Zde je příběh, ze kterého je zřejmé, jaký dopad může mít na dítě neúspěšná pěstounská péče, kolik úsilí je zapotřebí vynaložit na obnovení sebedůvěry malého chlapce, přičemž výsledek práce celého týmu je nejistý. Jazyk a styl vyprávění jsem ponechala tak, jak mi byl přednášen, neboť je z něj cítit neopakovatelná osobní angažovanost ředitele do případu chlapce:

„Máme chlapečka. Nejdřív jsme měli i jeho starší sourozence. Rodina – alkoholicí, gambleři, drogově závislí. Čtyři sourozenci, 3 šli rovnou k nám, nejmladšímu Jiříkovi nebyly ještě 3 roky, tak byl umístěn v kojeneckém ústavu. Děti tady byly 3 roky bez jakéhokoliv zájmu rodičů. Potom, když tomu chlapečkovi měli být tři roky, tak byl navržen do náhradní rodinné péče. Objevili se pěstouni, kteří by o něj bývali měli zájem, ale matka posledním dnem zažádala o přemístění dítěte za ostatníma dětma. Uvedla, že důvod, proč za ním nejezdila, byl ten, že to měli z ruky. Takže chlapeček se přemístil k nám ve třech letech. Byl tady zhruba necelý rok a rodiče po jedné návštěvě, kdy měli všechny děti doma, požádali soud, aniž by o tom DD věděl, o zrušení ústavní výchovy. Aniž by si soud vyžádal jakoukoliv zprávu, zrušil ústavní výchovu. Všechny 4 děti vrátil do rodiny. Matka následně přišla do jiného stavu, přecházela opilá po přechodu pro chodce společně s tímto nejmladším synem za ruku, no a srazilo ji auto. Kluk byl u toho, tomu se nic nestalo, ale máma zemřela. Zůstal otec se čtyřmi dětmi sám. OSPOD chtěl, aby děti i nadále zůstaly v rodině, že jim budou pomáhat. Otec chodil do hospody, pil, hrál automaty, opil se doma, spadl a zemřel. Zase u toho tento Jiřík byl. Rychle se hledalo, kam děti umístit. Na krátkou dobu šli do ZDVOP. Tam byli velmi krátce. Už tenkrát jsem se domlouval s diagnostikem, snažil jsem se, aby dali děti zpátky k nám, protože tady byly zvyklí. Když tenkrát odcházely, tak plakaly, nechtěly domů, ptaly se proč, a tak. Díky velkému tlaku, že je nutné všem dětem najít náhradní rodinu, se hledala příbuzenská rodina. Našla se nějaká sestřenice otce, která sama měla v péči 4 děti. A tyhle 4 děti se tam daly. Jenomže ten Jiřík byl ze všech nejmladší. Navíc ta pani měla velké psy, které upřednostňovala před výchovou dětí. Vše se točilo kolem psů a tento chlapec byl na konci a ostatní děti ho otloukaly. Jiřík začal mít v rodině problémy, alespoň pani to tak uváděla, že se pomočoval, pokálel se uprostřed obývacího pokoje, agresivní byl, neposlouchal, takže ho chtěla dát do DPL Opařany. Myslím si, že krátce v těch Opařa-

nech byl, to si nejsem jistý. Zpátky se vrátil do rodiny, ona už ho nechtěla, tak šel do DDÚ. A to si vezměte, že se tohle všechno tomu dítěti dělo od tří let, kdy k nám přišel, ve čtyřech odcházel, to začaly tyhle změny a v 7 letech se k nám vrátil. Diagnostický ústav, protože věděl, že to dítě bylo u nás, a že máme malé klidné prostředí, souhlasil a dal Jiříka k nám. Umístil jsem ho do speciální buňky a ani známka po projevech, které tam pěstounka uváděla. Že by byl agresivní, vulgární, odmítal cokoli dělat, se všema se pral, nic takového u něho nebylo. Ten kluk si nás tady moc nepamatoval, malinko, jen tehdy, když jsme mu ukazovali fotky, tak ano. Po roce začaly znova tlaky na pěstounskou péči. Což jsem se postavil tvrdě proti tomu. Stále jsem tvrdil, že do NRP ne. A ten kluk sám ani nechtěl. Bylo na něm vidět, že chce mít klidné prostředí, ten režim, mezi dětma, které mu neubližovaly, zažil tady vlídnost vstřícnost a zažil takové to, že měl ke komu přijít, kdo ho pohladil. Bylo na něm očividné, že se zklidnil. Chodili jsme s ním do poradny na psychiatrii, navštěvoval psychologku. Nebylo potřeba, aby docházel na následné terapie. Tak jsem byl na krajském úřadě na případové konferenci. Společně s panem doktorem Nesnídalem, psychologem jsme se shodli. Ten také tvrdil, že tento chlapec není vhodný do NRP. Výstup případové konference byl takový, že je potřeba, aby se dítě zklidnilo a postupně mu najít nějakou pěstounskou rodinu nejlépe v kraji, aby se mohl postupně navazovat. Nikdo vhodný se nenašel. Bylo to odročeno, za půl roku. Mě bylo uloženo, abych mu vyhledal psychoterapii. Byli jsme opětovně objednaní, udělaly se vyšetření, ze kterých vzešlo, že chlapec se značně zklidnil. Byl přeřazen z praktické školy do školy základní. Začala se objevovat nechuť chodit do školy, opět i pomočování. Bylo vidět, že dítě je přetěžované, že nezvládá změnu školy. Požádali jsme o přešetření v PPP. Museli jsme čekat rok. Po roce po vyšetření se dítě přeřadilo zase zpátky do praktické školy. Teď je v pohodě. A znova přišla na řadu případová konference na OSPOD. Tentokrát jsem jel i s tetou a s Jiříkem. Chlapec se vyjádřil, že by byl rád, kdyby mohl do rodiny. Že by tam chtěl. Já jsem zastáncem toho, pokud to dítě je stabilizované, psychicky vyrovnané, uklidněné, je možné vyhledat náhradní rodinnou péči, ale aby to bylo v dostupnosti domova, aby to dítě si postupně zvykalo. Nejlépe by byla hostitelská rodina. Ti však nejsou. Aby to dítě si postupně odvyklo, aby si mohl sám osahat, jestli ano, tohle by mi vyhovovalo, tito rodiče by mi seděli, aby si sedli navzájem. Ono to je bohužel tak, takovou já mám zkušenost, že se kouká na to, jestli dítě sedne pěstounům. U tohoto Jiříka jsem řekl ano, jsem proto mu najít pěstounskou péči, protože výhledově my nedosáhneme dál, než 18 let. Byť bych chtěl sebe víc, našel bych na to prostředky, ale mě to zákon neumožní. Já ho můžu z povzdálí sledovat, jestli ono

bude chtít, ale postupně najít dítěti někoho, kde bude mít zázemí, kde bude mít někoho, kdo nastoupí po dětském domově a bude mít rodinu. Ale musí to být zase pěstouni, kteří v jeho případě, nebudou mít moc dětí. Jak tam bude moc dětí, budou starší, je to špatně. Budou mladší, je to taky špatně. Protože ten kluk i na mladších slabších dětech vrací to, co se dělo jemu. Všichni se na něm v pěstounské rodině vybíjeli, protože byl nejslabší. Pěstounka měla vztek, měla vztek na něho, ale křičela na ostatní, on to pak od těch starších odnášel. Tam jsou ty nedozírné následky, které v tom dítěti jsou... Takže nakonec zpátky k Jiříkovi – rozešli jsme se s tím, že ano, domluvili jsme se na tom, že se bude chlapec hledat vhodná pěstounská rodina. Bylo by dobře do půl roku, ale jedním dechem paní z KÚ řekla, že ty rodiny nejsou. Jihočeský kraj vůbec nemá a v působnosti celé republiky to nesplňuje zase to doporučení, aby byla rodina blízko, aby si ji mohl chlapec osahat. Všichni jsme řekli, ano my bychom chtěli, tohle doporučujeme, ale zároveň víme, že to nebude. Máme nyní aktualizovat jeho složku, znovu nechat dítě vyšetřovat. My víme, že kluk nedělá příliš velké pokroky, my jsme rádi, že se zklidnil, že je spokojenej, že je šťastnej ve škole, protože tam exceluje, je konečně úspěšnej. Proč mu to nedopřát a najít hostitelskou rodinu. Řekl jsem si, kdyby někdo ze sponzorů se nabídl k tomu, že by dělal hostitelskou rodinu, doporučím Jiříka. Kdyby k nim jezdil na víkendy, např. On má svého opatrovníka, vedoucí příslušného OSPODu. Ona si ho občas vezme, ale chápu, že to je taky náročný. Ona je v podstatě teď jediná, která si ho bere domů. Jiřík je teď zklidněný, je v pohodě. Ideální by bylo, kdyby se opravdu našla ta hostitelská rodina. Dneska je mu 11, takže ještě má čas. Já vím, že to bude problematický....“ Shodou okolností jsem se dozvěděla, že od tohoto rozhovoru se v případě Jiříka odehrály velké změny. Skutečně se našla hostitelka, která si chlapce začala brát na víkendy, a krajský úřad vyhledal nezávisle na tuto skutečnost vhodnou pěstounku, která je z jižních Čech a je ochotná se s chlapcem sblížovat pomalu, postupně. Na KÚ proběhla další případová konference, kde se obě ženy sešly, a hostitelka nabídla pěstounce pomoc při sblížování s Jiříkem. Teď nezbývá než věřit, že se mu podaří navázat s novou náhradní rodinou vřelý citový vztah. Že na této vzájemné vazbě bude moci stavět a čerpat z ní oporu, během vypořádávání se s těžkostmi a nástrahami života.

Tato kazuistika dokládá, jak závažným způsobem je dítě zasaženo, pokud je neuváženě svěřeno do pěstounské péče, která od začátku s sebou nesla značné riziko selhání. Přestože se příbuzná otce vyjádřila tak, že je schopna péči o čtyři děti zajistit, přičemž sama měla své čtyři děti, snad měla sociální pracovnice „zdravým selským uvažováním“ dospět k názoru, že osm dětí nemůže jedna žena zvládnout. I když je dnes prefero-

vána rodinná péče, je nutné si uvědomit, že ne za každou cenu. Vývoj tohoto chlapce, byl od narození ohrožený. Špatně zvolené rozhodnutí (i když podle současné metodiky doporučované ombudsmanem), bez přihlédnutí k individuálním okolnostem, vystavilo nezletilého dalším traumatům a dalšímu ohrožení psychického vývoje.

5.5 Shrnutí

V současné době se jednoznačně preferuje výchova ohroženého dítěte v náhradní rodině. Krajské úřady vyhledávají jak pěstouny, tak osvojitele. Díky osvětě vzrůstá především počet žadatelů o pěstounskou péči na přechodnou dobu. U pěstounů na přechodnou dobu se počítá s tím, že nejpozději do roka dojde ke změně výchovy. Ohledně násilně zpřetrhané vazby dítěte s pečující osobou, se odborníci vyjadřují tak, že je pro dítě menší zlo vytvořit vazbu k rodině, přestože jednou dojde k jejímu zpřetrhání, nežli se nenaučit navazovat v dětském domově žádnou vazbu. Ovšem zůstává velký problém s umístěním dětí, jejichž vývoj je narušen, opožděn. Kazuistiky ozřejmují důvody pěstounů, které je vedli k rozhodnutí pěstounskou péči předčasně zrušit. Shodují se s vyjádřením ředitelů. Ti rozdělili příčiny neúspěšné pěstounské péče do třech skupin: 1. problémy na straně pěstounů – příliš vysoké nároky na dítě, zklamání z přehnaného očekávání od dítěte, které má své limity, neposkytnutí vřelého přijetí, týrání dítěte, snaha o sexuální obtěžování, rozpad manželství pěstounů, nepřijetí dítěte do rodiny ostatními členy domácnosti. 2. skupina příčin je na straně dětí – dítě se dostává do kritického věku puberty, kdy se začíná projevat celá řada dalších problémů. Dítě už může být v takové fázi, kdy nemůže v rodině pěstounů obstát, neboť již vystřídalo více rodin. Prožívá zklamání a nedokáže navázat vztahy s novými pěstouny. Dítě inklinuje ke své biologické rodině. Nemůžeme opomíjet dědičné dispozice dítěte. 3. skupina příčin spočívá v problematicky nastaveném systému NRP – pěstouni mají jen 30 dnů na rozhodnutí, zda návrh na pěstounskou péči podají. Tato lhůta nespĺňuje požadavek na postupné sbližování dítěte s novou rodinou, neposkytuje dostatečný prostor pro tak důležité rozhodnutí, jakým je převzetí „cizího“ dítěte do rodiny.

Také požadavek na podporování vztahu dítěte s biologickou může být pro pěstouny velmi problematický úkol. Pokud nemá pěstounská péče zkrachovat, je nutné zajistit dostatečné zasíťování organizacemi, které budou pěstounům nabízet speciální služby. Dále je potřebná kontrola OSPOD a ochota pěstounů využívat pomoc poradenských center. Problém neúspěšné pěstounské péče, se týká v největší míře dětí ve věku od 12 do 14 let. U dětí se po zrušení pěstounské péče objevoval mnohdy pocit úlevy, že nemu-

sejí zpět do pěstounské rodiny. To se týkalo dětí ve vyšším věku. Nabízí se otázka, jak se tyto děti vypořádají s navazováním přátelských a intimních vztahů, jak jednou obstojí ve své rodině.

U dětí vrácených z pěstounské rodiny se vyskytuje problém s psychickou deprivací. Jedná se o různé projevy v chování dětí, od mírných stavů deprivace, až po citově ploché, agresivní chování dítěte, které v pěstounské péči zažilo velká traumata. Děti často projevovaly jistou nenasycenost potřeb. Přestože přicházely z rodinného prostředí, měly potřebu se na někoho navázat, mít pocit, že někoho zajímají. Je zřejmé, že tyto náhradní rodiny nedokázaly zabránit psychické deprivaci dětí.

Z rozhovorů s řediteli vyplývá, že neúspěšná pěstounská péče má neblahý vliv na další vývoj dítěte. Je ovšem velmi obtížné určit, zda určitá psychická porucha, či porucha chování je způsobena právě tím, že u dítěte došlo ke zrušení pěstounské péče. V případech, kdy se jednalo o velmi závažné případy týrání a zanedbávání dítěte pěstounem, které vyvrcholilo zrušením pěstounské péče, byly shledány až nedozírné následky v psychice dítěte.

Pro práci s dětmi, které přicházejí do DD z pěstounských rodin, je důležité mít o dítěti potřebné informace. Základem je diagnostika provedená v DDÚ. S dětmi pracují speciální pedagogové, etopedi, psychologové. Pro dítě, přicházející z neúspěšné pěstounské péče, je důležité zažít pocit přijetí a projevení zájmu. Začlenění do společnosti probíhá jinak u skoro dospělého mladistvého, jinak u školáka praktické školy. Nelze přehlížet i ekonomické potřeby takřka zletilého odmítnutého jedince, který od pěstounů nedostal do života vůbec nic.

Po určité době se zvažuje, zda je již vhodná doba opětovně dítě navrhnout do evidence NRP a vyhledávat dítěti novou náhradní rodinu. Děti, které prožily předčasné zrušení pěstounské péče, také v hojně míře odmítají zařazení do evidence NRP, neboť si žádné další sžívání s novou pěstounskou rodinou nepřejí.

Při hledání způsobu, jak neúspěšné pěstounské péči předejít, či, jak zajistit, aby se problém vyskytoval co nejméně, hraje důležitou roli činnost OSPOD. Sociální pracovníce musí ihned z počátku reálně posoudit, zda je prostředí pro výchovu dítěte v rodině vhodné, či nikoliv. A nadále je potřeba, aby OSPOD pěstounskou rodinu kontroloval, měl dostatečné průběžné informace o tom, jak dítě v rodině prospívá, případně nabídl pomoc pěstounům s výchovou dítěte dříve, nežli se situace vyhroťte a stane se neúnosnou. Důležitý je samozřejmě samotný výběr pěstounů. Sociální pracovníce by měla velmi citlivě a reálně posoudit, zda je budoucí pěstoun schopen péči o svěřené dítě

zvládnout. Je zde nutná dostatečná osobní odvaha sociální pracovníce OSPOD vyjádřit případný nesouhlas.

Pro děti umístěné v dětských domovech, poté, co u nich byla zrušena pěstounská péče, by mohla být vhodná alternativa hostitelská péče. Současná legislativa umožňuje spolupracovat s lidmi, kteří projeví o hostitelskou péči zájem. Stačí, když předloží OSPOD čistý výpis z rejstříku trestů, OSPOD v rodině provede návštěvu a posoudí, zda je prostředí v rodině pro dítě vhodné. Jen je problém, že o tomto způsobu péče o ohrožené děti, veřejnost neví. Požadavek některých ředitelů DD, aby rodiny žádající o hostitelskou péči, podstoupili minimálně psychologické testy, které v rámci příprav vypracovávají pěstouni, mnohé rodiny od svého záměru odradí, neboť jsou zdoluhavé. Hostitelská péče by mohl být způsob, jak ohroženým dětem alespoň o víkendu či prázdninách dopřát rodinný model výchovy. Tento způsob péče je vhodný spíše pro starší děti, kterým se nechají dobře vysvětlit požadavky hostitelů. U menších dětí hrozí možné zklamání z nepochopení pravidel hostitelské péče.

Rozhovory s řediteli DD potvrdily závažnost problému předčasně zrušené pěstounské péče. Poté, co je dítě umístěno od pěstounů do dětského domova, je zapotřebí vynaložit velké úsilí všech složek systému NRP o znovuoobnovení sebedůvěry dítěte, aby došlo k jeho zdárnému začlenění do společnosti. Některé děti však již vykazují poruchy v chování, ve vyhrocených situacích jednají neadekvátně, nedovedou se přizpůsobit režimu v DD. Sami ředitelé si uvědomují, že nedokáží úspěšně řešit problém psychické deprivace těchto dětí.

Závěr

Cílem této diplomové práce je zkoumat vliv neúspěšné pěstounské péče na další vývoj nezletilého dítěte. Pěstounská péče zastává v systému náhradní rodinné péče nenahraditelné místo. V současné době probíhá transformace náhradní péče o ohrožené děti, které nejsou z různých důvodů vychovávány ve svých biologických rodinách. V roce 2013 vstoupila v platnost novela zákona o SPOD, do které byl zapracován model pěstounské péče na přechodnou dobu. Od tohoto kroku si zákonodárci slibují snížení počtu dětí v ústavním zařízení. Inspiraci čerpala ČR na Slovensku, kde mají s profesionální pěstounskou péčí již své zkušenosti. Díky osvětě dochází k nárůstu žadatelů o pěstounskou péči. Pěstouni procházejí povinným psychologickým posuzováním, dále jsou školeni v péči o ohrožené dítě. Pěstoun musí mít schopnost přijmout dítě bez nereálných očekávání a zkreslení.

Zákon umožňuje pěstounskou péči předčasně zrušit. Ovšem, je důležité vést pěstouny, aby k tomuto rozhodnutí dospívali co možná nejméně, neboť se jedná o velmi negativní zásah do psychického vývoje dítěte. Považuji za nutné se otázkou předčasně zrušené pěstounské péče zabývat již při prvotním proškolení žadatelů o NRP, kdy se budoucí pěstouni rozhodují, jaké dítě jsou schopni vychovat a přijmout. Většina dětí přichází do nových rodin s určitými příznaky psychické deprivace a s určitými poruchami připoutání. Špatné počáteční zvážení svých sil a nevhodné rozhodnutí přijmout dítě se specifickými potřebami do své rodiny, toto dítě opakovaně vystavuje vysokému riziku nepřijetí a ještě více jej zatěžuje. Může to být příčina jeho agresivního delikventního chování.

Díky poznatkům vývojové psychologie, známe důležité procesy socializace jedince, známe potřeby dítěte, dále jaké úkoly musí dítě zvládnout, aby z něho vyrostla autonomní osobnost schopná morálního usuzování. Na vývoj člověka má vliv nejen dědičnost, ale i prostředí, ve kterém vyrůstá. Nenahraditelné místo pro formování osobnosti je rodina. Pokud biologická rodina selže, nabízí se možnost dítě svěřit do rodiny pěstounské. Již samotné přijetí „cizího“ dítěte do nové rodiny představuje riziko. Je jasné, že nelze dítě ochránit před nejrůznějšími problémy a těžkostmi, které přináší život, ovšem je nutné, aby k tomu, co nelze ovlivnit, pěstouni svými postoji a svým jednáním zbytečně nepřidávali něco navíc. Lze říci, že čím vyhraněnější představu mají pěstouni o tom, jak má dítě vypadat a čeho má dosáhnout, tím problematičtější bývá jejich výchovné působení a ovšem i jeho výsledek. Zklamání, která následuje, stojí pak nezřídka na začátku celého koloběhu neblahých příčin a následků, na jehož konci jsou poruchy chování dítěte a bolest pěstounů nad svým výchovným nezdarem. (Matějček, Dytrych, 1997, s. 114.)

K tomu, aby nedocházelo k předčasnému zrušení pěstounské péče, je nutné znát osobnostní předpoklady žadatelů, je důležité neustálé vzdělávání pěstounů a dobrá spolupráce se sociální pracovníci OSPOD a specializovanými poradenskými centry. Selhání kteréhokoliv článku systému vystavuje dítě riziku neúspěšné pěstounské péče.

Zpřetrháním vztahu mezi dítětem a pěstounem může dojít k závažnému psychickému rozkolísání, kdy může dospívající ztratit identifikaci s tím, kam „správně patří“, tedy jaké místo v sociální struktuře má správně zaujmout. Vzniká nebezpečí, že nestabilní rodinné zázemí, vyvrcholené zrušením pěstounské péče, může u mladistvého nastartovat jeho dědičnou dispozici ke kriminálnímu jednání.

Ze všech kapitol diplomové práce vnímám jako nezákladnější potřebu člověka - potřebu být někým milován, a to bez výhrad. Být přijat se všemi svými nedostatky. Ať se zabýváme vývojem dítěte od útlého dětství a jeho potřebou připoutání, vzděláváním pěstounů v práci s dítětem s nenaplněnou potřebou vazby, nebo delikventním chováním nepřízpůsobivého adolescenta, vždy dojdeme k závěru, že nejdůležitější při péči o ohrožené dítě, je osobní angažovanost vychovatele, důsledná a láskyplná výchova, která vyžaduje vždy emoční účast a lásku. Stejný názor vnímám i z vyjádření ředitelů dětských domovů, kteří své rozhovory končili převážně slovy, že vždy záleží na lidech. Na jejich ochotě sdílet s přijatým dítětem své vlastní radosti, na schopnosti otevřít se pro toto dítě a nabídnout mu něco ze sebe. Podle mého, jde vlastně o jakousi definici lásky.

Tato práce prokazuje, že předčasné zrušení pěstounské péče má jednoznačně negativní vliv na další vývoj dítěte. Mají-li pěstouni výchovné problémy s dítětem, měli by nejprve vyčerpat nabízenou spolupráci se speciálními výchovnými centry. Pokud pěstounská péče přesto selže a dítě je umístěno v dětském domově, přichází v úvahu jako možná alternativa zajištění rodinného modelu výchovy alespoň o víkendech či prázdninách, tzv. hostitelská péče. Ředitelé dětských domovů se přiklánějí k této formě péče, přestože jen někteří s hostitelskou péčí mají vlastní zkušenost. Současná legislativa umožňuje pobyt dítěte mimo dětský domov, pokud žadatelé prokáží vhodné podmínky, jsou trestně bezúhonní a ozřejmí motiv pro své jednání.

Domnívám se, že hlavní zjištění diplomové práce může být využito v systému zprostředkování náhradní rodinné péče i v činnosti OSPOD. Je důležité, při současném trendu narůstání zájmu o pěstounskou péči, nejen hledat vhodné žadatele o NRP a informovat je o úskalích spojených s výchovou svěřených dětí, ale především s žadatelem hovořit o závažném zásahu do psychiky dítěte, pokud náhradní rodina selže.

Zda se zvládnou dospělí jedinci, kteří zažili neúspěšnou pěstounskou péči, vypořádat s navazováním partnerského vztahu, zda dokážou vést spořádaný rodinný život, to jsou nevyřešené otázky vyplývající z rozhovorů s řediteli dětských domovů, vhodné pro další výzkum v této oblasti.

Seznam použitých zdrojů

- ANZENBACHER A., *Úvod do filosofie*, Portál, Praha 2004, ISBN 80-7178-804-X
- BOWLBY J., *Odloučení, kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*, Portál, Praha 2012, ISBN 978-80-262-0076-5
- CAIRNS K., *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem*, Portál, Praha 2012, ISBN 978-80-262-0370-4
- CAMPBELL R., *Potřebuji tvou lásku, Návrat domů*, Praha 2009, ISBN 978-80-7255-179-8
- CLARKE W. N., *Osoba a bytí*, Kristal OP, Praha 2007, ISBN 978-80-7195-170-4
- ČÁP J., MAREŠ J., *Psychologie pro učitele*, Portál, Praha 2001, ISBN 80-7178-463-X
- ČERMÁK I., HŘEBÍČKOVÁ M., MACEK P., *Agrese, identita, osobnost*, Sdružení Scan, Tišnov 2003, ISBN 80-86620-06-9
- FISCHER O., *Etika pro sociální práci*, Jabok, Praha 2008, ISBN 978-80-904137-3-3
- GILLIGANOVÁ, C., *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-402-8
- HEIDBRINK H., *Psychologie morálního vývoje*, Portál, Praha 1997, ISBN 80-7178-154-1
- HOFROVÁ V., ROTREKLOVÁ E., *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice – Inovativní prvky v odborné přípravě na přijetí dítěte do pěstounské péče a odborné služby pro pěstouny a rodiče*, Triada, Brno 2008, ISBN 978-80-254-3353-9
- KEREKEŠOVÁ M., *Příprava zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu – studijní materiál Asociace náhradních rodin České republiky*, Praha 2013, ISBN neuváděno
- KOUCKÁ P., PREKOPOVÁ J., ŠTURMA J., *Výchova láskou*, Portál, Praha 2012, ISBN 978-80-262-0077-2
- KŘIVOHLAVÝ J., *Psychologie pocitů štěstí*, Grada, Praha 2013, s. 32-33. ISBN: 978-80-247-4436-0
- KŘIVOHLAVÝ J., *Jak přežít vztek, zlost a agresi*, Grada, Praha 2004, ISBN 80-247-0818-3
- LANGMEIER J., KREJČÍŘOVÁ D., *Vývojová psychologie*, Grada, Praha 1998, ISBN 80-7169-195-X

LECHTA V., *Základy inkluzivní pedagogiky: dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*, Portál, Praha 2010, ISBN 978-80-7367-679-7

MATĚJČEK Z., *Po dobrém nebo po zlém*, Portál, Praha 1994, ISBN 80-85282-00-3

MATĚJČEK Z., *Co děti nejvíc potřebují*, Portál, Praha 2003, ISBN 80-7178-853-8

MATĚJČEK Z., DYTRYCH Z., *Jak a proč nás trápí děti*, Grada Publishing, Havlíčkův Brod 1997, ISBN 80-7169-587-4

MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*, Praha, Psychiatrické centrum, 1997. ISBN 8085121891

MATOUŠEK O., MATOUŠKOVÁ A., *Mládež a delikvence*, Portál, Praha 2011, ISBN 978-80-7367-825-8

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*, Portál, Praha 2010, ISBN 978-80-7367-739-8

McCUBBIN, H. I., THOMPSON, A.I., McCUBBIN, M.A. *Family assessment: Resiliency, coping and adaptation – inventories for research and practice*. Madison, 1996, University of Wisconsin Publishers. ISBN 0-9639334-5-0

NAKONEČNÝ M., *Psychologie osobnosti*, Academia, ediční číslo 7959, Český Těšín 2003, ISBN 80-200-1289-3

OLÁH M., ROHÁČ J., *Sociálněprávní ochrana dětí a sociálna kuratela*, VŠZaSP sv. Alžběty, n.o. Bratislava, 2008, ISBN: 978-80-89271-35-1

PECK M. S., *Lidé lži: psychologie lidského zla*, Votobia, Olomouc 1996, ISBN 80-7198-148-6

PREKOP J., *Prvorozené dítě*, Grada, Praha 2002, ISBN: 80-247-9004-1

PTÁČEK R., KUŽELOVÁ H., ČELEDOVÁ L., *Vývoj dětí v náhradních formách péče*, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha 2011, ISBN nevedeno

PURVIS K.B., CROSS R.D., SUNSHINE W.L., *Dítě v nové rodině*, Grada Publishing, Praha 2013, ISBN 978-80-247-4535-0

ROGGE, J.U, *Výchova dětí krok za krokem*, Portál, Praha 2007, ISBN 978-80-7367-249-2

ŘEZÁČ J., *Sociální psychologie*, PAIDO, Brno 1998, ISBN 80-85931-48-6

ŘÍČAN P., *Psychologie: příručka pro studenty*, Portál, Praha 2005, ISBN 80-7178-923-2

ŘÍČAN P., *Cesta životem*, Portál, Praha 2006, ISBN 80-7367-124-7

SPAEMANN R., *Štěstí a vůle k dobru*, Praha, Oikoymenh, 1998

ŠKOVIERA A., *Dilemata náhradní výchovy*, Portál, Praha 2007, s. 34-40, ISBN 978-80-7367-318-5

ŠOLCOVÁ I., *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*, Grada, Praha 2009, ISBN 978-80-247-2947-3

TRUBAČOVÁ K., *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Praha 2011, ISBN 978-80-7421-039-6

TŮMOVÁ, K. *Etická východiska jednání rodičů při úpravě poměrů k nezletilým dětem*. České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta

VACEK, P.: *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2005. ISBN: 80-7041-223-2

VÁGNEROVÁ M., *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*, Nakladatelství Karolinum, Praha 2002, ISBN 80-246-0181-8

VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie I.*, Karolinum, Praha 2008, ISBN 978-80-246-0956-0

VÁVROVÁ A., BUBLEOVÁ V., *Pěstouni mají právo na služby*, Rozum a Cit, Praha 2007, ISBN neuvedeno

ZAKOUŘILOVÁ E., *Sociální terapie, aneb, Její teorie i speciální techniky, které pomáhají v sociální práci s rodinou*, Institut pro místní správu, Praha 2008, 978-80-86976-14-3

Zákon č. 359/1999 Sb. *o sociálně právní ochraně dětí*, ÚZ č. 937, Sagit, Ostrava - Habruvka 2013, ISBN 978-80-7208-962-8

Zákon č. 89/2012 Sb. *Nový občanský zákoník*, ÚZ č. 900, Sagit, Ostrava – Habruvka 2013, ISBN 978-80-7208-920-8

Internetové zdroje:

Kubatová, 2012, E-learningová podpora mezioborové integrace výuky tématu vědomí na UP Olomouc on-line <http://pfyziollfup.upol.cz/castwiki/?p=1729>

Návrat, os., on-line www.navrat.sk

Statistické ročenky Ministerstva práce a sociálních věcí on-line www.mpsv.cz/cs/3869

Seznam zkratek

PP – pěstounská péče

PPPD – pěstounská péče na přechodnou dobu

NRP – náhradní rodinná péče

DD – dětský domov

DDÚ – dětský diagnostický ústav

KÚJČK – Krajský úřad Jihočeského kraje

OSPOD, SPOD – oddělení sociálně právní ochrany dětí

ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NOZ – nový občanský zákoník

Abstrakt

TŮMOVÁ, K. *Vliv zrušené pěstounské péče na vývoj dítěte*. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce A. Kříšťan.

Klíčová slova: pěstounská péče, zprostředkování náhradní rodinné péče, vývojové potřeby dítěte, socializace, vývoj morálky, psychická deprivace, delikventní chování, výchovné problémy, náhradní rodičovství.

Práce se zabývá vlivem předčasně zrušené pěstounské péče na vývoj dítěte. Popisuje systém péče o ohrožené děti v České republice, uvedeny jsou aktuální zákony, podle kterých se při zprostředkování náhradní rodinné péče vychází. V roce 2013 vstoupila v platnost novela zákona o SPOD, při vzniku této novely vycházeli zákonodárci ze zkušeností s profesionální pěstounskou péčí na Slovensku. Účelem je snížení počtu dětí umístěných v dětských domovech. Práce obsahuje podrobné zpracování vývojových potřeb dítěte. Pěstouni musejí počítat s tím, že se rozhodli přijmout dítě s nenaplněnou potřebou vazby. Předčasné zrušení pěstounské péče může svědčit o tom, že si pěstounská rodina s dítětem nedokázala vytvořit vazbu, neposkytla dítěti přiměřenou míru opory pro jeho rozvoj. Práce uvádí nebezpečí, kterým jsou mladiství vlivem neúspěšné pěstounské péče vystaveni. Na základě rozhovorů s řediteli dětských domovů v Jihočeském kraji byl ověřen negativní dopad zrušené pěstounské péče na další vývoj dítěte. Z rozhovorů vyplynuly možné otázky vhodné pro další výzkum v této oblasti. Poskytnutí rodinného modelu výchovy dětem umístěných v dětském domově, nabízí hostitelská péče. Ředitelé se shodují, že pro kvalitní pěstounskou péči je nejdůležitější kvalitní osobnost pěstouna, tedy takový pěstoun, který se dokáže dítěti otevřít a nabídnout mu své rodinné láskyplné zázemí. Jen díky opravdovému přijetí dítěte a bezvýhradné lásce k němu, lze problém neúspěšné pěstounské péče minimalizovat.

Abstract

TŮMOVÁ, K. *The influence of canceled foster care on the development of a child.*

Key words:

foster care, mediation of a surrogate family care, developmental needs of a child, socialization, development of moral understanding, mental deprivation, delinquent behavior, educational problems, surrogate parenthood

This paper deals with the impact of prematurely canceled foster care on a development of a child. It gives an overview of the system of care of endangered children in the Czech Republic. It also presents the current legislation which is the basis of the surrogate family care in the Czech Republic. In 2013, an amendment of the Social and Legal

Protection of Children law came into force, which the legislators built up on the experience with professional foster care in Slovakia. Its goal is to reduce the number of children in children's institutions. The paper further includes a thorough analysis of developmental needs of a child. Foster parents have to accept the fact, that they decided to take in a child with an unfulfilled attachment bond. Premature cancellation of foster care can bear witness to the fact that a foster family cannot create an attachment bond to the child and does not provide a sufficient amount of support for its development. The paper takes into consideration the dangers the juveniles are challenged with as a result of an unsuccessful foster care. Based on the interviews with many directors of children's homes in the South Bohemian region, negative impact of the canceled foster care on children has been noted. New questions suitable for further research in this region have emerged out of the interviews. Host care is one of the possibilities to provide children with a family educational model in children's home. The directors agree that it is the first-rate personality of a foster parent that is crucial for a first-rate foster care, i.e. a foster parent who can open her- or himself to the child and grant him or her his or her own family affectionate environment. The problem of unsuccessful foster care can be minimized only by genuine acceptance of a child and unconditional love for him or her.